

Gods oordeel en het verhaal van Noach

Een onderzoek naar het gebruik van het verhaal van Noach
binnen de context van Gods oordeel

Scriptie ter afsluiting van de master 'Bijbelwetenschappen'

Aangeboden aan:

Dr. M.G. Ruf

Prof. Dr. A. Merz

Departement Religiewetenschap en Theologie

Universiteit Utrecht

Door: Yvonne de Ridder

0200719

Juli 2011

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
1. Inleiding	4
2. Eschatologie en Gods oordeel	6
2.1 Inleiding	6
2.2 Een definitie van ‘eschatologie’	6
2.3 Deutero-Jesaja	7
2.4 Q	10
2.5 De brieven van 1 en 2 Petrus	12
2.6 Conclusie	15
3. Gods oordeel en het verhaal van Noach	17
3.1 Inleiding	17
3.2 Jesaja 54:1-10	18
3.2.1 Inleiding	18
3.2.2 Vertaling Jesaja 54:7-10	18
3.2.3 Achtergronden bij de tekst	19
3.2.4 De verlaten en onvruchtbare vrouw	21
3.2.5 De woede van God	21
3.2.6 Het einde van Gods woede	22
3.2.7 Vers 9 als vergelijking	24
3.2.8 De ‘dagen’ of de ‘wateren’ van Noach?	24
3.2.9 De betekenis van de ‘dagen van Noach’	26
3.2.10 De ‘wateren van Noach’ en het verbond van God met Noach	27
3.2.11 De nadruk op Gods trouw	30
3.2.12 Gods verbond met Noach en het vredesverbond	30
3.2.13 Conclusie	33
3.3 Q 17:26-30	35
3.3.1 Inleiding	35
3.3.2 Vertaling Q 17:26-30	35
3.3.3 Achtergronden bij de tekst	36
3.3.4 Vs. 26-30 als vergelijking	37
3.3.5 De verschillen tussen Q 17:26-30, Mt. 24:37-39 en Lc. 17:26-30	37
3.3.6 De ‘dag van de Mensenzoon’	39
3.3.7 De ‘dagen van Noach’ en de ‘dag dat Noach de ark in ging’	41
3.3.8 De kenmerken van vs. 27: het verhaal van Noach	43
3.3.9 De kenmerken van vs. 28-29: het verhaal van Lot	46
3.3.10 De ‘dag van de Mensenzoon’ en de ‘dagen van Noach/ Lot’	47
3.3.11 Conclusie	49
3.4 1 Petrus 3:18-22	51
3.4.1 Inleiding	51
3.4.2 Vertaling 1 Petrus 3:18-22	51
3.4.3 Achtergronden bij de tekst	52
3.4.4 De nadruk op redding	53
3.4.5 De functie van water	55
3.4.6 De rol van Christus en de ongehoorzame geesten in de gevangenis	57
3.4.7 Ongehoorzame geesten/ personen en rechtvaardige personen	60
3.4.8 Conclusie	61
3.5 2 Petrus 2:4-10	64
3.5.1 Inleiding	64
3.5.2 Vertaling 2 Petrus 2:4-10	64
3.5.3 Achtergronden bij de tekst	66

3.5.4 De oude wereld en de zondige engelen	67
3.5.5 De betekenis van de vloed	68
3.5.6 Noach als heraut van gerechtigheid	70
3.5.7 Het verhaal van Lot	71
3.5.8 De vromen worden gered en de onrechtvaardigen veroordeeld	72
3.5.9 Conclusie	73
4. Conclusies	76
4.1 Inleiding	76
4.2 De perikopen in hun context	77
4.2.1 Jes. 54:1-10 binnen Jesaja	77
4.2.2 Q 17:26-30 binnen Q	78
4.2.3 1 Petrus 3:18-22 binnen 1 Petrus	79
4.2.4 2 Petrus 2:4-10 binnen 2 Petrus	80
4.3 De perikopen met elkaar vergeleken	81
4.3.1 De rol van Gods oordeel	81
4.3.2 De betekenis van het verhaal van Noach	83
4.4 Conclusie	88
5. Bibliografie	90

Voorwoord

Bij de aanvang van deze scriptie wil ik mij persoonlijk tot de lezer richten. Eindelijk kan ik dan zeggen: het is af! Het duurde even voordat ik door had op welke manier een scriptie het beste geschreven kan worden. In het begin ging het nog aarzelend en onzeker. Soms was er een dip wanneer er een hoofdstuk vol met goede adviezen van de begeleider terugkwam. Maar naarmate ik vorderde, vond ik het steeds leuker worden. Helemaal wanneer ik na lang zoeken dan toch de juiste weg had gevonden en de uiteindelijke tekst langzaam maar zeker gestalte kreeg. Mijn passie voor het verhaal en de persoon van Noach werden steeds groter. Het verhaal van Noach blijft mij inspireren. Zelfs na het schrijven van de scriptie, heb ik nog steeds het idee dat ik nog lang niet alles heb gezien. Maar ook mijn bewondering voor de bijbel als geheel is toegenomen. Hoe ongelooflijk complex en geraffineerd de verhalen zich tot elkaar verhouden blijft mij verbazen. De kunst waarmee verschillende auteurs verhalen in elkaar hebben gevlochten en de manier waarop ze bepaalde elementen uit een verhaal kunnen tillen blijft bewonderenswaardig. Deze scriptie laat daarvan een tipje van de sluier zien.

Uiteraard heb ik de scriptie niet alleen geschreven. Een aantal mensen wil ik hier graag persoonlijk voor bedanken. Als eerste mijn man voor zijn geduld en opbeurende woorden. Zeker de laatste paar weken zat ik meer achter de computer, dan dat ik samen met hem was. Toch bleef hij optimistisch en hield er rekening mee dat ik hard bezig was. Daarnaast ben ik erg dankbaar voor de praktische hulp die een aantal mensen mij hebben aangeboden. Wilco de Fijter en Mattijs Jonker die mijn vertalingen secuur hebben nagekeken. Marjolein de Ridder en Neeltje Waagmeester die zich keer op keer met de tekst hebben bezig gehouden. Anton ten Klooster, Gerda Lubbersen en Stefan van Dijk voor hun inhoudelijke commentaar bij de verschillende versies van hoofdstuk twee. Als laatste Lotte Bultjens voor het maken van de mooie voorkant.

Een speciaal woord van dank voor de begeleiders van deze scriptie: Dr. Martin Ruf als eerste begeleider en Prof. Dr. Annette Merz als tweede begeleidster. Dankzij hun inspiratie, de gesprekken en de uitgebreide en goede kritieken, kon ik elke keer weer een stap verder komen.

Veel plezier bij het lezen!

Yvonne de Ridder

Zwolle, juli 2011

Hoofdstuk 1: Inleiding

Als de naam 'Noach' wordt gehoord of gezien dan roept dit gelijk allerlei gedachten op. Zonen van God die met aardse vrouwen gaan, God die spijt heeft dat Hij de mens heeft geschapen, een ark die wordt gebouwd door Noach en natuurlijk de vloed. Dit verhaal uit Genesis 6-9 heeft talloze schrijvers geïnspireerd.¹ Zo ook de auteurs van de bijbel. Het komt een aantal keer voor dat er impliciet of expliciet naar het verhaal van Noach wordt verwezen in een bijbeltekst. Dit gebeurt op verschillende manieren, maar in deze scriptie staat de link met Gods oordeel centraal.

Zo intrigerend als het verhaal van Noach is, zo intrigerend zijn de denkbeelden rondom Gods oordeel. God die de mensen heeft geschapen en van hen houdt, is net zo goed in staat om boos op diezelfde mensen te worden. Zelfs zo boos dat hij over hen kan oordelen. De goede mensen blijven gespaard, maar de slechte mensen zullen in het oordeel worden gestraft. De vloed in het verhaal van Noach wordt gezien als zo'n oordeel van God. Verschillende exegeten beweren dat het 'logisch' is dat het verhaal van Noach en Gods oordeel met elkaar in verbinding worden gebracht.² Toch is er nog weinig geschreven over de rol van het verhaal van Noach bij Gods oordeel. Is het wel zo logisch?

Dit heeft mijn nieuwsgierigheid geprikkeld. Waarom is het zo 'logisch' dat het verhaal van Noach in verband wordt gebracht met teksten over Gods oordeel? Wat wordt er eigenlijk in deze teksten over Gods oordeel en het verhaal van Noach hierin gezegd? Misschien komt er wel een heel ander beeld naar voren dan enkel de gedachte dat Gods oordeel zichtbaar is in de vloed. Al deze vragen vormen zo een mooi en nuttig onderwerp voor onderzoek.

Deze gedachten hebben geleid tot de volgende hoofdvraag:

Op welke manier wordt het verhaal van Noach (in Genesis 6-9) gebruikt bij het spreken over Gods oordeel?

Het is de bedoeling om te kijken naar de betekenis van het verhaal van Noach in teksten die gaan over Gods oordeel. Teksten die over Gods oordeel gaan zijn teksten met eschatologische denkbeelden. Kijken naar de betekenis van het verhaal van Noach in alle teksten met eschatologische denkbeelden, zou te veelomvattend zijn voor een scriptie. Door alleen te kijken naar teksten over Gods oordeel is het onderwerp afgebakend. De hoofdvraag kan worden beantwoord, met behulp van een aantal deelvragen. Uit de hoofdvraag komen de volgende deelvragen voort:

¹ Dit zijn auteurs uit het heden en het verleden die het verhaal van Noach als uitgangspunt nemen, maar hier een eigen draai aan geven. Bij schrijvers uit het verleden valt te denken aan Philo, *Quaest. in Gen.* 2.13; Josephus, *Ant.* 1.74; *Sib. Or.* 1:175, 150-95. In deze teksten is te zien dat Noach rechtvaardig is. Voor hedendaagse auteurs valt te denken aan de talloze kinderboeken over Noach, zoals van Dowley, *Noach en zijn grote boot*. Maar er zijn ook veel volwassen boeken over Noach. Sommigen volgen het verhaal van Noach vrij letterlijk, zoals Morris, *Noach de man die genade vond*. Anderen zijn losjes gebaseerd op het verhaal van Noach en gaan in op bepaalde motieven uit het verhaal, zoals Schmitt, *Het kind van Noach*.

² Zoals Allison, *The End of the Ages*, p. 124-127, Fornberg, *An Early Church*, p. 41-42 en Lewis, *Noah and the Flood*, p. 115.

- 1a. Wat is de betekenis van 'eschatologie'?
- 1b. Welke rol heeft Gods oordeel binnen eschatologie?
- 2a. Op welke manier wordt er in deze tekst gesproken over Gods oordeel?
- 2b. Welke betekenis krijgt het verhaal van Noach hierin?
3. Is er in de geschiedenis een ontwikkeling te zien in de betekenis die wordt toegekend aan het verhaal van Noach in combinatie met Gods oordeel?

De eerste deelvraag zal aan de orde komen in hoofdstuk twee. Het voert te ver om de betekenis van eschatologie en de rol van Gods oordeel binnen de eschatologie te bespreken voor de hele Bijbel. Het is de bedoeling dat hoofdstuk twee een raamwerk vormt waarbinnen de perikopen van hoofdstuk drie geplaatst kunnen worden. Hoofdstuk twee is daarom toegespitst op de teksten van deutero-Jesaja, Q en 1 en 2 Petrus. Uit dezelfde teksten zullen de perikopen van hoofdstuk drie komen. Voor elke tekst zal gekeken worden wat voor eschatologische kenmerken de tekst heeft en wat voor rol Gods oordeel hier binnen heeft. Dit zal gedaan worden aan de hand van een literatuuronderzoek.

In hoofdstuk drie wordt dit toegespitst op vier perikopen, namelijk Jes. 54:1-10; Q 17:26-30; 1 Petrus 3:18-22 en 2 Petrus 2:4-10. Deze teksten zullen worden onderzocht vanuit de tweede deelvraag. Bij elke perikopen zal worden gekeken op wat voor manier in de tekst gesproken wordt over Gods oordeel en welke betekenis het verhaal van Noach hierin krijgt. Dit hoofdstuk is het meest uitgebreide hoofdstuk van de scriptie. Het zal de meeste ruimte in gaan nemen. De conclusies die kunnen worden getrokken uit de perikopen zullen een belangrijke bijdrage leveren aan het beantwoorden van de hoofdvraag. In dit hoofdstuk zal voor de beantwoording van deelvraag 2b door middel van exegetisch onderzoek gekeken worden naar de receptie van het verhaal van Noach. Hierbij zijn vragen belangrijk als: Welke elementen uit het verhaal van Noach kiest de auteur uit? Welke elementen benadrukt hij? Maar er wordt hierbij ook gekeken naar welke aspecten uit het verhaal van Noach impliciet worden genoemd en welke er weg vallen. Zo is te zien op wat voor manier het verhaal van Noach door de auteur in de perikopen is gebruikt en welke rol het op deze manier speelt binnen Gods oordeel.

In hoofdstuk vier zullen alle gevonden resultaten met elkaar in verband worden gebracht. Dit zijn de resultaten van hoofdstuk twee en drie. Er zal zowel binnen de hoofdstukken zelf, als tussen de hoofdstukken naar verbanden worden gezocht. Aan de hand van deze conclusies kan de derde deelvraag worden beantwoord. Er kan worden gekeken of er in de geschiedenis een ontwikkeling is te zien in de betekenis die wordt toegekend aan het verhaal van Noach in combinatie met Gods oordeel. Dit kan wel of niet het geval zijn. In beide gevallen vormt het antwoord op deelvraag drie tevens een antwoord op de hoofdvraag. Er zal te zien zijn op welke manier het verhaal van Noach gebruikt wordt in het spreken over Gods oordeel.

De afkortingen die in deze scriptie worden gebruikt zijn afkomstig uit Schwertner, *TRE* en Freedman, *ABD A-C* vol. 1. Andere gebruikte afkortingen die niet in deze twee werken zijn te vinden, staan vooraan in de bibliografie.

Hoofdstuk 2: Eschatologie en Gods oordeel

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk zal het raamwerk worden geschetst, waarbinnen de perikopen uit hoofdstuk drie kunnen worden geplaatst. De boeken en brieven van Jesaja, Q en 1 en 2 Petrus zullen worden behandeld. Deze teksten zullen bekeken worden vanuit het perspectief van de eerste deelvraag. Deze bestaat uit de volgende twee vragen. Als eerste: Wat is de betekenis van ‘eschatologie’? Ten tweede: Welke rol heeft Gods oordeel binnen de eschatologie?

Om deze twee vragen voor de vier teksten te kunnen beantwoorden, is het handig om eerst helder te hebben wat in deze scriptie wordt verstaan onder ‘eschatologie’. In paragraaf 2.2 zal hier een korte uitwerking van volgen. Hierna komen de boeken en brieven aan de beurt. Per boek of brief zal hierin naar een antwoord op de eerste deelvraag worden gezocht. In paragraaf 2.3 gebeurt dit voor Jesaja. Hierin is de betekenis van eschatologie historisch geduid. In paragraaf 2.4 gebeurt dit voor Q. Hierin is de rol van Gods oordeel erg groot. In paragraaf 2.5 wordt de deelvraag beantwoord voor 1 en 2 Petrus. In 1 Petrus staat het handelen van de gelovigen centraal. In 2 Petrus gaat het om de tegenstelling tussen vromen en onrechtvaardigen. Als laatste volgt in 2.6 de conclusie. Het plaatsen van de perikopen binnen dit raamwerk zal in het laatste hoofdstuk, hoofdstuk vier, gebeuren.

In de teksten die zullen worden behandeld, staan ook de perikopen die in hoofdstuk drie uitvoerig aan de orde zullen komen. Eschatologische gedachten en de rol van Gods oordeel binnen deze perikopen, kunnen zo een rol spelen in de bespreking van Jesaja, Q en 1 en 2 Petrus. Er moet echter voorkomen worden dat er sprake gaat zijn van een cirkelredenering. De behandeling van de teksten moet immers een raamwerk vormen, waarbinnen de perikopen kunnen worden geplaatst. Een cirkelredenering kan op twee manieren voorkomen worden. Als eerste doordat eschatologische denkbeelden in alle vier de teksten een grote rol spelen. De betekenis van eschatologische denkbeelden en de rol van Gods oordeel in de vier teksten, is dus niet enkel afhankelijk van de perikopen die in hoofdstuk drie zullen worden behandeld. Als tweede kan een cirkelredenering worden voorkomen, door zo weinig mogelijk aandacht te besteden aan de perikopen van hoofdstuk drie. In de paragrafen 2.3-2.5 zal te zien zijn dat dit heel goed mogelijk is. Andere gedeelten uit de teksten zijn net zo belangrijk voor het beantwoorden van de eerste deelvraag.

2.2 Een definitie van ‘eschatologie’

Voordat gekeken kan worden hoe het begrip ‘eschatologie’ is uitgewerkt in de verschillende tijdsperiodes, is het eerst van belang om een definitie te formuleren. Er bestaan verschillende definities voor het begrip ‘eschatologie’. Een valkuil bij het formuleren van een definitie voor eschatologie is dat het begrip te nauw kan worden gedefinieerd, waarbij er nog maar weinig teksten zijn die onder dit begrip vallen en er weinig mogelijkheden overblijven voor tekstonderzoek. Maar het

kan ook te ruim worden gedefinieerd, waardoor er heel veel teksten onder vallen en het begrip zijn eigenheid verliest.³ Voor het begrip ‘eschatologie’ zal in deze scriptie de volgende definitie worden gehanteerd: *opvattingen over de toekomst van de mensheid na de dood bij het einde van de tijd*⁴, *waarbij de huidige wereld en staat van zijn plotseling eindigt en er iets compleet nieuws begint*.⁵ Het gaat om de overgang van twee werelden, over een nieuwe wereld die volgt op de wereld zoals deze nu kenbaar is. De nieuwe wereld is tevens de laatste, er zal hierna geen andere wereld meer komen. Hiermee draagt eschatologie het karakter van eindigheid in zich mee.⁶

2.3 Deutero-Jesaja

Het einde van de tijd wordt in deutero-Jesaja historisch gedeut. Het einde van de tijd is namelijk al ingezet vanaf het moment dat het volk Israël in ballingschap is weggevoerd in 587 B.C.E., zoals in Jes. 40:2, 41:11-12, 42:20-25 en 47:6. Door het volk Israël in ballingschap weg te voeren, heeft God het gestraft. Maar dit einde is geen einde van de geschiedenis. God noemt Israël nog steeds ‘mijn volk’ in 40:1 en het is zijn uitgekozen knecht in 41:21. God is nog steeds de ‘Heilige van Israël’ in 41:16, hun schepper in 43:1 en de ‘koning van Jakob’ in 41:21. Het nieuwe begin dat zal komen is op deze manier een voortzetting van de huidige wereld.⁷

Het nieuwe begin is dus niet het einde van de geschiedenis, maar er is wel sprake van discontinuïteit tussen het einde van de tijd en het nieuwe begin. Het is niet zo dat alles op dezelfde manier door gaat. Dit is te zien in Jes. 43:16-21. Israël moet niet letten op wat er vroeger is gebeurd en het verleden laten rusten. God gaat iets nieuws maken, wat zal ontkiemen. Dit vroegere, is de tijd vanaf de Exodus uit Egypte tot aan de ballingschap naar Babel. In 43:16-17 verwijst deutero-Jesaja hier naar door te verwijzen naar de weg die God maakte door de zee. De uittocht uit Egypte en het binnengaan in het beloofde land, belangrijke en beslissende heilsfeiten in de geschiedenis van Israël, moet Israël laten rusten. Het nieuwe begin is wat nu telt.⁸

Wat wel hetzelfde is gebleven zijn de machtsdaden van God. Hiernaar verwijzen de heilsfeiten in Jes. 43:16-21. God heeft Israël bevrijdt uit Egypte, maar Hij zal ook iets nieuws scheppen. In Jes. 48:3-8 is het God die ervoor heeft gezorgd dat Israël in ballingschap werd weggevoerd. Maar God is

³ Zie voor een bespreking van de discussie hierover Hogeterp, *Expectations of the End*, p. 2-6 en Reventlow, ‘The Eschatologization’, p. 169-173.

⁴ Oftewel bij de collectieve dood van mensen bij het einde van de tijd. Het gaat niet om de toekomst van de mensen bij een individueel overlijden.

⁵ Definitie gebaseerd op Hogeterp, *Expectations of the End*, p. 3. De definitie is gebaseerd op de definitie van Hogeterp, omdat hij een heel complete definitie heeft. Deze is niet te nauw of te ruim en hij is een van de weinigen die in het begrip de ‘toekomst van de mensheid na de dood’ opneemt. Reventlow bijvoorbeeld heeft een definitie die alleen in gaat op de huidige wereld orde die plotseling tot een einde komt en wordt opgevolgd door een nieuwe wereld. Terwijl het er volgens mij om gaat hoe de toekomst er binnen deze wereld voor de mensheid uit gaat zien. Dat is reden voor de mens voor hoop of wanhoop. Daarom is dit aspect terug te vinden in mijn definitie van ‘eschatologie’. Reventlow, ‘The Eschatologization’, p. 171.

⁶ Reventlow, ‘The Eschatologization’, p. 171.

⁷ Hermisson, ‘Deuterocesaja’, p. 95.

⁸ Hermisson, ‘Deuterocesaja’, p. 96 en Schmidt, ‘Aspekte der Eschatologie’, p. 16.

ook degene die nu nieuwe dingen laat horen en verborgen dingen zal scheppen waar Israël nog niet eerder van heeft gehoord. Door wat God zal scheppen, laat Hij zijn macht zien in 41:20. God blijft in zijn machtsdaden, die Hij laat zien in zijn scheppingsmacht, dus hetzelfde. Zowel bij het einde van de tijd, als bij het nieuwe begin. Deutero-Jesaja lijkt niet te verwachten dat het nieuwe begin nog lang op zich zal laten wachten. Israël wordt snel door God bevrijdt en Zion wordt moed in gesproken, want haar slavendienst is voorbij in 40:1-3. Vol vreugde zal Zion uittrekken en in vrede huiswaarts keren. Wat God zegt, zal Hij zeker doen in 55:10-12. Het volk hoeft niet meer bang te zijn, want God helpt het, in 41:8-16. God zal iemand sturen vanuit het noorden, die stadhouders vertreedt als leem, aldus 41:25.⁹

Het nieuwe begin is er ter verheerlijking van God. Deze verheerlijking gebeurt in en door het nieuwe begin. De hemelen, diepten van de aarde, bossen en bergen zullen juichen voor God, omdat Hij Israël heeft bevrijdt in Jes. 44:22-23.¹⁰ De dieren zullen dit ook doen in 43:20. Maar het belangrijkste is dat Israël dit zelf gaat doen. Het volk zal Gods lof verkondigen in 43:21 en ze moeten met luid gejuich verkondigen dat God hen heeft vrijgekocht in 48:20. Maar dit gaat wel gepaard met Gods onheil voor andere volken. In 45:1-7 zal God aan Cyrus¹¹ de volken onderwerpen en de koningen ontwapenen. Zo zullen de mensen weten dat er buiten God niets anders is. Cyrus wordt zo door God gestuurd om Babel te overwinnen. Babel ervaart het onheil van God. Cyrus zal echter niet alleen de volken overwinnen, hij zal ook Jeruzalem en de tempel weer herbouwen, in 44:28 en 45:13. Er is dus redding mogelijk en deze redding is niet alleen voor Israël. Gods onheil heeft in 45:18-25 als doel dat de volken Hem gaan zien en erkennen als redder. Ze worden tot God geroepen in vs. 20 en 22. God is immers de enige Heer, naast Hem is niemand anders, in vs. 18 en 22. De andere goden zijn gemaakt door mensen en kunnen de volken niet redden, zoals in 40:18-20, 44:9-20 en 46:5-7. Uiteindelijk zal, in 45:23, elke knie zich buigen voor God en elke tong zal Hem belijden.¹²

Het nieuwe begin is wereldwijd en lijkt universeel. Het gaat gepaard met Gods onherroepelijke heil. De overgang van het einde van de tijd naar het nieuwe begin, is op deze manier de overgang van onheil naar heil. Terwijl gras verdort en bloemen verwelken, houdt Gods woord –zijn heilsboodschap en verlossing van Israël- voor altijd stand, in 40:8. Gods verbond met David wordt overgedragen op Zion en dit is een eeuwig verbond, in 55:3. Slechte dingen worden vervangen door goede dingen, voor een doornstruik komt een cipres in de plaats. Israël zal zo in vrede worden geleid. Dit is een eeuwig teken voor God, dat niet zal worden uitgewist, in 55:12-13. Het in vrede leiden van Israël is mede mogelijk, doordat God de volken met zijn armen zal rechtspreken in 51:5. Gods recht zal een licht voor alle volken zijn, in 51:4. Doordat God de volken zal rechtspreken is het voor Israël mogelijk om in vrede te leven. Israëls heil is zo voor altijd gegarandeerd in 51:6 en 8. Doordat God

⁹ Hermisson, ‘Deuterojesaja’, p. 96-97, Holman, *Till Jesus Comes*, p. 43, Leene, ‘Eschatology in Deutero-Isaiah’, p. 226 en Schmidt, ‘Aspekte der Eschatologie’, p. 17.

¹⁰ Leene, ‘Eschatology in Deutero-Isaiah’, p. 226.

¹¹ Zie par. 3.2.3 A, p. 19.

¹² Hermisson, ‘Deuterojesaja’, p. 97-100 en Holman, *Till Jesus Comes*, p. 44.

Israël bevrijdt wordt Israël een teken van heil voor alle volken in 52:10. Israël is zo niet meer de plaats waar Gods heil begint en vanwaar dit heil zich verder kan verspreiden over de wereld. Het heil van Israël is op deze wijze het effect van het einde van de tijd. Omdat in Israël heil is te vinden komen de volken Zion huldigen en nemen haar zonen en dochters mee in 49:22-23. God keert in 52:8-9 weer terug naar Zion en koopt Zion vrij. Het vermogen van Egypte, de koopwaar van Ethiopië en de Sabeeërs zullen zich voor Zion neerwerpen. Zij zullen erkennen dat God alleen in Zion is, in 45:14-15.¹³

Wanneer wordt gekeken naar eschatologie in deuterio-Jesaja, dan wordt het einde van de tijd historisch geïdentificeerd. Het is al ingezet vanaf het moment dat Israël in ballingschap is weggevoerd. Tussen het einde van de tijd en het nieuwe begin is, vanuit Israëls perspectief, sprake van discontinuïteit. Belangrijke en beslissende heilsfeiten uit de geschiedenis, zoals de uittocht uit Egypte, moet Israël laten rusten. Het nieuwe is wat telt. De machtsdaden van God, die Hij laat zien in zijn scheppingsmacht, zijn bij het nieuwe begin wel hetzelfde gebleven als bij het einde van de tijd.

Dit nieuwe begin breekt binnen afzienbare tijd aan en is er ter verheerlijking van God. Deze verheerlijking gebeurt in en door het nieuwe begin. Heel de schepping zal God eren. Israël zal Gods lof gaan verkondigen, omdat ze door God is gered. Deze redding is ook mogelijk voor andere volken, al kan het zijn dat zij eerst Gods onheil ervaren, door het sturen van Cyrus door God. Gods onheil heeft echter als doel dat de volken Hem gaan erkennen als redder. Het nieuwe begin is zo wereldwijd en lijkt universeel. Het gaat gepaard met Gods onherroepelijke heil. De overgang van het einde van de tijd naar het nieuwe begin, is op deze manier de overgang van onheil naar heil. Het in vrede leiden van Israël is mede mogelijk, doordat God de volken zal rechtspreeken. Het heil van Israël is daarmee het effect van het einde van de tijd. Omdat in Israël heil is te vinden komen de volken Zion huldigen.

De nadruk ligt in deuterio-Jesaja vooral op Gods heil. De rol van Gods oordeel is veel kleiner. Gods oordeel is ten eerste het begin van het aanbreken van het einde van de tijd, doordat Israël in ballingschap wordt weggevoerd. Dit is een straf van God. Gods oordeel is ook te zien in het onheil dat de volken kunnen ervaren door het sturen van Cyrus. In elk geval zal Babel hiermee te maken krijgen, omdat het Israël heeft onderdrukt. Hierin laat God door zijn oordeel ten tweede zien, dat er buiten Hem geen andere goden zijn. De volken zullen God gaan erkennen als redder. Tot slot is het door Gods oordeel mogelijk dat Israël heil ervaart. Dit is het effect van het einde van de tijd, onder andere doordat God door het sturen van Cyrus over de volken zal oordelen. Voor onrecht is in het nieuwe begin geen plaats.

¹³ Hermisson, "Deuteriojesaja", p. 101-103.

2.4 Q

Het wel of niet opvolgen van de woorden van de Mensenzoon bepaalt of iemand heil ontvangt of dat er over diegene geoordeeld zal worden. In Q 13:24-30 wordt wie niet naar de woorden van de Mensenzoon handelt uitgesloten en afgewezen. Degenen die het woord doen, zijn als mensen die hun huis bouwen op een rots, terwijl mensen die dit niet doen zijn als mensen die hun huis bouwen op zand, in Q. 6:47-49. Zoals Jona een teken was voor de inwoners van Nineve, zo is Christus dat voor de mensen van deze generatie. Maar waar de inwoners van Nineve zich wel bekeerden, zal deze generatie dat niet doen, ondanks dat er nu iemand is die belangrijker is als Jona. De inwoners van Nineve zullen daarom over deze generatie oordelen, in 11:16, 29-32.¹⁴

Er ontstaat op deze wijze een scheiding tussen degenen die de woorden van Christus wel doen enerzijds, en degenen die dit niet doen anderzijds. Christus zelf is niet gekomen om vrede te brengen, maar juist het zwaard. Hij zal zelfs familieleden tegen elkaar opzetten in 12:51, 53. De meerderheid van de mensen gaat dan ook verloren, in 13:24. Het oordeel is dus op alle mensen van toepassing en is daarmee universeel. Een stad die de volgelingen van Christus niet ontvangt is slechter af als Sodom in 10:10-12 en met andere steden die zich niet bekeren loopt het slecht af, in 10:13-15. Q richt zich hierbij vooral op Israël. In 13:34-35 heeft Jeruzalem de profeten gedood en wil ze de Mensenzoon niet aannemen. Daarom zal Israël hem niet meer zien totdat ze hem wel zal accepteren. De Farizeeën doen het niet veel beter in Q 11:39-44. Ze houden er van vooraan te zitten en belangrijk te zijn. Ze lijken rein van buiten, maar stelen en verspillen zonder dat de mensen het door hebben. Maar de Schriftgeleerden doen niet aan de Farizeeën onder, in 11:46-48, 52. Ze zadelen de mensen op met een last, maar willen deze zelf niet dragen en ze weigeren mensen de toegang tot het koninkrijk van God. Het bloed van de profeten en wijzen, die Israël in de loop van de geschiedenis heeft vermoord, zal de huidige generatie worden aangerekend, in 11:49-51. Samen met het feit dat een meerderheid van de mensen om zal komen in 13:24 is het oordeel dus op alle mensen van toepassing. Het is daarmee een universeel oordeel. Toch lijkt er nog omkering voor een enkeling mogelijk. Wanneer iemand met zijn tegenstander onderweg is, moet hij/ zij proberen om van hem los te komen, in 12:59. In 13:24 wordt opgeroepen om door de smalle deur naar binnen te gaan. Velen zullen deze zoeken, maar slechts weinigen zullen deze vinden en door de smalle deur naar binnen gaan.¹⁵

De volgelingen van Christus wacht een heel andere toekomst. Zij zullen zitten op tronen en zullen oordelen over de twaalf stammen van Israël, volgens 22:28-30. Maar ook zij zijn niet bij voorbaat al voorbestemd voor het heil. Ze moeten waakzaam blijven, want de Mensenzoon komt terug op een onverwacht tijdstip, in 12:39-40. Als de slaaf die is aangesteld over de voedselvoorziening van het huishouden bij terugkomst van zijn meester goed zijn best heeft gedaan, wordt hij aangesteld over al het bezit. Maar wanneer deze slaaf zich misdraagt, komt de meester terug op een onverwacht tijdstip en wordt de slaaf gestraft, volgens 12:42-46. Gods oordeel hangt op deze manier samen met de

¹⁴ Hogeterp, *Expectations of the End*, p. 159 en März, 'Gerichtspredigt in Q', p.140, 143-144.

¹⁵ Hogeterp, *Expectations of the End*, p. 158-160 en März, 'Gerichtspredigt in Q', p.138, 140-144.

terugkomst van de Mensenzoon. De onverwachte terugkomst van de Mensenzoon gaat daarbij gepaard met vuur. Johannes kondigt dit in 3:16b-17 al aan. Johannes doopt met water, maar degene na hem zal dit doen met de Heilige Geest en vuur. In 12:49 zegt Christus zelf dat hij een vernietigend vuur op de aarde heeft geworpen. Alleen is het nog niet in een vuurzee veranderd, wat hij wel graag wenst.¹⁶ De terugkomst van de Mensenzoon lijkt in deze twee teksten dan ook niet al te lang op zich te laten wachten.¹⁷ Waarom zouden de gelovigen anders waakzaam moeten blijven in 12:39-40, 42-46 en 54-56?

Degenen die wel volhouden, kunnen te maken krijgen met lijden. Ze kunnen voorgeleid worden in synagogen in 12:11-12 en in 12:4-5 moeten de volgelingen niet bang zijn voor degenen die het lichaam doden. Maar ondanks het lijden, houdt God alles in de hand, want zelfs de haren op hun hoofd zijn geteld in 12:6-7. De volgelingen hoeven zich geen zorgen te maken over wat ze zullen eten of hoe ze aan kleren zullen komen. God zal in alles voorzien in 12:22b-31. Want alles waar ze om vragen zal God hen geven in 11:9-13.¹⁸

Wat in het spreken over het oordeel opvalt, is de terughoudendheid waarmee Q de positieve zijde van het oordeel belicht. In 6:20-23 worden de armen en degenen die lijden gecompenseerd en in 22:28-30 zullen degenen die heil ontvangen, oordelen over de twaalf stammen van Israël. Maar buiten deze twee perikopen wordt de positieve zijde van het oordeel telkens overschaduwd door de negatieve zijde. Zo worden degenen die de Mensenzoon belijden, door hem beleden voor de engelen, in 12:8. Maar meteen er achteraan in 12:9 gebeurt hetzelfde voor degenen die de Mensenzoon ontkennen. In 12:42-44 wordt gesproken over een slaaf die doet wat zijn heer hem zegt en daarvoor wordt beloond. Maar gelijk erachteraan in 45-46 wordt gesproken over een ontrouwe slaaf, die als straf in stukken wordt gesneden en als erfenis aan de ongelovigen wordt gegeven. In 13:28-29 en 19:12-27 volgt eenzelfde patroon.¹⁹

Samengevat kan worden gezegd, dat eschatologie in Q heel erg samen hangt met de rol van Gods oordeel. Er wordt niet veel gesproken over een nieuwe wereld die zal komen en hoe deze eruit zal zien. Het gaat vooral over de overgang van deze twee werelden en over de rol van Gods oordeel hierin. De overgang van de huidige wereld naar een nieuwe wereld, vindt plaats met de komst van de Mensenzoon. Deze Mensenzoon komt onverwachts en de volgelingen moeten dan ook waakzaam blijven. Deze terugkomst zal niet direct zijn, maar laat waarschijnlijk niet al te lang meer op zich wachten. Of iemand heil ontvangt of zal worden geoordeeld, hangt af van wat deze persoon doet met

¹⁶ Hogeterp, *Expectations of the End*, p.158, Kloppenborg, 'Eschatology and the Apocalypticism of Q', p. 296 en März, 'Gerichtspredigt in Q', p. 144.

¹⁷ Tuckett doet een poging om te bewijzen dat Christus bijna direct komt. Hij probeert dit aan de hand van ruim tien perikopen te laten zien. Het bewijs hiervoor blijft echter dun, omdat in geen enkele perikoop letterlijk wordt gezegd dat de Mensenzoon direct terug komt. Het blijft daarom een kwestie van interpretatie. Ik neem deze gedachte daarom niet over. Tuckett, *Q*, p. 139-164.

¹⁸ Hogeterp, *Expectations of the End*, p.158, Kloppenborg, 'Eschatology and the Apocalypticism of Q', p. 299 en März, 'Gerichtspredigt in Q', p. 141-142.

¹⁹ Kloppenborg, 'Eschatology and the Apocalypticism of Q', p. 299-301 en Tuckett, *Q*, p. 163.

de woorden van de Mensenzoon. Wie deze niet doen zal worden geoordeeld, wie ze wel doen zal heil ontvangen. Maar degenen die volhouden kunnen wel te maken krijgen met lijden. Ze worden voorgeleid in synagogen of kunnen gedood worden. Maar God blijft degene die alles in de hand houdt. Er vinden geen dingen plaats die buiten hem om gebeuren.

De gedachte aan Gods oordeel is terug te vinden in heel Q. Het komt al voor in 3:7-9 en het eindigt er mee in 22:28-30. Gods oordeel vindt plaats bij de terugkomst van de Mensenzoon. Deze terugkomst gaat dan ook gepaard met vuur. Degenen die de woorden van de Mensenzoon niet doen worden geoordeeld. Door dit oordeel ontstaat een scheiding tussen mensen die wel en niet de woorden van de Mensenzoon opvolgen. Helaas gaat de meerderheid van de mensen hierbij verloren. Het oordeel geldt voor alle mensen en is daarmee universeel. Q richt zich toch vooral op Israël. Als voorbeeld worden Jeruzalem, de Farizeeën en de Schriftgeleerden genoemd. Maar ook de volgelingen zijn niet bij voorbaat al voorbestemd voor het heil. Toch lijkt er voor een enkeling nog omkering mogelijk. Opvallend is dat Q vooral spreekt over de negatieve zijde van het oordeel. Het spreken over de positieve zijde wordt hier telkens door overschaduwd.

2.5 De brieven van 1 en 2 Petrus

In 1 Petrus gaat het om de handelingen van de mensen, om wat ze doen en niet doen. God zal de mensen hier naar oordelen, zonder onderscheid van persoon, in 1 Petr. 1:17. Het oordeel is zowel voor gelovigen als ongelovigen, zo zegt ook 4:17-18. Het oordeel begint bij Gods huis. Het is zowel voor de levenden, als de doden, in 1 Petr. 4:5. In eerste instantie staan de eschatologische gevolgen voor de eigen groep dus centraal. De gelovigen worden in 2:21 opgeroepen om Christus te volgen, dan handelen ze goed. Door het goede te doen kunnen ze dwazen de mond snoeren, in 2:15. Want door het doen van deze goede werken door de gelovigen, zullen de heidenen op de dag van het oordeel God verheerlijken, in 2:12. Het doen van goede dingen is voor de gelovigen op deze manier niet alleen belangrijk voor het afleggen van rekenschap bij het oordeel, maar ze kunnen er ook andere mensen mee helpen. Die kunnen daardoor overtuigd worden en God gaan verheerlijken. Op de dag van het oordeel gaat het zo om de verheerlijking van God. Al het resultaat van de inspanningen om het goede te doen, wordt zo overgeheveld naar de dag van Gods oordeel. Het is nu niet zo erg als er niet meteen resultaat van het goede handelen te zien is. Het handelen van de gelovigen krijgt zo een eschatologische definitiefheid. Het wordt er belangrijker door. Het oordeel van God vindt plaats in de nabije toekomst, in 4:7. De gelovigen worden slechts voor korte tijd door allerlei verzoeken beproefd, in 1:6 en 5:7.²⁰

Door de dood en opstanding van Christus is het einde van de tijd aangebroken. Omwille van de gelovigen is Christus verschenen, in 1:17-21. Dit feit moet het hele leven van de gelovigen doordringen. Zo leven ze nu in vreemdelingschap, zoals 1:1, 17 en 2:11 aangeven. Omdat het einde

²⁰ Reiser, M., '1. Petrusbrieven', p. 168-170 en Wendebourg, *Der Tag des Herrn*, p. 320-323.

van de tijden al is aangebroken binnen de huidige wereld, brengt dit ook nieuwe ervaringen voor de gelovigen met zich mee. Er is nu een nieuw leven mogelijk door Christus en wedergeboorte, in 1:3, 23 en 2:2. Zo kunnen de gelovigen ervaren dat ze het goede van God hebben geproefd, in 2:3. Maar ze zijn ook losgekocht van hun tot zinloosheid leidende levensstijl, in 1: 18-19 en 2:24. Als derde worden de gelovigen vanuit de duisternis geroepen naar Gods licht, in 2:9-10. Als laatste wordt het leven in het einde van de tijden ervaren in het lijden. In 2:20 is het de genade van God, als dit lijden in geduld wordt gedragen. Door middel van deze vuurproef krijgen de gelovigen een gelouterd geloof. Ze mogen zich hierin verheugen en zich gelukkig prijzen, in 1:6-8 en 4:12-14. Maar de karakteristiek van het nieuwe leven van de gelovigen, is de hoop. Door Christus geloven de gelovigen namelijk in God en God laat Christus delen in zijn luister, in 1:3 en 21. Deze hoop is niet alleen nu van toepassing, maar is ook toekomstig. In de hemel wacht voor de gelovigen een erfenis, in 1:4. Wat opvalt is dat er vooral in positieve zin over Gods oordeel wordt gesproken. 1 Petrus spreekt niet over wat voor onheil de geoordeelden zal overkomen. De nadruk ligt vooral op het heil. Alleen in 4:18 wordt indirect iets over het onheil gezegd. De auteur vraagt zich af waar de goddelozen en zondaren verschijnen.²¹

Wanneer wordt gekeken naar eschatologie in 1 Petrus, dan staat vooral handelen van de mensen centraal. Het doen van goede dingen is voor de gelovigen niet alleen belangrijk voor het afleggen van rekenschap bij het oordeel, maar ze kunnen er ook andere mensen mee helpen. Andere mensen kunnen door het goede handelen overtuigd worden en God gaan verheerlijken. Het handelen van de gelovigen krijgt zo een eschatologische definitiefheid. Door de dood en opstanding van Christus is het einde van de tijd aangebroken. Christus is omwille van de gelovigen verschenen. Dat het einde van de tijd al is aangebroken door Christus, is een feit dat het hele leven van de gelovigen moet doordringen. De gelovigen leven nu in vreemdelingschap. Dit zorgt ook voor nieuwe ervaringen, zoals nieuw leven, het goede van de God proeven, losgekocht worden en de ervaring van loutering in het lijden. Maar de karakteristiek van het nieuwe leven van de gelovigen is de hoop. Over een nieuwe wereld en hoe deze eruit ziet wordt niet met zoveel woorden in 1 Petrus gesproken.

De rol van Gods oordeel hangt vooral samen met het handelen van de mensen. Hier zal God de mensen naar oordelen, zonder onderscheid van persoon. Het maakt niet uit of ze gelovig of ongelovig, levend of dood zijn. Dit oordeel vindt plaats in de nabije toekomst. De nadruk bij het oordeel ligt vooral op het heil. 1 Petrus spreekt niet over wat voor onheil de geoordeelden zal overkomen of over hoe dit zal gebeuren.

Door heel 2 Petrus heen is een contrast te zien tussen vromen enerzijds en onrechtvaardigen anderzijds. In 1:8-10 zijn er mensen die wel bepaalde kennis bezitten en mensen die dit niet bezitten. Wie de kennis niet bezit is kortzichtig en blind. Maar er zullen ook dwaalleraren en spotters in de gemeente verschijnen. Zij zullen proberen de gelovigen te verleiden, maar ze bewerken spoedig hun

²¹ Reiser, M., '1. Petrusbriefs', p. 171-174 en Wendebourg, *Der Tag des Herrn*, p. 321.

eigen ondergang, in 2:1 en 3:3. Deze en andere onrechtvaardigen zullen worden bewaard tot de dag van het oordeel. Op deze dag van het oordeel zal Gods oordeel plaatsvinden, zowel de goddelozen, als de hemel en aarde zullen ten onder gaan door vuur, in 3:7 en 12. Deze dag komt onverwachts, zoals een dief, in 3:10. Voor de degenen die zich niet hebben voorbereid, is hier niet aan te ontkomen. De goddelozen krijgen dan hun langverwachte straf. De hele kosmos wordt door Gods oordeel geraakt en het oordeel is daarmee universeel van karakter. Het doel van deze vernietiging van de kosmos, is een omvattende, nieuwe wereld zonder onrechtvaardigheid. Het is een nieuwe hemel en aarde waarin gerechtigheid woont, in 3:13.²²

De nadruk bij Gods oordeel ligt op het onheil dat de onrechtvaardigen treft in 2:12-14. Er is voor de onrechtvaardigen geen mogelijkheid meer tot bekering, ze zijn veroordeeld tot de ondergang. Wel krijgen alle mensen nog extra tijd van God om zich te bekeren, in 3:8-9. God wil namelijk niet dat er mensen verloren gaan. Als de mensen na deze extra tijd om zich te bekeren nog onrechtvaardig blijven, is er bij Gods oordeel geen weg meer terug. Er wordt dan ook vooral over en niet direct tot de goddelozen gesproken, in 2:17-18 en 20-22. De auteur van 2 Petrus lijkt niet in hun mogelijke bekering geïnteresseerd. Voor de vromen daarentegen wacht op de dag van het oordeel het heil. In 1:19 zijn de woorden van de profeten als een lamp die in het duister schijnt en aan de gelovigen oriëntering biedt. Deze wordt met de komst van de nieuwe hemel en aarde afgewisseld door de helderheid van de morgenster in de harten van de gelovigen. Maar het lot van de gelovigen bij Gods oordeel ligt niet van te voren al vast. Ook zij kunnen in het oordeel worden gestraft. In 3:14 moeten de gelovigen zich inspannen om onbevlekt en onberispelijk door God te worden aangetroffen. Ze moeten zich inspannen om hun uitverkiezing waar te maken, maar krijgen dan wel onbelemmerd toegang tot het Koninkrijk van God, in 1:10-11. Om de gemeente extra te motiveren om zich in te spannen voor een goede levenswandel, zet de auteur hen zowel heil als onheil voor ogen in 3:12-14. Door goed te leven, kunnen de gelovigen het aanbreken van de dag van Gods oordeel bespoedigen. Het tijdstip van de dag van het oordeel is door de extra tijd voor bekering in 3:8-9 niet direct, maar lijkt wel in de nabije toekomst te liggen. De auteur legt er namelijk de nadruk op in 3:5-7 dat God de wereld al eens heeft vernietigd met water. Hij zal dus zeker ook met zijn oordeel komen.²³

Samengevat kan over het gebruik van eschatologie in 2 Petrus worden gezegd dat deze nauw samenhangt met Gods oordeel. Het einde van de tijd en de daarmee gepaard gaande vernietiging van de aarde door Gods oordeel, heeft als doel een omvattende nieuwe wereld waarin gerechtigheid heerst. In deze nieuwe wereld is alleen plaats voor vrome mensen. Zij kunnen het aanbreken van de dag van het oordeel, waarop Gods oordeel plaats vindt, bespoedigen door zich in te spannen voor een goede levenswandel. Het aanbreken van Gods oordeel lijkt daarmee in de nabije toekomst te liggen.

²² Wendebourg, *Der Tag des Herrn*, p. 330-331 & 333.

²³ Wendebourg, *Der Tag des Herrn*, p. 334-337.

Tegenover de vromen staan de onrechtvaardigen, door de hele brief heen is een contrast tussen vromen en onrechtvaardigen te zien.

De onrechtvaardigen worden namelijk bewaard tot de dag van het oordeel. Deze dag is universeel en komt onverwachts. Wie zich niet heeft voorbereidt, ziet de dag niet aankomen. Ze gaat gepaard met vuur, waarin de hele kosmos en de onrechtvaardigen worden vernietigd. Voor de vromen is het een dag van heil. Maar het lot van de vromen ligt niet vast, ook zij kunnen worden gestraft in het oordeel. De nadruk in de brief ligt dan ook vooral op het onheil dat de onrechtvaardigen zal treffen. Er is geen bekering voor de onrechtvaardigen mogelijk. Daarbij worden juist de vromen aangesproken. De onrechtvaardigen die worden gestraft, laat de auteur links liggen.

2.6 Conclusie

De invulling van de betekenis van eschatologie is in de vier teksten nog al verschillend. Al naar gelang de auteur een bepaald doel met zijn tekst voor ogen heeft, worden er andere accenten gelegd. Er zijn echter ook een aantal overeenkomsten en daar zal nu vooral de focus op liggen. Het einde van de tijd is in Jesaja en 1 Petrus al aangebroken. In Jesaja door het wegvoeren van Israël in de ballingschap, in 1 Petrus door de dood en opstanding van Christus. Dit brengt voor beide teksten een verandering van perspectief. In Jesaja bestaat er discontinuïteit tussen het einde van de tijd en het nieuwe begin. Israël moet zich niet meer op belangrijke heilsfeiten uit haar geschiedenis concentreren. In 1 Petrus zorgt het al aanbreken van de eindtijd dat de gelovigen in vreemdelingschap leven. Dit zorgt voor nieuwe ervaringen, zoals het goede van God kunnen proeven. Het leven in de huidige wereld heeft zowel voor Q, als voor 1 Petrus met het lijden te maken. In Q kunnen de mensen worden voorgeleid in synagogen of worden gedood. In 1 Petrus worden de gelovigen door het lijden gelouterd in hun geloof. In Jesaja en Q is Gods handelen de stabiele factor in de overgang van de huidige naar de nieuwe wereld. De machtsdaden van God blijven in Jesaja hetzelfde en in Q wordt dit uitgedrukt in het feit dat God alles in de hand houdt.

Het aanbreken van het einde van de tijden laat in Q en 2 Petrus echter ook niet al te lang meer op zich wachten. In 2 Petrus kunnen de gelovigen het aanbreken hiervan zelfs bespoedigen. Maar waar in Q de nadruk ligt op de overgang van de huidige naar de nieuwe wereld door de komst van de Mensenzoon, is deze overgang in 2 Petrus aangegeven door de dag van het oordeel. Over de nieuwe wereld die hiermee aanbreekt, wordt in de teksten weinig gezegd. Alleen in Jesaja en 2 Petrus wordt kort het doel van deze nieuwe wereld genoemd. In Jesaja is deze wereld er ter verheerlijking van God, zijn heil zal er heersen. In 2 Petrus is het een wereld waarin gerechtigheid heerst. Over wie er op deze nieuwe wereld wonen zijn alle teksten wel duidelijk. Dit zijn de mensen die niet zijn gestraft in Gods oordeel. De criteria voor het overleven van Gods oordeel vertonen ook overeenkomsten. In alle vier de teksten is hetzelfde dat de mensen er iets voor moeten doen om Gods oordeel te overleven. Wat dit precies is, verschilt wel onderling. In Jesaja is het de bedoeling dat de volken God als redder gaan

erkennen. In Q moeten de mensen de woorden van de Mensenzoon opvolgen. In 1 Petrus gaat het om het handelen van de mensen, zij moeten goede dingen doen. Niet alleen leggen ze zo rekenschap af bij Gods oordeel, maar ze kunnen er ook andere mensen mee helpen. Die kunnen God er door gaan verheerlijken. 2 Petrus sluit met zijn criteria voor het overleven van Gods oordeel aan bij 1 Petrus. Vrome mensen moeten zich inspannen voor een goede levenswandel. Maar in 2 Petrus kunnen de gelovigen hier het einde mee bespoedigen en is het niet om andere mensen te helpen.

De rol van Gods oordeel wordt in de teksten, net zoals de betekenis van eschatologie, verschillend ingevuld. Vooral de rol van Gods oordeel in Jesaja valt op. Deze is daar vrij klein en de rol is ook anders ingevuld. Tussen Q, 1 Petrus en 2 Petrus zijn meer overeenkomsten te vinden. Het tijdstip waarop het oordeel aanbreekt is in deze drie teksten hetzelfde, dit moet nog gebeuren. In Q zal dat zijn bij de terugkomst van de Mensenzoon. In 1 Petrus zal dit in de nabije toekomst gebeuren en in 2 Petrus zal Gods oordeel zijn wanneer de dag van het oordeel aanbreekt. In Jesaja is Gods oordeel al aangebroken met het wegvoeren van Israël in de ballingschap. Ondanks dat in 1 Petrus, net zoals in Jesaja, het einde van de tijden al is aangebroken, is de rol van Gods oordeel in beide teksten dus verschillend. Een tweede overeenkomst in Q, 1 Petrus en 2 Petrus is dat ook gelovigen nog niet zeker zijn van het feit dat ze zullen worden gered. Ze moeten zich hiervoor blijven inspannen. In Q en 2 Petrus door waakzaam te blijven. Het oordeel komt in deze twee teksten onverwacht en alleen wie voorbereid is, kan het overleven. 2 Petrus voegt daar nog aan toe dat een goede levenswandel ook nodig is. Een goede levenswandel, oftewel goed handelen, staat ook centraal in 1 Petrus. Een laatste overeenkomst tussen Q, 1 Petrus en 2 Petrus is dat het oordeel universeel is. Het is op iedereen van toepassing. In Jesaja is over Israël al geoordeeld door de wegvoering in de ballingschap en de volken kunnen onheil ervaren door het sturen van Cyrus. Maar er wordt niet expliciet gezegd dat alle volken dit onheil van God zullen ervaren. De ballingschap en het sturen van Cyrus zijn in Jesaja ook meteen de manier waarop God zijn oordeel uitvoert. In Q en 2 Petrus zal Gods oordeel gepaard gaan met vuur. In 1 Petrus worden hier geen uitspraken over gedaan. De nadruk bij Gods oordeel in 1 Petrus ligt daarmee vooral op het heil. De positieve zijde van het oordeel wordt benadrukt. Hetzelfde beeld is te zien in Jesaja, waarin de nadruk ook op het heil ligt. In Q en 2 Petrus is het beeld omgedraaid. Daar ligt juist de nadruk op de negatieve zijde van het oordeel. In Q overschaduwde de negatieve zijde steeds de positieve dingen die over het oordeel worden gezegd. In 2 Petrus gaat het vooral over het onheil dat de onrechtvaardigen zal treffen.

Hoofdstuk 3: Gods oordeel en het verhaal van Noach

3.1 Inleiding

In het vorige hoofdstuk werd ingegaan op de vraag wat de betekenis van 'eschatologie' is en welk rol Gods oordeel binnen de eschatologie speelt. Deze vragen werden beantwoord door te kijken naar de boeken/ brieven waarin de perikopen van hoofdstuk drie staan. Zo zijn Jesaja, Q, 1 Petrus en 2 Petrus voorbij gekomen. In hoofdstuk 3 zal worden ingegaan op specifieke perikopen uit deze boeken en brieven. Dit zijn Jesaja 54:1-10, Q 17:26-30, 1 Petrus 3:18-22 en 2 Petrus 2:4-10. Hoofdstuk twee vormt zo het raamwerk waarbinnen we de perikopen van hoofdstuk drie kunnen plaatsen.

In hoofdstuk drie wordt ingegaan op de vier hierboven genoemde perikopen. In deze perikopen komen Gods oordeel en het verhaal van Noach voor. Deze perikopen zullen vanuit een specifieke invalshoek worden onderzocht. Voor iedere perikopen afzonderlijk zullen de volgende twee vragen worden beantwoord. Ten eerste: Op welke manier wordt er in deze tekst gesproken over Gods oordeel? Ten tweede: Welke betekenis krijgt het verhaal van Noach hierin? Deze vragen vormen de tweede deelvraag. Hoofdstuk drie hoopt zo, door het behandelen van deze vier perikopen, een antwoord te kunnen geven op de derde deelvraag. Aan het einde van hoofdstuk drie zullen geen conclusies worden getrokken. Dit zou veel ruimte in beslag nemen en niet bijdragen aan de overzichtelijkheid van het hoofdstuk. Het met elkaar in verbinding brengen van de conclusies van de vier perikopen zal worden bewaard voor hoofdstuk vier.

3.2 Jesaja 54:1-10

3.2.1 Inleiding

De allereerste tekst waarin gekeken zal worden naar de combinatie van Gods oordeel en het verhaal van Noach is Jes. 54:1-10. Hier zal naar gekeken worden vanuit twee verschillende vragen. Ten eerste: Op welke manier wordt er in deze tekst gesproken over Gods oordeel? Ten tweede: Welke betekenis krijgt het verhaal van Noach hierin? Na de vertaling en de achtergronden van de tekst, die dienen als achtergrond van het onderzoek, wordt begonnen met het beantwoorden van deze twee vragen. In de paragrafen 3.2.4-3.2.6 en 3.2.11 zal in worden gegaan op de eerste vraag. Wat daarin opvalt is het contrast tussen Gods woede enerzijds en de grote nadruk die wordt gelegd op zijn trouw anderzijds. God is wel een tijd boos op Zion, maar niet voor lang. Veel belangrijker is dat God Zion zijn trouw wil laten zien. In paragrafen 3.2.7-3.2.10 zal de tweede vraag besproken worden. Het verhaal van Noach wordt gebruikt in een vergelijking als voorbeeld dat God Zion trouw blijft. Zoals God door middel van een verbond aan Noach heeft gezworen dat Hij de aarde nooit meer met zo'n allesvernietigende vloed zal treffen, zo zweert God niet meer woedend te zijn op Zion en haar niet meer te bedreigen. Het verbond van God met Noach treedt zo op de voorgrond. Wat opvalt is dat in vs. 10 het 'verbond van vrede' wordt genoemd. In paragraaf 3.2.12 zullen deze twee verbonden met elkaar in verband worden gebracht. Als afsluiting volgt in paragraaf 3.2.13 de conclusie waarin alle belangrijke punten nog eens op een rijtje worden gezet.

3.2.2 Vertaling Jesaja 54:7-10

7. Een korte periode heb ik je in de steek gelaten,
maar met grote barmhartigheid zal ik je bijeenbrengen.
8. In een stortvloed van woede heb ik mijn gezicht een tijd voor je verborgen,
maar met eeuwige trouw zal ik me over je ontfermen,
zegt de HEER, je Verlosser.
9. Want voor mij zijn de dagen van Noach²⁴ als dit,
waarvan ik heb gezworen²⁵ dat de wateren van Noach niet meer over de aarde zouden gaan,
zo zweer ik niet woedend op je te worden en je niet te bedreigen.
10. Zelfs als de bergen zullen wijken,
en de heuvels zullen wankelen,
zal mijn trouw niet van je wijken en mijn verbond van vrede zal niet wankelen,
zegt de HEER, je Ontfermer.

²⁴ Zie 3.2.8, p. 24-25.

²⁵ Met נָּ en inf.: zweren dat iets niet nog een keer zal gebeuren. Zie art. נָּשָׁבַע, HALOT 4, p. 1398.

3.2.3 Achtergronden bij de tekst

A. De ballingschap:

In 597 B.C.E. valt Nebukadnezar, koning van het Babylonische rijk, Juda voor het eerst aan. In 587 B.C.E. valt hij Juda opnieuw binnen. Beide keren worden grote groepen mensen meegenomen. Zij moeten in ballingschap in Babylonië leven. Dit duurt tot 538 B.C.E. In dat jaar krijgt de Israëlitische bevolking toestemming van Cyrus II, koning van Medië die onder andere Babylonië heeft verslagen, om terug te keren naar hun eigen land.²⁶

In Jes. 40-55, ook wel deuterio-Jesaja genoemd, komt de ballingschap dus veelvuldig aan bod. De ballingschap wordt in hoofdstuk 39 aangekondigd. Hoofdstuk 40 begint met de aankondiging van het einde van de ballingschap. Hoofdstuk 55 eindigt met hetzelfde thema, de uittocht uit Babylonië wordt voorspeld. Tegen deze achtergrond speelt Jes. 54:1-10 zich af.²⁷

Door de aankondiging van het einde van de ballingschap, lijkt de historische situatie in deuterio-Jesaja het beste te passen bij een datering in de laatste decennia van het Babylonische rijk. Daarbij komt de naam Cyrus voor in deuterio-Jesaja. Zijn opkomst en uitbreiding van macht begint rond dezelfde tijd. De kern van deuterio-Jesaja, en dan met name gedeeltes uit de hoofdstukken 40-48, wordt daarom gedateerd tussen 550 en 539 B.C.E.²⁸

B. Structuur van de perikoop:

Algemeen wordt in deuterio-Jesaja een scheiding aangenomen tussen de hoofdstukken 40-48 en 49-55.²⁹ Een onderscheiding in kleinere perikopen is lastig te maken en wordt voornamelijk op inhoudelijke gronden beargumenteerd. In de structuur van Goldingay en Payne³⁰ staat de perikoop van Jes. 54:1-10 ingedeeld in het grotere geheel van 52:13-55:13.³¹ Dit gedeelte gaat inhoudelijk in op Gods daden van herstel en verandering. Hierbij staat 54:1-17a, wat de vernieuwing van de verlaten

²⁶ Goldingay en Payne, *Isaiah 40-55*, p. 35-36 en Blenkinsopp, *Isaiah*, p. 92-102.

²⁷ Goldingay en Payne, *Isaiah 40-55*, p. 5 en Blenkinsopp, *Isaiah*, p. 59.

²⁸ Goldingay en Payne, *Isaiah 40-55*, p. 49 en Blenkinsopp, *Isaiah*, p. 93. Oswalt stelt dat deuterio-Jesaja tegelijkertijd met proto-Jesaja is ontstaan. Hij geeft hierbij geen jaartal. Zijn bewering gaat terug op het feit dat hij er van uit gaat dat Jesaja het hele boek Jesaja heeft geschreven. Deze stelling is niet houdbaar, waardoor ook zijn datering niet juist is. Oswalt, *The Book of Isaiah*, p. 6.

²⁹ Hierin focussen de hoofdstukken 40-48 op Jacob-Israël, wordt er ingegaan op God als enige godheid, wordt Cyrus genoemd als de verlosser en wordt de dienstknecht niet aangeduid als individu. In de hoofdstukken 49-55 ligt de focus op Jeruzalem-Zion en op de rol van de dienstknecht als individu. Goldingay en Payne, *Isaiah 40-55*, p. 17-18.

³⁰ In vergelijking met de structuur die Blenkinsopp en Oswalt bieden, vind ik die van Goldingay en Payne het beste. Zij delen deuterio-Jesaja in niet al te kleine gedeelten op. Daarbij is de structuur het meest evenwichtig, het beste beargumenteerd en zij laten het onderscheid tussen de hoofdstukken 40-48 en 49-55 het beste zien. Goldingay en Payne, *Isaiah 40-55*, p. 17-21, Blenkinsopp, *Isaiah*, p. 59-61 en Oswalt, *The Book of Isaiah*, p. 12-19.

³¹ Andere grote gedeelten die Goldingay binnen 40-55 onderscheidt zijn 40:1-31 als introductie; 41:1-44:23, Gods verhoging en Jacob-Israëls verlossing; 44:24-48:22, Gods werk door Cyrus; 49:1-52:12, de dienstknecht en Jeruzalem-Zion. Voor de verdeling in kleinere perikopen van deze gedeelten, zie Goldingay en Payne, *Isaiah 40-55*, p. 20-21.

vrouw/ stad wordt genoemd, tussen 52:13-53:12 en 54:17b-55:13.³² Het eerste gaat over de vruchtbaarheid van het werk van de dienstknecht. Het tweede gaat over het verbreden van de belofte van het verbond. Deze drie delen gaan ieder op een andere manier in op Gods daden van herstel en verandering. Ze laten zien op welke verschillende manieren God zijn daden van herstel en verandering in de wereld vorm kan geven. De drie delen hebben op deze manier een wederzijdse aanvullende functie. Maar ze hebben elkaar niet nodig voor de verduidelijking van de betekenis van een gedeelte. De perikoop 54:1-10 is daardoor alleen verbonden met het grotere geheel van hoofdstuk 54 en heeft geen directe verbinding met 52:13-53:12 of 55:1-55:13.

Hoofdstuk 54 geeft zo een eigen licht op Gods daden van herstel en verandering. Het gaat in op vernieuwing en dit wordt op twee verschillende manieren gedaan. In vs. 1-10 is het de vernieuwing van de vrouw, in vs. 11-17 is het de vernieuwing van de stad. De samenhang hiertussen is dat ze beiden symbool staan voor Zion/ Jeruzalem.³³ Hierbij bestaan de verzen 11-17 uit een aantal beloften, die de bemoedigingen en beloften in de verzen 1-10 ondersteunen. Vs. 11-17 bouwt voort op vs. 1-10. De verzen 1-10 zijn voor hun betekenis daarom niet afhankelijk van de verzen 11-17. Thematisch zijn de verzen 1-10 een eenheid, door het beeld van de vrouw en door de beschrijvingen van God.³⁴

C. Wie zijn de vrouw en de stad in Jes. 54?

Waar in deuterio-Jesaja wordt gesproken over een vrouwelijke figuur of stad, wordt altijd Zion/ Jeruzalem³⁵ bedoeld. Zion is zowel een vrouw, als een geografische stad. Dit onderscheid is niet altijd even duidelijk te maken. In hoofdstuk 54 is dit onderscheid wel duidelijk te zien. In de verzen 1-10 wordt ze aangeduid als een vrouw. Hierin komen allerlei vrouwelijke ervaringen naar voren. Zion is een onvruchtbare vrouw in vers 1a, ze is verlaten in vers 1b, 6 en 7 en ze is een weduwe in vers 4. In de verzen 11-17a wordt ze aangeduid als geografische stad. Het beeld tussen Zion als vrouw en stad wisselt regelmatig en kan zelfs binnen een paar verzen veranderen, zoals hoofdstuk 54 laat zien.

Waar het over Zion gaat, zijn haar inwoners meegerekend. Deze inwoners kunnen tegelijkertijd symbool staan voor het volk Israël. In de hoofdstukken 40-48 wordt het volk aangeduid met Jacob/ Israël. In de hoofdstukken 49-55 neemt Zion deze plaats in. Alleen wanneer Zion in een ellendige toestand verkeerd, is er een scheiding tussen de stad en haar inwoners, bijvoorbeeld in 50:1. Zion is dan bijvoorbeeld leeg of verwoest.³⁶

³² Vers 17b is een samenvatting van hoofdstuk 54. Het sluit hierdoor niet direct aan op de inhoud van vs. 11-17a, maar is wel een afsluiting van hoofdstuk 54. Daarbij begint hoofdstuk 55 in vers 1 met een nieuw gedeelte, omdat hier een nieuw thema en gedeelte wordt geïntroduceerd. Ik ben het dus niet eens met Goldingay en Payne en zal hoofdstuk 54 als een geheel nemen. Goldingay en Payne, *Isaiah 40-55*, p. 20-21.

³³ Zie 3.2.3C, p. 20.

³⁴ In vers 5 wordt God 'Verlosser' genoemd, wat wordt overgenomen in vers 8. In vers 8 wordt God beschreven als iemand die zich ontfermt. Vers 10 verwijst hier naar terug, doordat God 'Ontfermer' wordt genoemd.

³⁵ Vanaf nu afgekort tot 'Zion'.

³⁶ Blenkinsopp, *Isaiah*, p. 360-361, Goldingay en Payne, *Isaiah 40-55*, p. 336 en 340, Hermisson, 'Frau Zion', p. 19-39 en van der Woude, 'The comfort of Zion', p. 159-167.

3.2.4 De verlaten en onvruchtbare vrouw

In vs. 1-6 wordt een onvruchtbare en verstoten vrouw beschreven, ze is een weduwe. Hierdoor ontstaat bij haar schaamte en schande. Maar nu komt er een einde aan haar schaamte en schande. Haar leven krijgt een goede wending.³⁷ De vrouw wordt in vers zes teruggeroepen door haar man. Hij wil het huwelijk weer herstellen. Deze man wordt omschreven als haar maker, de Heer van de hemelse machten, Verlosser, Heilige van Israël en hij zal God van de hele aarde worden genoemd in vs. 5. Haar man is dus God.

Niet alleen wil God haar terugnemen, hij wil haar ook vrede brengen. Hij zegent haar met veel kinderen, die zich naar alle windrichtingen zullen uitbreiden. Hierdoor vermeerdert haar bezit.³⁸ God haalt de vrouw zo uit haar ellendige situatie, haar situatie zal zich op deze manier vernieuwen. Dat God dit zeker zal doen, blijkt uit de hechte relatie met de vrouw en de manier waarop God in vs. 5 wordt omschreven. Omdat met de vrouw Zion wordt bedoeld, is deze tekst ook op Zion van toepassing.³⁹ Door de zonden van het volk heeft God Zion verlaten. Hierdoor is het volk in ballingschap weggevoerd. Dit is de eigen schuld van het volk. Maar net zoals de man zijn vrouw wil terugnemen, wil God Zion weer terug nemen. Hij wil de relatie met Zion weer herstellen. Met deze thema's gaan de vs. 7-10 verder.

3.2.5 De woede van God

In vs. 1-6 staat dat de vrouw is verlaten door haar man, in vers 7 en 8 wordt expliciet gezegd dat God zich van de vrouw heeft afgekeerd. In vs. 7 staat dat God de vrouw een korte periode in de steek heeft gelaten. In die tijd heeft Hij haar alleen gelaten. Vers 8 stelt dit nog explicieter. Hierin wordt gezegd dat God in een stortvloed van woede zijn gezicht een tijd voor haar heeft verborgen. Hij keert zich van haar af.

Het woord 'stortvloed', רָצַף , komt alleen hier in het OT voor. Het lijkt afgeleid te zijn van het woord 'vloed', רָצַף . Het woord vloed komt zes keer voor in het OT in Job. 38:25; Ps. 32:6; Spr. 27:4; Dan. 9:26, 11:22; Nah. 1:8. Het gebruik van dit woord is divers. Het wordt vier keer in verband gebracht met God. In Job. 38:25 en Ps. 32:6 gaat het om bescherming en wordt het in verband gebracht met water. God heeft in Job een geul gegraven voor de stormen, zodat het land niet overstroomt. In Ps. 32 beschermt God de gelovigen tegen een vloed van geweldige wateren. In Dan. 9:26 en Nah. 1:8 gaat het om God die een vloed gebruikt om zijn vijanden te straffen.⁴⁰ Alleen in de laatste twee teksten gaat het om Gods oordeel. Het is daarmee te kort door de bocht, om de betekenis van 'vloed' te koppelen aan het oordeel. Hierdoor is het ook niet mogelijk dit van 'stortvloed' te

³⁷ Goldingay en Payne, *Isaiah 40-55*, p. 345.

³⁸ Blenkinsopp, *Isaiah*, p. 361-362 en Goldingay en Payne, *Isaiah 40-55*, p. 342.

³⁹ Zie 3.2.3C, p. 20.

⁴⁰ In Spr. 27:4 wordt gezegd dat toorn is als een vloed, maar dat jaloersheid erger is. In Dan. 11:22 gaat het om een vloed van strijdkrachten die voor het aangezicht van slechte koning worden weggespoeld. Zie art. רָצַף , Lisowsky, *Konkordanz*, p. 1425-1426.

zeggen. Het woord ‘stortvloed’ heeft hier dan de betekenis van een sterke vloed die plotseling opkomt in een vlak landschap en daarna weer verdwijnt. Het veranderen van de ם in ץ versterkt qua gehoor en zicht de link met het daaropvolgende woord ‘woede’, ףצק. De betekenis van het woord ‘woede’ wordt zo door ‘stortvloed’ versterkt. God is niet zomaar woedend, maar het is een ineens overvallende woede die in Hem opkomt. Zoals een sterke vloed ook plotseling opkomt.

Het is niet met zekerheid te zeggen dat deuterio-Jesaja het veranderen van de letters expres heeft gedaan, maar het versterkt wel de gedachte dat hij zelf op het woord ‘stortvloed’ is gekomen. Dit wordt versterkt door het feit dat ‘stortvloed’ vooruit wijst naar het gebruik van het verhaal van Noach in vs. 9.⁴¹ Deuterio-Jesaja kan het gebruik van het woord ‘stortvloed’ dus zelf hebben bedacht. Ofwel door de spelling van het woord ‘vloed’ te veranderen, ofwel door een vorm te gebruiken die weinig voor kwam.⁴²

De woede van God, die Hem in vs. 8 ineens overvalt, wordt nogmaals in vs. 9 genoemd. In vs. 8 gaat het om het zelfstandig naamwoord, ףצק, dat in Jesaja drie keer voorkomt in 34:2, 54:8 en 60:10.⁴³ In alle gevallen gaat het om God die woedend is. Zijn woede is gericht tegen alle volken of Zion. In 34:2 koestert God woede tegen alle volken. In 54:8 verbergt Hij zijn gezicht voor Zion en in 60:10 heeft God Zion in woede geslagen. Ditzelfde patroon komt terug in het gebruik van het werkwoord ‘woedend zijn’ waar het staat in de Qal, ףצק, zoals in 54:9. In Jesaja is dit verder in 47:6; 57:16-17 en 64:4 en 8.⁴⁴ In alle gevallen is het God die woedend is. Zijn woede is gericht tegen Zion of het volk Israël, twee maal omdat zij hebben gezondigd. Hij is zo boos, dat Hij zich in zijn woede onttrekt aan Zion en zijn volk. In 47:6 is God woedend op zijn volk en geeft Hij het als erfdeel in bezit aan de dochter van de Chaldeeën, die het volk misbruiken. In 57:16-17 is Gods woede gericht tegen de zondige hebzucht van zijn volk. Toch ging het volk zijn eigen weg en God verbergt zich hierop in zijn woede. In 64: 4 en 8 is God woedend geweest op zijn volk omdat ze zondigden. Daarom verbergt Hij zijn gelaat voor hen in 64:6. In 54:9 wordt hier niet over gesproken, maar wel in het vers ervoor. In vs. 8, waar ‘woede’ staat, verbergt God zijn gezicht voor Zion.

3.2.6 Het einde van Gods woede

De ‘woede’ of het ‘woedend zijn’ in Jesaja heeft dus altijd te maken met God die woedend is. Dit is, op één keer na, gericht tegen Zion of zijn eigen volk. Hij is hierbij zo boos, dat in de gevallen waar het werkwoord wordt gebruikt, God zich van Zion of zijn volk onttrekt. Dit is echter maar een kant van het verhaal. De woede van God is niet voor altijd, er is een tijd dat hij niet woedend is. God beëindigt

⁴¹ De woorden ‘stortvloed’ en ‘vloed’ komen niet zelf in Genesis voor.

⁴² Goldingay en Payne, *Isaiah 40-55*, p. 348-349.

⁴³ Zie art. ףצק, Lisowsky, *Konkordanz*, p. 1268.

⁴⁴ Zie art. ףצק, Lisowsky, *Konkordanz*, p. 1268.

deze woede zelf. Hij besluit zelf om niet voor altijd woedend te blijven.⁴⁵ Deze tegenstelling komt regelmatig binnen de genoemde verzen terug en anders binnen de directe context. Bij 'woedend zijn' in 47:6 laat God in 47:5 de dochter van de Chaldeeën in het duister tasten. Hij is niet meer woedend op zijn volk. In 57:16-17 zegt God dat Hij niet voor altijd boos zal zijn. Anders zal het volk er nog onder bezwijken. In 64:4-5 vraagt het volk aan God om zijn woede los te laten en om niet steeds aan de zonden van zijn volk te denken. Ze zijn toch immers zijn eigen volk. Bij 'woede' zal God in 60:10 zich weer over Zion ontfermen.⁴⁶

Dit contrast komt ook, zo niet nog veel duidelijker, naar voren in 54:8 en 9. In vs. 8, waar 'woede' wordt gebruikt, wordt in de tweede helft van het vers gezegd dat God zich met eeuwige trouw over Zion zal ontfermen. Dit is de ontferming van een sterker persoon, die een verplichting aan gaat ten opzichte van een zwakker persoon. Hierbij gaat het niet om een wederzijdse verplichting. God ontfermt en vergeeft ook wanneer de andere partij zich niets van de relatie tussen hen aantrekt. God is zo degene die zijn woede zal beëindigen. Dit doet Hij op zo'n manier dat het er niet van afhangt hoe Zion hier op reageert. Dit staat in contrast met 8a waar wordt gesproken over Gods grote woede. Dit contrast wordt aangegeven met 'maar'. Het eerste gedeelte staat hierbij in het perfectum, het tweede gedeelte ook, maar dit kan in het Nederlands vertaald worden als een toekomstige tijd. Dit contrast wordt versterkt doordat dezelfde tegenstelling is te vinden in vers 7. De opbouw van vs. 7 en 8 vertoont veel overeenkomsten. In vs. 7a wordt gesproken over een korte periode dat God Zion in de steek laat. Dit staat in het perfectum. In vs. 7b staat dat God Zion met grote barmhartigheid weer bijeen zal brengen. Dit staat in het imperfectum. Ook hier wordt het contrast aangegeven door 'maar'. Wat het contrast nog wat groter maakt in beide verzen, is dat de boosheid van God niet lang duurt. In vs. 7 laat God de vrouw maar heel even, 'een korte tijd', in de steek. Ook de woede in vs. 8 is maar van korte duur. De stortvloed die plotseling opkomt, verdwijnt weer. De woede van God verdwijnt daarom ook en is zo van korte duur. In 54:9 zweert God dat Hij niet meer woedend zal zijn op Zion en haar niet meer zal bedreigen. Het 'woedend zijn' van God wordt hier niet op een negatieve manier gebruikt, zoals op alle andere plaatsen, maar juist op een positieve manier. De auteur laat zo zien dat God het beste met Zion voor heeft. Zion zal nooit meer iets overkomen door de woede van God. Dit laat Gods trouw aan Zion zien.

Aan de ene kant staat zo de hevigheid van Gods woede. Aan de andere kant toont Hij zijn trouw en ontferming aan Zion. Dit contrast hangt al samen met het gebruik van de woorden 'woede' en 'woedend zijn' in Jesaja. Dit contrast wordt in de perikoop echter veel meer uitvergroot. Ten eerste omdat vs. 7-8 voortbouwt op vs. 1-6, waarin ditzelfde contrast al aan de orde komt. De onvruchtbare en verlaten vrouw wordt door God teruggeroepen. In deze verzen ligt de nadruk veel meer op het feit dat God de vrouw terug wil, dan op haar periode van onvruchtbaarheid en verlatenheid. Ten tweede door het gebruik van het woord 'ontfermen'. God doet dit, ongeacht de reactie van Zion hier op. Ten

⁴⁵ Glaßner, *Vision*, p. 66.

⁴⁶ Alleen in 34:2 wordt niet vermeld dat God geen woede meer koestert tegen alle volken.

derde door de samenhang van vs. 7 en 8, die elkaars gedachtegang zo versterken. Ten vierde doordat expliciet wordt gezegd dat God zich maar een kort tijd in vs. 7 en een tijd in vs. 8 aan de vrouw onttrok. De positieve kant van Gods barmhartigheid en trouw voor de vrouw, krijgt dus veel meer aandacht dan de negatieve kant, het woedend zijn en het zich onttrekken aan de vrouw. Deze lijn wordt doorgezet in vs. 9.

3.2.7 Vers 9 als vergelijking

Dat vers 9 in gaat op de positieve kant van Gods barmhartigheid en trouw, was al te zien aan het positieve gebruik van het woord ‘woedend zijn’. Dit is niet het enige vers waarin dit naar voren komt. De vs. 7-8 lopen namelijk uit op vs. 9. Alhoewel vs. 9 enerzijds en vs. 7-8 anderzijds erg van elkaar verschillen, zijn er ook overeenkomsten tussen de verzen aan te wijzen. Zo verwijst ‘stortvloed’ in vs. 8 naar het gebruik van het verhaal van Noach in vs. 9. Daarbij spreekt God in alle drie de verzen direct tot Zion in de vorm ‘Ik’. Als laatste valt te wijzen op het voegwoord waarmee vs. 9 opent. Het voegwoord ‘want’ wordt oorzakelijk gebruikt.⁴⁷ Het verwijst naar de tekst ervoor, in dit geval vs. 7-8. Vs. 9 zet zo de nadruk op de positieve kant van Gods barmhartigheid en trouw uit vs. 7-8 voort. Het vormt door het oorzakelijke gebruik van ‘want’ het bewijs van vs. 7-8. God is barmhartig en trouw in vs. 7-8, omdat Hij Zion met grote barmhartigheid bijeen zal brengen en zich met eeuwige trouw over haar zal ontfermen.

Dit bewijs vormt vs. 9 in de vorm van een vergelijking. In vs. 9a gaat het om twee dingen die met elkaar vergeleken worden: de ‘dagen van Noach’ en ‘dit’. De vergelijking hier tussen wordt aangegeven met het woord ‘als’, de dagen van Noach zijn als dit. In 9b verbindt ‘waarvan’ 9a met 9b en c. De vergelijking die wordt aangegeven in vs. 9a, wordt op deze manier in vs. 9b en c uitgewerkt. In 9c staat het bijwoord ‘zo’, wat de betekenis heeft van ‘op deze manier’.⁴⁸ Het verbindt zo 9b en c met elkaar, iets in 9b wordt vergeleken met iets in 9c. Dit is ook te zien aan de samenhang tussen deze twee delen. Beiden hebben het werkwoord ‘zweren’ en een werkwoord in vs. 9b en twee in vs. 9c staan in de infinitivus. Er staat dan ‘waarvan ik heb gezworen dat ..., zo zweer ik ...’. In de vertaling wordt de vergelijking benadrukt door 9b in de voltooid verleden tijd en 9c in de tegenwoordige tijd. Zoals God in het verleden iets heeft gezworen, zo zweert Hij dat nu weer.

3.2.8 De ‘dagen’ of de ‘wateren’ van Noach?

Het eerste gedeelte van de vergelijking bestaat uit de ‘dagen van Noach’. Hierachter gaat een lastige discussie van de tekstkritiek schuil tussen de varianten כִּי־יָמֵי , ‘zoals de wateren’ en כִּי־יָמֵי , ‘zoals de dagen’. De eerste variant wordt ondersteund door de Septuaginta en is de variant die in de BHS⁴⁹ staat.

⁴⁷ Zie art. כִּי , HALOT 2, p. 455-456.

⁴⁸ Zie art. כִּי־כֵן , HALOT 2, p. 482.

⁴⁹ Elliger en Rudolph (ed.), BHS, p. 761.

De tweede variant wordt onder andere ondersteund door 1Qisa^{a55}, Aquila, Symmachus, Theodotion, de Targum, de Peshitta en de Vulgaat.

Wanneer wordt gekeken naar de teksten om te bepalen wat de originele variant is, dan heeft de Septuaginta de variant ‘zoals de wateren’. Dit staat er als volgt ἀπὸ τοῦ ὕδατος τοῦ ἐπὶ Νωε, ‘‘vanaf de tijd’ van het water van Noach’.⁵⁰ In plaats van ‘wateren’ wat in de BHS staat, heeft de Septuaginta ‘water’. Verder is de rest van het vers enigszins parafraserend ten opzichte van de vertaling. Daarbij is het vers korter, doordat onder andere de verwijzing naar de ‘wateren van Noach’ in 9b is weggelaten. De Septuaginta is daarom niet zo betrouwbaar.⁵¹ Van de teksten die teruggaan op de variant ‘dagen van Noach’ zullen er drie worden bekeken, dit zijn 1Qisa^{a55}, de Targum en de Vulgaat.⁵² In 1Qisa^{a55} staat כַּיָּמֵי, ‘dagen van Noach’. De rest van het vers volgt de tekst van de vertaling nauwkeurig, met een kleine toevoeging van ‘meer’ in vs. 9c. Daar staat ‘zo zweer ik niet meer woedend op je te worden’. 1Qisa^{a55} is door het nauwkeurig volgen van de vertaling, erg betrouwbaar. In de Targum staat ook de ‘dagen van Noach’.⁵³ Het noemt de dagen van Noach zelfs twee keer. De ‘wateren van Noach’ in de vertaling zijn veranderd in de ‘wateren van de vloed’. De overige tekst is enigszins parafraserend ten opzichte van de vertaling. De Targum is daarom niet zo betrouwbaar. Als laatste de Vulgaat waar staat ‘in de dagen van Noach’.⁵⁴ Het voegt dus ‘in’ aan de uitdrukking toe. De rest van het vers volgt de vertaling. De Vulgaat is hierdoor redelijk betrouwbaar.

Als na de bespreking van deze teksten de balans wordt opgemaakt, blijkt er een voorkeur voor de variant ‘dagen van Noach’ te zijn. Zowel 1Qisa^{a55}, als de Vulgaat volgen de rest van de vertaling vrij nauwkeurig. Hierbij staat de Vulgaat niet als een hele betrouwbare tekstvariant bekend, omdat deze vaak parafraserend is en uit de 4^e eeuw C.E. stamt. In dit vers wordt de vertaling echter wel nauwkeurig gevolgd. De voorkeur steunt daarom vooral op het feit dat 1Qisa^{a55} de variant ‘dagen van Noach’ heeft. De Septuaginta lijkt minder betrouwbaar voor de variant ‘wateren van Noach’. Niet alleen volgt het de vertaling minder nauw, ook heeft het de variant ‘water’ in plaats van ‘wateren’.

Inhoudelijk pleit voor de variant ‘wateren van Noach’, als eerste dat וָ, ‘want’, goed in het rijtje past van de andere verzen van de perikoop die hiermee beginnen. De verzen 3, 5, 6 en 10 beginnen hier ook mee. De andere argumenten voor de variant ‘wateren van Noach’ zijn minder overtuigend. Het eerste argument is dat de variant is voorbereid door de verwijzing van ‘stortvloed’ in vs. 8 en de bekrachtiging hiervan door ‘want’ in vs. 9. Zo wordt er een vergelijking verkregen tussen Gods woede bij de ballingschap en Gods woede bij de zondvloed, wat past in vers 9. Hier kan

⁵⁰ ἀπὸ τοῦ ὕδατος τοῦ ἐπὶ Νωε τοῦτο μοί; ἐστὶν καθότι ὤμοσα αὐτῷ ἐν τῷ χρόνῳ ἐκείνῳ τῇ γῆ μὴ θυμωθήσεται ἐπὶ σοὶ ἔτι μηδὲ ἐν ἀπειλῇ σου; BibleWorks 8.0 (17-06-2011).

⁵¹ Blenkinsopp, *Isaiah*, p. 359.

⁵² Deze drie teksten vormen volgens mij een goede selectie van alle teksten die in gaan op deze variant. Het voert te ver om alle teksten te bespreken.

⁵³ ‘This is like the days of Noah before me: as I swore by my Memra that the waters of the flood which were in the days of Noah should no more go over the earth, so I have sworn that my anger will not turn upon you and I will not rebuke you.’ Vertaling uit Chillen, *The Isaiah Targum*, p. 106.

⁵⁴ sicut in diebus Noe istud mihi est cui iuravi ne inducerem aquas Noe ultra super terram sic iuravi ut non irascar tibi et non increpem te; BibleWorks 8.0 (17-06-2011).

tegenover worden gezet dat de intentie van vs. 9 juist is om Gods barmhartigheid en trouw te benadrukken. Het benadrukken van Gods woede in vs. 9 gaat hier tegenin. Een ander argument is dat de herhaling van de ‘wateren van Noach’ pleit voor het gebruik van deze variant. Maar het tegenovergestelde kan ook worden gezegd. Het dubbele gebruik kan als storend worden ervaren en dit zou pleiten voor de variant ‘dagen van Noach’. Als laatste zou het logischer te verklaren zijn hoe de variante lezing uit is ontstaan, dan andersom. Vroegere schrijvers hebben hetzelfde probleem met de tekst gehad, als dat er nu aanwezig is: met יְיָ־וַיִּזְרֹק staat er twee keer ‘wateren van Noach’. Ze kunnen op een gegeven moment de twee losse woorden als een woord zijn gaan lezen. Bij deze samenvoeging ontstaat dan יְיָ־וַיִּזְרֹק , de ‘dagen van Noach’. Een andere mogelijkheid is dat het door een verschrijving met Jes. 51:9 is ontstaan. Hier staat ook יְיָ־וַיִּזְרֹק . De variant ‘wateren van Noach’ zou op deze wijze de moeilijkste lezing zijn. Hier kan tegenover worden gezet dat de variant ook ontstaan kan zijn doordat de schrijver in de war was met יְיָ־וַיִּזְרֹק in 9b en daarom dacht dat er in plaats van ‘dagen’ in vs. 9a ook ‘wateren’ moest staan. In dat geval is de variant ‘dagen van Noach’ de moeilijkste lezing. Het is daarom niet overtuigend te bewijzen welke variant, de ‘dagen’ of de ‘wateren van Noach’, de moeilijkste lezing is.⁵⁵

Voor de variant ‘dagen van Noach’ pleit dat het vers hierdoor gemakkelijker te begrijpen is. De vergelijking wordt er duidelijker door. De huidige tijd is dan tegenovergesteld aan de tijd van Noach. Als tweede is er zo meer variatie in het vers ten opzichte van ‘de wateren van Noach’ in vers 9b. Als laatste is וַיִּזְרֹק een sterker partikel om een vergelijking aan te geven dan וַיִּזְרֹק , dat wordt gebruikt bij de ‘wateren van Noach’.⁵⁶ Deze inhoudelijke argumenten zijn wel duidelijk, maar niet zo heel sterk.

De inhoudelijke argumenten kunnen dus niet helemaal, maar wel beter overtuigen waarom de variant ‘dagen van Noach’ beter is dan de variant ‘wateren van Noach’. Voor de variant ‘wateren van Noach’ is maar een duidelijk argument tegenover meerderen voor de ‘dagen van Noach’. Vanuit de teksten komt ook de voorkeur voor de variant ‘dagen van Noach’ naar voren. Er kan dus worden geconcludeerd dat de externe en interne argumenten overtuigender zijn voor de variant de ‘dagen van Noach’.

3.2.9 De betekenis van de ‘dagen van Noach’

Nu duidelijk is waarom de variant ‘dagen van Noach’ de voorkeur geniet, is het handig om te weten wat de ‘dagen van Noach’ precies betekent. Is het een uitdrukking of is het een tijdsaanduiding? Vs. 9 is de enige plaats waar de ‘dagen van Noach’ voorkomt. De woorden ‘dagen van + naam’ heeft zes

⁵⁵ Glaßner, *Vision*, p. 17-18, Goldingay en Payne, *Isaiah 40-55*, p. 351 en Oswalt, *The Book of Isaiah*, p. 413.

⁵⁶ Glaßner, *Vision*, p. 17-18, Goldingay en Payne, *Isaiah 40-55*, p. 351 en Oswalt, *The Book of Isaiah*, p. 413. Een ander, maar heel zwak argument is dat in Mt. 24:37, Lc. 17:26 en 1 Petr. 3:20 dezelfde woorden in het Grieks voorkomen. Bij deze verzen wordt echter nergens aangehaald dat Jes. 54:9 de bron van deze woorden zou kunnen zijn. Zie hiervoor bijvoorbeeld de gebruikte commentaren bij de perikoop van 1 Petrus, p. 93-94 of voor Mt 24:37 Luz, *Das Evangelium*, p. 445-450.

verschillende betekenissen.⁵⁷ Veel voorkomend is ‘alle dagen van’. Het gaat dan om alle dagen van het leven van iemand, bijv. ‘alle dagen van Adam’ in Gen. 5:5. Wat als tweede ook veel voorkomt is ‘in de dagen van’. Dit wordt gebruikt als tijdsaanduiding. In de dagen van een persoon gebeurde dat en dat, bijv. ‘in de dagen van Saul’ in 1 Sam. 17:12 was Isai te oud om te gaan strijden tegen de Filistijnen. Twee andere aanduidingen van ‘dagen van + naam’ worden ook gebruikt als tijdsaanduiding. Dit is als derde ‘sinds de dagen van’, in 2 Kron. 30:26 en in Ez. 4:2. Als vierde wordt ‘tot aan de dagen van’ gebruikt in Neh. 12:23. Als laatste wordt ‘dagen van’ gebruikt voor ‘de dagen van’. Dit komt vijf keer voor in Genesis in 5:4; 11:32; 35:28 en in 47:28 en in 1 Kon. 2:1 Bij alle verzen van Genesis gaat het om aan te geven hoe lang de persoon nog leefde. Het is hiermee een tijdsaanduiding en lijkt erg op het gebruik van ‘alle dagen van’. In 1 Kon. 2:1 gaat het om de dagen van Davids sterven. Ook hier gaat het om het aangeven van een tijd, namelijk dat David zijn einde voelt naderen.

Het gebruik van ‘dagen van + naam’ is dus niet zo divers. Elke keer wordt het gebruikt als tijdsaanduiding. In ‘alle dagen van’, ‘in de dagen van’, ‘sinds de dagen van’, ‘tot aan de dagen van’ en ‘de dagen van’, krijgt het steeds een ander accent. Voor de betekenis van ‘de dagen van Noach’ betekent dit dat het in ieder geval gaat om een tijdsaanduiding. Namelijk in de tijd dat Noach leefde. Als wordt gekeken naar de vijf verschillende accenten die hier aan worden gegeven, komt het gebruik van ‘de dagen van Noach’ niet op een zelfde manier, namelijk als vergelijking, ergens anders voor. Als wordt gekeken naar het gebruik van de vorm **כַּיָּמָיו**, dan wordt deze alleen in Hos. 9:9 gebruikt in combinatie met een naam Gibeā, ‘als in de dagen van Gibeā’. Dit is wel de naam van een stad, in plaats van de naam van een persoon. Een andere regelmatig voorkomend gebruik is in ‘als in de dagen van ouds’ waar **כַּיָּמָיו** in combinatie staat met **עוֹלָם** of **קִדְמוֹת**, in Jes. 51:9; Jer. 46:26; Am. 9:11; Mi. 7:14 en Mal. 3:4.⁵⁸ In al deze gevallen en in het geval van Hosea is het niet alleen een tijdsaanduiding in de zin van toen vond iets plaats. Maar het is ook een uitdrukking dat een bepaalde herkenning oproept. Kennelijk roept ‘als in de dagen van Gibeā/ van ouds’ iets op bij de lezers, waarmee iets anders vergeleken kan worden. Van alle namen in het OT is dit alleen bij Noach het geval. Het is dus naast een tijdsaanduiding, ook een uitdrukking. Het roept iets op in de hoorders, waarmee iets anders vergeleken kan worden. Wat de schrijver hier precies mee wil benadrukken, wordt uitgelegd in de rest van vs. 9.

3.2.10 De ‘wateren van Noach’ en het verbond van God met Noach

Wat de ‘dagen van Noach’ precies oproept, wordt toegelicht in vs. 9b. De ‘dagen van Noach’ verwijst naar de ‘wateren van Noach’ in vs. 9b. De wateren van Noach waren immers in de dagen van Noach.

⁵⁷ Zie art. **יָמָיו**, BibleWorks 8.0 (17-06-2011).

⁵⁸ De andere plaatsen waar **כַּיָּמָיו** voorkomt, is in Lev. 12:2; 15:25; 25:50; Deut. 11:21; Job 10:5; 29:2; Ps. 89:30; Jes. 23:15; 65:22; Hos. 2:17; 12:10 en in Mi. 7:15. Zie art. **יָמָיו**, Bibleworks 8.0 (17-06-2011).

Zo geeft de ‘wateren van Noach’ aan op welke gebeurtenis de schrijver de nadruk wil leggen van alle gebeurtenissen die in de ‘dagen van Noach’ plaats vonden. Deze twee expliciete verwijzingen naar het verhaal van Noach zijn de enige verwijzingen in de perikoop, die expliciet verwijzen naar een OT verhaal. Er wordt wel een aantal keer impliciet naar thema’s en verhalen uit het OT verwezen.⁵⁹ Hierdoor krijgt het verhaal van Noach extra de nadruk. De schrijver wil met dit verhaal een duidelijk punt maken.

In het OT is dit de enige plaats waar ‘wateren’ in combinatie met een naam worden genoemd. Wat vaker voorkomt is de aanduiding van ‘wateren’ met een plaatsnaam. In Jesaja is dit in 8:6; 15:6; 15:9 en 48:1.⁶⁰ Waar ‘wateren + plaatsnaam’ buiten Jesaja steeds de aanduiding is voor een plaats,⁶¹ wordt het binnen Jesaja steeds figuurlijk gebruikt. Bijvoorbeeld in Jes. 8:6 waar het volk geen vertrouwen meer heeft in de zacht stromende wateren van Siloach en vreugde vindt bij Resin en de zoon van Remaljahu. De ‘wateren van Noach’ zouden in lijn hiervan figuurlijk geduid kunnen worden. Maar wat dit in 54:9 precies zou moeten betekenen blijft onduidelijk. Ook lijkt hiervoor geen directe aanleiding te zijn in vs. 9.

Maar er is nog een andere mogelijkheid voor het duiden van de ‘wateren van Noach’. Het kan namelijk ook letterlijk worden gelezen. Het zou dan plaatselijk zijn, zoals alle aanduidingen van ‘wateren + plaatsnaam’ buiten Jesaja in het OT. Wanneer de ‘wateren van Noach’ letterlijk worden gelezen, verwijst het naar de wateren die ten tijde van de dagen van Noach over de aarde kwamen. Het verwijst dan naar de wateren van de vloed. Als tweede wordt in het verhaal van Noach in Genesis drie keer verwezen naar de wateren van de vloed, in Gen 7:7; 7:10 en 9:11. Voor ‘wateren’ wordt מַיִם gebruikt. Hetzelfde als in Jes. 54:9. Een derde aanwijzing om vs. 9 te lezen als plaatsaanduiding is het gebruik van het woord ‘zweren’. Het woord ‘zweren’ in de Nif’al komt binnen Jesaja zeven keer voor.⁶² Het heeft in Jesaja elke keer met God te maken. Enerzijds doordat mensen iets zweren bij God in 19:18; 48:1 en in 65:16. Er wordt of gaat een eed afgelegd worden. Als bekrachtiging hiervan doen ze dit bij God, zodat ze er niet meer onderuit kunnen. God kan niet bij een andere God zweren, dus Hij zweert bij zichzelf. Anderzijds wordt het op twee verschillende manieren gebruikt in Jes. 14:24; 45:23; 54:9 en 62:8. In 14:24 en 45:23 zweert God dat alles gaat zoals Hij het bedacht heeft en dat zijn

⁵⁹ Als eerste komt het thema van onvruchtbaarheid en het weer vruchtbaar worden van de vrouw dankzij God in vs. 1-3 voorbij. Dit is in het OT te zien in de verhalen van Sarah, Rebekka, Rachel en de vrouw van Manoach. Door te verwijzen naar een tent in vs. 3, wordt impliciet verwezen naar de tijd dat het volk nog in tenten woonde. Dit is de tijd van de aartsvaders en de tijd van de exodus uit Egypte. Als laatste is de relatie tussen God en het volk Israël te zien als een relatie tussen een man en vrouw in de vs. 4-6. Dit komt ook vaker voor in het OT. Zo trouwt God twee zussen in Ezechiël 23, die allebei vreemd gaan. In Hosea 1-3 geeft God aan Hosea eerst de opdracht een prostituee te trouwen. Als zij hem verlaat, krijgt Hosea de opdracht een vrouw te kopen die overspel heeft gepleegd. Blenkinsopp, *Isaiah*, p. 362-363, Goldingay en Payne, *Isaiah 40-55*, p. 347, Oswalt, *The Book of Isaiah*, p. 420 en Murray, *The Cosmic Covenant*, p. 27-32 & 36-37.

⁶⁰ Zie art. מַיִם, Lisowsky, *Konkordanz*, p. 785-787.

⁶¹ De andere plaatsen waar ‘wateren + plaatsnaam’ in het OT voorkomt zijn Ex. 8:6; Dt. 32:51; 33:8; Joz. 11:5; 15:17; Ri. 5:19; Ps. 106:32 en Jer. 48:34. Alleen in Jeremia is het ook figuurlijk gebruikt.

⁶² Zie art. שָׁבַע, Lisowsky, *Konkordanz*, p. 1399-1400.

woorden niet zullen worden herroepen. Wat Hij dus zegt en doet, zal zo gebeuren. In 54:9 en 62:8 zweert God goede dingen. Hij zal niet meer woedend zijn en niet meer bedreigen en Jeruzalem zal Hij voorzien van voedsel. Samengevat kan gezegd worden dat als God dus iets zweert, Hij bij zichzelf zweert. Het is vanaf dat moment een eed waaronder Hij niet meer vandaan kan, deze moet vervuld worden. In 14:24 en 45:23 benadrukt God dit nog eens extra. Een eed is hierdoor niet figuurlijk, maar juist letterlijk te nemen. Wat God zweert, gebeurt ook. In 54:9b zweert God dat de wateren van Noach niet meer over de aarde zullen gaan. Dit zal dus echt nooit meer gebeuren. In vs. 9c zweert God dat Hij niet meer woedend zal worden en Zion niet meer zal bedreigen. Ook dit is dus letterlijk te nemen. Dat dit echt niet meer zal gebeuren, wordt versterkt door het gebruik van $\text{לֵךְ} + \text{inf.}$ God zweert, letterlijk vertaald, ‘weg te gaan’ van de wateren van Noach over de aarde, het woedend worden en het bedreigen.

De betekenis van de ‘wateren van Noach’ kan dus het beste worden gezien als plaatsaanduiding. Als eerste vanwege het duiden van ‘wateren + plaatsnaam’ buiten Jesaja als plaatsaanduiding. Ten tweede vanwege het gebruik van dezelfde vorm voor ‘wateren’ waar dit verwijst naar wateren van de vloed in Genesis. Als derde omdat God letterlijk doet wat Hij zweert.

Door het zweren is er geen andere partij waar God rekening mee moet houden. Hij is de enige die zich aan zijn eed heeft gebonden. Dat God zweert dat de wateren van Noach niet meer over de aarde zullen gaan, gebeurt in het verhaal in Genesis door het sluiten van een verbond. Naar dit verbond wordt in 9b verwezen door het noemen van de ‘wateren van Noach’ en het zweren van God. In Gen. 9:8-17 (P bron) en in Gen. 8:21-22 (J bron) sluit God een verbond met de hele schepping, mens en dier. God zal de aarde nooit meer laten overstromen door een vloed en zo bijna alle mensen en dieren vernietigen. Het teken hiervan is de regenboog en God geeft aan dat het een eeuwig verbond is. Het is daarbij het eerste verbond dat God in het OT sluit en het is een universeel verbond. Door het universele karakter is het de enige in zijn soort van de verbonden die in het OT voorkomen. God legt zich in dit verbond eenzijdig belofte op. Hij verwacht wel iets terug van de mensen in Gen. 9:1-7 en 8:16-17 en van de dieren in 8:17, maar dit zijn geen voorwaarde voor het in stand houden van het verbond. Het zweren van God wordt niet letterlijk in Genesis genoemd, maar is zo impliciet aanwezig. De eed bij het verbond van Noach bekrachtigt zo de eed in 9b.⁶³

⁶³ Blenkinsopp, *Isaiah*, p. 364, Glaßner, *Vision*, p. 65-66, Goldingay en Payne, *Isaiah 40-55*, p. 351 en Oswalt, *The Book of Isaiah*, p. 422. Blenkinsopp doet de suggestie dat de introductie van de gebeurtenissen in vers 9 een literaire verwijzing kunnen zijn voor de verwoesting van de stad door een zondvloed of een storm met overstromingen. Als bron noemt hij het vijfde lied van de klaagliederen over de verwoesting van Ur. Ik denk niet dat het hier om een literaire verwijzing gaat. Alleen in de eerste drie regels gaat het in het vijfde lied over een storm. De rest van het lied is een verslag van de manier waarop Ur wordt verslagen in de oorlog tussen Ur en Sumer. Hierbij wordt Ur in puin gelegd. Daarbij gaat het in de eerste drie regels niet om een storm met overstromingen of een zondvloed, maar om een storm met alleen wind. Blenkinsopp, *Isaiah*, p. 364 en Kramer, ‘Lamentation’, p. 459.

3.2.11 De nadruk op Gods trouw

God zweert niet alleen dat de wateren van Noach niet meer over de aarde zullen gaan, maar ook dat Hij niet meer woedend zal worden op Zion en haar niet meer zal bedreigen. Bij zweren gaat het om een letterlijk gebeuren, God doet wat Hij zweert. Dat doet Hij meteen. Vs. 9c staat namelijk in het perfectum. In het Nederlands kan dit worden weergegeven met de tegenwoordige tijd. Het is de enige keer dat de tegenwoordige tijd wordt gebruikt in de perikoop. De vs. 7b en heel vs. 10 staan in het imperfectum. Vs. 8b staat in het perfectum, maar wordt op dezelfde manier als vs. 7b en 10 vertaald. Dit wordt verder versterkt door de vergelijking met vs. 9b. Het object in vs. 9b is de aarde, terwijl dit in vs. 9c door het noemen van 'je', Zion is. God zal dus direct doen wat Hij zegt in 9c.

De nadruk op Gods trouw die naar voren komt in 9c, wordt versterkt door de negatieve woorden in 9b en 9c. Dit is al eerder genoemd met betrekking tot het woord 'woedend zijn'⁶⁴, maar dit geldt ook voor 'over zouden gaan' in 9b en 'bedreigen' in 9c. In vs. 7-8 en 10 staat de trouw van God positief geformuleerd, in 9b en 9c is dit niet het geval. Dat God al deze dingen echt niet meer zal doen wordt in 9b en 9c nog verder versterkt door het gebruik van $\text{לֹא} + \text{inf.}$ Dit staat in contrast met hetzelfde gebruik hiervan in vs. 8. Daar wordt het gebruikt voor het feit dat God zijn gezicht verborg 'weg van je', oftewel weg van Zion. God wilde een tijd niets meer met Zion te maken hebben. Het wordt zo voor de negatieve zijde van Gods woede gebruikt. Terwijl in 9b en 9c $\text{לֹא} + \text{inf.}$ juist wordt gebruikt om de positieve zijde van Gods trouw te benadrukken. God gaat 'weg van' het woedend worden op en bedreigen van Zion. Hij zal dit Zion niet meer aan doen. Heel vs. 9 bouwt zo op naar de climax van Gods trouw in 9c.

Datgene waarmee de 'dagen van Noach' wordt vergeleken wordt aangeduid met 'dit'. Dit kan zowel vooruit naar vs. 9c, als achteruit naar vs. 7-8 verwijzen. Vs. 9 heeft, zoals net is gezegd, de climax in 9c. De nadruk van het vers ligt zo op 9c. Omdat vs. 9 volgt op de vs. 7-8,⁶⁵ kan worden gezegd dat vs. 7-8 naar 9c toewerkt. In 9c komt het duidelijkst naar voren wat de vs. 7-8 willen zeggen. Het lijkt daarmee niet logisch dat 'dit' teruggaat op vs. 7-8. Daarbij kan 'dit' niet alleen verwijzen naar iets wat ervoor is genoemd, maar ook naar iets wat nog moet komen. Het verwijst dan naar datgene waar de nadruk in het vers op ligt. Het wijst de opmerkzaamheid van de lezer zo op iets nieuws.⁶⁶ Het kan niet op de 'wateren van Noach' wijzen, want dat wordt al gedaan door de 'dagen van Noach'. 'Dit' verwijst dan naar vs. 9c. Het legt daarmee nog eens extra de nadruk op het feit dat dit de climax van vs. 9, of eigenlijk van vs. 7-9 is.

3.2.12 Gods verbond met Noach en het vredesverbond

De trouw van God krijgt in vs. 7-8 en speciaal in vs. 9 alle nadruk. Alsof hierin nog niet genoeg is benadrukt dat God doet wat Hij belooft, doet vs. 10 hier nog een schepje bovenop. Vs. 10 is met vs. 8

⁶⁴ Zie 3.2.6, p. 22-23.

⁶⁵ Zie 3.2.7, p. 24.

⁶⁶ In de trant van 'daar moet op gelet worden'. Glaßner, *Vision*, p. 65 & 67.

verbonden, doordat beide verzen eindigen met ‘dit zegt de Heer’. Daarbij is ze verbonden met 7 en 8 door de toekomende tijd in 7b en 8b. Daarbij is 10b, net zoals 7b en 8b positief geformuleerd. Gods trouw zal niet van Zion wijken en zijn verbond van vrede zal niet wankelen. Met vs. 9 is vs. 10 op twee verschillende manieren verbonden. Als eerste bouwt vs. 10 op vs. 9c voort met ‘zelfs’. Het lijkt onmogelijk dat God zich niet aan zijn woord houdt. God zal niet meer boos worden op Zion en haar niet meer bedreigen. Toch voegt vs. 10 daar nog wat aan toe. Zelfs als de bergen zullen wijken en de heuvels wankelen, houdt God zich aan zijn beloftes. Bergen en heuvels zijn tekenen voor stabiliteit en zekerheid. Als zij zullen wijken en wankelen is dat indrukwekkend en beangstigend. Dit gebeurt zelden, maar zelfs dan blijft God trouw. Zion hoeft aan deze beloftes niet te twijfelen.⁶⁷

Een tweede manier waarop vs. 9 met vs. 10 is verbonden, is door het noemen van het ‘verbond van vrede’. Het ‘verbond van vrede’ is opvallend in dit vers. Er zijn twee soorten van verbond, בְּרִית, in het OT. Bij de ene vorm is het God die verplichtingen aan de verbondspartner oplegt. De verbondspartner, bijvoorbeeld het volk Israël, moet zich aan deze verplichtingen houden. Doen zij dit niet, dan wordt het verbond verbroken. Een voorbeeld is het verbond tussen God en Israël op de berg Sinaï in Ex. 19-24 en 32-34. Bij de andere vorm zijn de rollen omgedraaid. Hierin is het God die zich zelf verplicht bepaalde dingen te doen. Deze verplichtingen zijn Hem niet opgelegd door de verbondspartner. Het is een Goddelijke en onvoorwaardelijke toezegging, die eeuwig stand houdt. Toch verwacht God wel wat terug voor dit onvoorwaardelijke verbond. Met het verschil, dat als de verbondspartner zich hier niet aan houdt, God het verbond toch in stand houdt.⁶⁸

Het vredesverbond, בְּרִית שְׁלוֹם, komt vier keer voor in het OT. Hierbij gaat het telkens om een verbond dat God met iemand sluit. In Num. 25:12f is dit met Pinechas, met als gevolg een altijd durend priesterschap voor zijn nakomelingen. In Ez. 34:25 sluit God een vredesverbond met schapen. God belooft een nieuwe en goede herder over de verstrooide en verzwakte schapen aan te stellen. De schapen zullen het voor altijd goed hebben. In Ez.37:26 sluit God een vredesverbond met het verstrooide volk van Israël dat hij bijeen zal brengen. In dit vers gaat het om een verbond waarin God zichzelf een verplichting oplegt. God sluit zo een verbond met Sion/ Jeruzalem. Hij zal niet meer woedend op haar worden. Ook zal Hij de vrouw, in vers 9, niet meer bedreigen. Daarbij zal Hij haar altijd trouw blijven, in vers 10.

Het verbond van vrede is op deze manier een verbond dat is gebaseerd op een belofte. Hierin belooft God, aan degenen met wie Hij het verbond sluit, zijn zegen en redding. Nu gaat het nog slecht met degenen met wie Hij het verbond sluit, maar dit zal binnenkort veranderen.⁶⁹ Er is in de perikoop geen aanwijzing dat God voor deze belofte iets terug verwacht.

De basis van dit vredesverbond is het verbond dat God met Noach sluit in Gen. 9:8-17 (P bron) en/ of Gen. 8:21-22 (J bron). Het is niet duidelijk of de schrijver voor een van de twee bronnen

⁶⁷ Glaßner, *Vision*, p. 68-69 en Goldingay en Payne, *Isaiah 40-55*, p. 352.

⁶⁸ Freedman en Miano, ‘People’, p. 7-9. Park, *Die Gerechtigheit Israëls*, p. 116-121.

⁶⁹ P. J. Nel, ‘שְׁלוֹם’, NIDOTTE 4, p.133-134 en Oswalt, *The Book of Isaiah*, p. 423.

een voorkeur had.⁷⁰ In Gen. 9: 1-7 en 8: 16-17 staat wat God voor het verbond van de mensen, en in 8:17 van de dieren, terug verwacht.⁷¹ Dat dit verbond de basis is blijkt enerzijds uit de verwijzing hiernaar in vers negen, door middel van de verwijzing ‘wateren van Noach’ en het zweren van God. Anderzijds zijn er sterke aanwijzingen dat het vredesverbond terug gaat op een oud motief uit het nabije oosten, dat associaties had met de oertijd. Het gaat dan om het motief dat de goden stopten met het straffen van de mensen. Ze waren hiermee begonnen omdat de mensen na de schepping in verzet waren gekomen tegen de goden. Deze straf kon plaats vinden door een vloed, zoals bij Noach het geval was. Of door met een zwaard afgeslacht te worden door een god. Bij het stoppen met straffen, legden de goden zichzelf verplichtingen op om voor altijd voor vrede en harmonie te zorgen. De goden zouden de schepping nooit meer op een dergelijke manier straffen. De verbondspartners van de goden waren de mensen of de hele schepping. Zij profiteerden allemaal van de herstelde relatie en de daarmee samenhangende gunstige levensomstandigheden. Het zijn omstandigheden die terugverwijzen naar de tijd van het paradijs.⁷² Deze kenmerken komen ook bijna allemaal in het verhaal van Noach in Gen. 6-9 terug.

Dit motief is door Nehemia, Ezechiël en Jesaja in een eschatologische zetting gebruikt. In de perikoop komen een aantal kenmerken van dit motief terug. Het volk Israël is tegen God in opstand gekomen en daarom heeft God zich van hen afgekeerd. In vers 7-10 komt Hij hier op terug. Hij zal zich niet meer afkeren van Zion en hen niet meer straffen. In dit verband wordt het verbond van vrede genoemd, waardoor God zichzelf verplichtingen oplegt. De herstelde relatie zorgt voor gunstige levensomstandigheden, die paradijselijk lijken. Er zijn wel een paar tegenstellingen met het verbond van Noach in Genesis. Zo is de verbondspartner in Jesaja alleen de mens, specifieker Zion. In Genesis is dit de hele schepping. Daarbij is er geen teken van de verbondssluiting te vinden in Jesaja, terwijl in Genesis de regenboog hier het teken van is. En in Genesis is de situatie na de verbondssluiting minder paradijselijk als in Jesaja. In Genesis is er geen vrede tussen de dieren en de mensen. De mensen mogen de dieren opeten en de dieren zullen bang zijn voor de mensen.⁷³ De overeenkomsten zijn echter belangrijker dan de verschillen.

Door het noemen van het verbond van vrede in vs. 10 en de stortvloed in vs. 8 is het verhaal van Noach veel meer met de perikoop verbonden dan alleen door het benoemen ervan in vs. 9. Het is binnen de vs. 7-10 een onmisbare schakel, omdat het als bewijs geldt voor de vs. 7-8 en de vs. 7-9 naar de climax leidt in vs. 9c. Vs. 10 kan hierdoor op 9c voortbouwen: God zal Zion altijd trouw blijven.

⁷⁰ Volgens Blenkinsopp is niet duidelijk of het verbond met Noach uit Genesis 9 de basis is voor de verzen 9 en 10, omdat de terminologie verschilt. In Genesis gaat het om een eeuwigdurend verbond, in Jes. 54 om een vredesverbond. Ondanks dat de terminologie verschilt, is de insteek van het verbond echter wel hetzelfde. God legt zichzelf een verplichting op. Daarbij kan het verbond van Gen. 9 mede gezien worden als basis voor het verbond van Jes. 54. Blenkinsopp, *Isaiah*, p. 364.

⁷¹ Park, *Die Gerechtigheit Israëls*, p. 131.

⁷² Batto, ‘The Covenant’, p. 187-191 & 211. Park, *Die gerechtigheit Israëls*, p. 132-133.

⁷³ Batto, ‘The Covenant’, p. 187-191 & 211. Park, *Die gerechtigheit Israëls*, p. 132-133.

De hopeloze situatie waarin ze nu zit wordt door zijn trouw vernieuwd. Hierdoor past 54:1-10 mooi binnen het grotere geheel van 52:13-55:13, waarin het gaat om Gods daden van herstel en verandering.

3.2.13 Conclusie

In de perikoop begint Gods oordeel met zijn woede en woedend zijn. De vrouw in vs. 1-6 is verlaten en onvruchtbaar. De vrouw staat symbool voor Zion en daarmee ook voor het volk Israël. God heeft zich in zijn stortvloed van woede een tijd van Zion afgekeerd in vs. 7-8. Dit komt door de zonden van het volk. Het is zo hun eigen schuld dat ze in de ballingschap zijn weggevoerd. God heeft hen geoordeeld en dit heeft geleid tot de ballingschap. Aan de ene kant staat zo de hevigheid van Gods woede. Maar God beëindigt zijn woede zelf. Zo komt er aan de andere kant ruimte voor Gods trouw. In de vs. 1-6 wordt benadrukt dat God de relatie met de vrouw weer wil herstellen. God wil Zion en daarmee zijn volk, weer terugnemen.

Zijn trouw staat ook in de vs. 7-10 op de voorgrond. In vs. 7-8 wordt dit benadrukt doordat God toezegt trouw en barmhartig te zijn voor Zion in 7b en 8b. Het bewijs hiervoor vormt vs. 9, wat zijn climax heeft in vs. 9c. God zal nooit meer woedend zijn op Zion en haar nooit meer bedreigen. De schrijver bevestigt dit doordat hij in de vs. 7-9 op allerlei manieren laat zien dat God echt zal doen wat Hij zegt. In vs. 10 doet hij daar nog een schepje bovenop door te verwijzen naar het vredesverbond. Zion hoeft niet te twijfelen aan de beloftes die God in vs. 1-10 doet. Hiermee is de trouw na Gods oordeel veel belangrijker in de perikoop, dan zijn woede ten tijde van het oordeel.

Het verhaal van Noach komt expliciet ter sprake in vs. 9, maar er wordt naar verwezen in vs. 8 door 'stortvloed' en vs. 10 door het vredesverbond. Vs. 9 is het bewijs dat God de beloftes in vs. 7-8 zal nakomen. Dit bewijs is in de vorm van een vergelijking. Hierin worden de 'dagen van Noach' vergeleken met 'dit', wat verwijst naar de trouw van God in 9c. De 'dagen van Noach' is zowel een tijdsaanduiding, namelijk in de tijd dat Noach leefde, als een uitdrukking. De dagen van Noach verwijzen naar de 'wateren van Noach' in vs. 9b, wat een plaatsaanduiding is. God heeft gezworen de wateren van Noach niet nog een keer over de aarde te laten komen. Door de vergelijking tussen de wateren van Noach in 9b en Gods trouw in 9c, vormt het verhaal van Noach het bewijs dat God echt trouw is. De nadruk ligt dus op de trouw van God in het verhaal van Noach en niet op Gods oordeel bij de vloed.

Dit komt ook tot uitdrukking doordat vs. 9b door de verwijzing naar de 'wateren van Noach' en het zweren van God, verwijst naar Gods verbond met Noach. Dit is het eeuwigdurende en universele verbond tussen God en de schepping. God legt zich dit verbond eenzijdig op. Het is hierdoor niet afhankelijk van voorwaarden die God aan de schepping heeft gesteld. De eed in het verbond van Noach bekrachtigt zo het zweren van God in vs. 9b. Maar het is ook verbonden met het vredesverbond in vs. 10. Hierin komen het verhaal van Noach en de trouw na Gods oordeel bij elkaar. De basis van dit vredesverbond is namelijk het verbond van God met Noach. Daarbij komen een

aantal kenmerken van deze twee verbondssluitingen met elkaar overeen. God legt zich in allebei een verplichting op, zonder daarbij eisen aan de verbondspartner te stellen waar het verbond afhankelijk van is. Hierdoor wordt de relatie hersteld tussen God enerzijds en het volk Israël in Jesaja en de schepping in Genesis anderzijds. De omstandigheden waarin het volk Israël en de schepping zich bevinden, veranderen hierdoor aanzienlijk.

3.3 Q 17:26-30

3.3.1 Inleiding

Als tweede tekst zal Q 17:26-30⁷⁴ worden behandeld. Naar deze tekst zal worden gekeken vanuit de volgende twee vragen: Op welke manier wordt er in deze tekst gesproken over Gods oordeel? En: Welke betekenis krijgt het verhaal van Noach hierin? Na de vertaling in paragraaf 3.3.2, volgen in paragraaf 3.3.3 de achtergronden van de tekst. Hierin zal de vraag worden beantwoord of het verhaal van Lot wel of niet in de perikoop thuis hoort. Ook op de structuur van de tekst zal worden ingegaan. Welke plaats neemt de perikoop in binnen het grotere geheel van Q 17:23-37? De vraag op welke manier er over Gods oordeel wordt gesproken, zal onderzocht worden in paragrafen 3.3.4-3.3.6 en 3.3.9-3.3.10. Hierin zal te zien zijn dat de perikoop een vergelijking is tussen de ‘dag van de Mensenzoon’ en de ‘dagen van Noach/ Lot’. De dag van de Mensenzoon is een tijdsaanduiding voor het tijdstip waarop de Mensenzoon naar de aarde komt, maar ook een aanduiding voor Gods oordeel. Deze dag heeft een aantal kenmerken, die voortkomen uit de vergelijking met ‘dagen van Noach/ Lot’. In paragrafen 3.3.7-3.3.9 zullen deze kenmerken naar voren komen als bekeken gaat worden welke rol het verhaal van Noach binnen het kader van Gods oordeel krijgt. Wat opvalt in het gebruik van het verhaal van Noach is de nadruk op de tijdgenoten van Noach. Het feit dat zij gewoon hun dagelijkse dingen deden toen de vloed kwam, geeft aan hoe onverwachts dit gebeurde. Net zo onverwacht zal de dag van de Mensenzoon zijn. Het geheel zal worden afgesloten met de conclusie in paragraaf 3.3.11.

3.3.2 Vertaling Q 17:26-30⁷⁵

26. [[Zoals het gebeurde]] in de dagen van Noach,
zo zal het zijn [[op de dag]] van de Mensenzoon.
27. [[Want zoals zij in die dagen waren,]]
ze aten en dronken,
trouwden en werden uitgehuwelijkt,
tot de dag dat Noach de ark in ging en de vloed kwam en allen wegnam.
?28.<<Op dezelfde manier als het gebeurde in de dagen van Lot;
ze aten, ze dronken, ze kochten, ze verkochten, ze plantten, ze bouwden;>>
29?. <<maar op de dag, waarop Lot uit Sodom ging,
regende het vuur en zwavel uit de hemel en vernietigde allen.>>⁷⁶

⁷⁴ Zie 3.3.3A, p. 36.

⁷⁵ Legenda: [[]] = een zekere mate van onzekerheid bij het vaststellen van de tekst, de tekst staat alleen in Matteüs of Lucas, waarbij de andere evangelist een variant op de tekst heeft.

?? = het vers kan niet met zekerheid worden vastgesteld, omdat de tekst alleen in Matteüs of Lucas staat zonder een variant op de tekst bij de andere evangelist.

<<>> = de tekst kan niet met zekerheid worden vastgesteld, omdat de tekst alleen in Matteüs of Lucas staat zonder een variant op de tekst bij de andere evangelist. De gebruikte uitgave voor de Griekse tekst, is Hoffmann, Robinson, Kloppenborg en Moreland, *The Sayings Gospel Q*, p. 149.

30. Zo zal het ook zijn op de dag waarop de Mensenzoon wordt geopenbaard.

3.3.3 Achtergronden bij de tekst

A. Het noemen van de dagen van Lot:

In de vertaling is te zien dat het niet zeker is of de verzen over Lot en zijn tijdgenoten wel in de perikoop horen. Q 17:28-29 komen overeen met Lc. 17:28-29, maar het is niet parallel aan Matteüs. Daarom is niet met zekerheid vast te stellen dat deze verzen tot Q behoren. Als de verzen tot Q behoren heeft Matteüs ze weggelaten, als ze niet tot Q behoren heeft Lucas Q aangevuld. Ze blijven tussen haken staan. Maar in plaats van de verzen weg te laten uit de vertaling, heb ik ze er toch bij gezet. Er zijn namelijk een aantal redenen waarom het aannemelijk is dat de verzen tot Q behoren. Als eerste komt het naast elkaar staan van Noach en Lot veel voor in de joodse literatuur. Dit zijn teksten van voor de ontstaanstijd van Q, maar ook van tijdens of na de ontstaanstijd van Q.⁷⁷ Ten tweede komt het oordeel door middel van vuur vaker voor, in Q3:7-9, 16-17 en 12:49. Sodom wordt ook nog een keer genoemd in Q 10:12. Als derde heeft Q meer teksten waarin twee voorbeelden naast elkaar voorkomen, in Q11:31-32; 13:18-21 en 17:34-35. Als vierde wordt Lc. 17:31-32 gezien als redactie van Lucas. Deze verzen geven een andere wending aan de perikoop, namelijk de nadruk op het niet vast willen houden aan materiële goederen. Het is de vrouw van Lot die Lucas als voorbeeld neemt en niet Lot of zijn tijdgenoten. Dit geeft aanleiding tot de gedachte dat de verzen over Lot er niet zelf door Lucas zijn bijgehaald. Lucas zou geen verzen als voorbeeld toevoegen die niet overeenkomen met wat hij duidelijk wil maken in de perikoop.⁷⁸ Het laten staan van vs. 28-29 is van invloed op de structuur van de perikoop, wanneer het wordt gezien binnen een groter geheel en op de betekenis van de perikoop.

B. Structuur:

De perikoop kan binnen het grotere geheel van Q 17:23-37 worden gezien. Kirk⁷⁹ laat goed zien wat voor structuur dit gedeelte heeft en hoe dit gedeelte intern met elkaar samenhangt. Het hele gedeelte gaat over de terugkomst van de Mensenzoon, over wat de gemeente van Q hiervan kan verwachten. De uitdrukking ‘dag van de Mensenzoon’ komt namelijk drie keer voor in vs. 24, 26 en 30. Vs. 23 is een oproep van Christus om de Mensenzoon niet op de aarde te zoeken. De reden hiervoor staat in vs. 24. De Mensenzoon zal vanuit de hemel verschijnen, zoals de bliksem. Hoe de gemeente zich dit precies voor moet stellen wordt uitgelegd in een aantal voorbeelden. Dat vs. 28-29 in de perikoop

⁷⁶ Zie voor de redenen waarom het verhaal van Noach is opgenomen in de vertaling, par. 3.3.3A.

⁷⁷ Naast Lc. 17:27-28 en 2 Petr. 2:4-8 zijn dit de teksten *Wis.* 10:3, 6-8; *Sir.* 16:7-8; *3 Macc.* 2:4, 5; *Jub.* 20:5-6; *T. Naph.* 3:4f, 4:16; *Sanh.* 10:3; *Philo De Abr.* 1, *Vita Mos.* II 52-65; *Jud.* 5-7; *1 Clem.* 9-12 en *GenR.* 27. Kirk, *The Sayings Source*, p. 256.

⁷⁸ Kirk, *The Sayings Source*, p. 256, Gregg, *The Historical Jesus*, p. 255 en Tuckett, *Q*, p. 159.

⁷⁹ Dit doet hij op basis van voornamelijk interne argumenten. De structuur van het gedeelte is volgens hem als volgt: vs. 23 is een oproep, vs. 24 de reden hiervoor, vs. 26-30 en 34-35 geven twee keer twee voorbeelden bij vs. 24, vs. 37 is de eind spreuk die het hele gedeelte afsluit. Kirk, *The Sayings Source*, p. 256-257.

staan, komt de structuur ten goede. Er zijn nu twee keer twee voorbeelden bij vs. 24. Hierbij staan steeds twee voorbeelden naast elkaar. Het eerste paar staat in de perikoop en zijn de voorbeelden van de dagen van Noach en Lot. De nadruk ligt hierin op de onverwachtsheid van de terugkomst. Tot dit gedeelte hoort ook vs. 30, dat vs. 26-30 afsluit en het thema van het hele gedeelte nog een keer herhaalt. De vs. 34 en 35 geven het andere paar weer. Deze voorbeelden zoemen in op hoe de terugkomst er van dichtbij uit zal zien. Van mensen die dezelfde activiteit doen wordt er een opgenomen en blijft de ander achter. De onverwachtsheid, de snelheid en het universele van de terugkomst van de Mensenzoon is zo te zien. De voorbeelden in vs. 26-30 en 34-35 leggen zo ieder een eigen accent op de redenering in vs. 24. Het gedeelte wordt afgesloten met een spreuk in vs. 37. De betekenis van dit vers gaat terug op het voorgaande gedeelte. Zo onverwachts als de Mensenzoon komt, zo onverwachts is de adelaar als deze een stuk aas oppakt. Het lichaam staat in contrast met de vernietiging van de mensen bij het oordeel.⁸⁰

3.3.4 Vs. 26-30 als vergelijking

De perikoop heeft dus de functie van voorbeeld bij vs. 24 binnen Q 17:23-37. Hierbij gaat de perikoop in op de terugkomst van de Mensenzoon. Niet alleen door te kijken naar de structuur van het grotere geheel wordt dit duidelijk, maar ook door te kijken binnen de perikoop zelf. De perikoop is een vergelijking tussen de dagen van Noach/ Lot en de dag van de Mensenzoon. Het gaat om een vergelijking tussen een gebeurtenis/ persoon uit het verleden en een toekomstig eschatologische gebeurtenis.⁸¹ In vs. 26 wordt dit aangegeven met de voegwoorden ‘zoals’ en ‘zo’. Hierbij verwijst ‘zo’ terug naar het eerste gedeelte van het vers. In vs. 27 gaat dit verder met ‘zoals’, om aan te geven op welke manier iets is gegaan. Al blijft het onzeker of ‘zoals’ bij de oorspronkelijke tekst van Q hoort.⁸² Vs. 28 bouwt hier op voort met ‘zoals’. De perikoop wordt afgesloten in vs. 30 met ‘zo’, hiermee wordt terugverwezen naar de voorgaande verzen.⁸³ De rest van dit vers ondersteunt dit. Enerzijds wordt de ‘dag van de Mensenzoon’ genoemd, wat de eerste keer in de perikoop voorkomt in vs. 26. Anderzijds verwijst het woord ‘ook’ naar iets terug. Dit is niet naar de tijd van de Mensenzoon, want die wordt al in het vers genoemd. De verwijzing die overblijft, is naar de tijd en situatie in de ‘dagen van Lot’ en in de ‘dagen van Noach’ in vs. 27-29. Vers 30 verwijst zo terug naar alle voorgaande verzen. Het vormt zo een samenvatting van de perikoop. Maar het voegt ook nog iets toe, de Mensenzoon ‘wordt geopenbaard’.

3.3.5 De verschillen tussen Q 17:26-30, Mt. 24:37-39 en Lc. 17:26-30

Gedeeltes uit Mt. 24:37-39 en Lc. 17:26-30 gaan terug op de perikoop uit Q. Maar ze geven er ook hun eigen draai aan. Het is daarom handig om een overzicht te hebben tussen de overeenkomsten en

⁸⁰ Kirk, *The Sayings Source*, p. 256-265.

⁸¹ Tuckett, *Q*, p. 261.

⁸² Zie art. ὡς, *WB*, p. 1789. Zie voor de betekenis Het ‘zoals’ in vs. 26 en 28 is καθὼς.

⁸³ Ook te vertalen met ‘evenzo’, ‘op dezelfde wijze’. Zie art. οὕτως, *WB*, p. 1209.

verschillen tussen de drie teksten. Er zijn gedeelten waar Matteüs en Lucas allebei op Q teruggaan. Maar er zijn ook gedeelten waar een van beide evangelisten op Q terug gaat. De tekst van Q wordt dan door een van beiden gevolgd.⁸⁴ Voor vs. 26 geldt dat Lc. 17:26 daar op terug gaat. Vers 27 wordt gevolgd door Mt. 24:38-39a. Vers 28-29 worden gevolgd door Lucas. In vers 30 is het iets gecompliceerder. Op de eerste helft van het vers en dan alleen de woorden ‘zo’ en ‘ook’ gaat Mt. 24:39b terug. De tweede helft van vs. 30, met de woorden ‘op de dag, wordt geopenbaard’, wordt overgenomen door Lucas.

Er zijn echter ook een aantal verschillen tussen Matteüs, Lucas en Q. Voor de duidelijkheid wordt de vertaling weergegeven.⁸⁵ Voor Matteüs is dit als volgt:

Vs. 37. **Want zoals** [het gebeurde in] de dagen van Noach waren, zo zal **de komst** van de Mensenzoon zijn.

Vs. 38-39a. Want zoals zij in die dagen **voor de vloed** waren, ze aten en dronken, trouwden en werden uitgehuwelijkt, tot de dag dat Noach de ark in ging en **zij wisten niets tot** de vloed kwam en allen wegnam.

Vs. 39b. Zo zal het ook zijn **bij de komst van** de Mensenzoon [wordt geopenbaard].

Opvallend is dat Mt. in vs. 38-39a de woorden ‘zij wisten niets’ heeft toegevoegd. Dit lijkt een extra verduidelijking van Q. Juist omdat de mensen van ‘niets wisten’, komt de vloed onverwachts. Het onverwachts komen van de vloed is zo een belangrijk aspect in dit vers. Het geeft aan dat de mensen de tijd waarop de vloed zou komen niet van te voren te weten konden komen. Een tweede toevoeging is ook in vs. 38-39a. Na ‘in die dagen’ voegt hij ‘voor de vloed’ toe. Matteüs had behoefte om ‘in die dagen’ te verduidelijken. Hij plaatst ‘de dagen’ voor de vloed. Een derde toevoeging is dat Matteüs in vs. 37 en 39b het niet heeft over de ‘dag van de Mensenzoon’, maar over ‘de komst’. Dit geeft voor vs. 39b een duidelijk verschil. In plaats van dat de Mensenzoon passief is, hij wordt geopenbaard, krijgt hij nu ineens een actieve rol, hij komt zelf.

Bij Matteüs is de opvallendste toevoeging in de perikoop het niet weten dat de vloed komt. De vloed komt voor de tijdgenoten van Noach volledig onverwachts. Die onverwachtsheid van de vloed wordt door de onwetendheid van de mensen extra benadrukt. Ze kunnen zich hierdoor niet meer voorbereiden zoals Noach heeft gedaan. In de directe context van Mt. 24:37-39b wordt de nadruk op het feit dat je je moet voorbereiden nog eens onderstreept in vs. 42 en 44. De vloed, oftewel Gods oordeel, komt onverwachts, maar daar kan je je wel op voorbereiden. De vs. 37-39b zijn daarmee ook een waarschuwing, Matteüs roept zijn lezers op om waakzaam te zijn. Zo zijn ze voorbereid op Gods oordeel bij de komst van de Mensenzoon volgens vs. 42 en 44.⁸⁶

De vertaling voor Lucas is als volgt:

Vs. 26. **En** zoals het gebeurde in de dagen van Noach, zo zal het zijn **in** de dagen van de Mensenzoon.

⁸⁴ Omdat dit de tekst van de vertaling is (zie 3.3.2, p. 35-36) geef ik deze niet nog een keer weer.

⁸⁵ De woorden die de twee evangelisten hebben toegevoegd staan **vet** afgedrukt. De woorden die ze missen staan tussen [], tenzij ze een woord uit Q voor een eigen woord hebben vervangen.

⁸⁶ Gregg, *The Historical Jesus*, p. 254.

Vs. 27. **Zij aten, zij dronken, zij trouwden en zij werden** uitgehuwelijkt, tot de dag dat Noach de ark in ging en de vloed kwam en allen **vernietigde**.

Vs. 28-29 zijn gelijk aan Q.

Vs. 30. **Op dezelfde manier** zal het [ook] zijn op de dag waarop de Mensenzoon wordt geopenbaard. In vs. 26 valt als eerst op dat Lucas niet over de ‘dag’, maar over de ‘dagen’ van de Mensenzoon spreekt.⁸⁷ Als tweede heeft Lucas de *coniugatio periphrastica*⁸⁸ in Mt. 24:38-39a, vervangen voor een imperfectum. De *coniugatio periphrastica* is ter vervanging van het imperfectum. De vertaling van ‘aten, dronken, trouwden en werden uitgehuwelijkt’ is daardoor vrijwel gelijk. Wat ook opvalt is dat Lucas in vs. 27 spreekt over ‘vernietigen’. Waar met ‘wegnemen’ nog wat onduidelijkheid bestaat over wat dit kan betekenen, laat Lucas hier geen twijfel over bestaan. Toch is hier voor Q niet ‘vernietigen’, maar ‘wegnemen’ uit Mt. 24:38a gereconstrueerd. Dit is gedaan omdat men aanneemt dat ‘wegnemen’ oorspronkelijker is dan ‘vernietigen’. Lucas heeft het oorspronkelijke αἴρω, wegnemen, vervangen door ἀπόλλυμι, vernietigen. Lucas gebruikt dit woord redelijk vaak in zijn evangelie. Van alle keren dat hij dit doet komt het tien keer voor dat hij dit zelf heeft ingevoegd, zonder dat hij het heeft overgenomen uit Marcus of Q. Daar lijkt in dit geval ook sprake van te zijn.⁸⁹ Een laatste toevoeging van Lucas is in vs. 30. Hij voegt ‘op dezelfde manier’ toe. Waarschijnlijk ter verduidelijking van de vergelijking. Zo wordt de overgang van het verleden naar het heden duidelijk gemarkeerd.

Bij Lucas ligt de nadruk niet op de onverwachtsheid van de vloed en de daarmee gepaard gaande oproep om waakzaam te zijn zoals in Matteüs. Lucas legt door de woorden ‘vernietigen’ en ‘op dezelfde manier’ veel meer de nadruk op de onvermijdelijkheid en de strengheid van de vloed. Allen zullen omkomen, daar is niets aan te doen. Ze zijn door God geoordeeld.⁹⁰ Vanwege de onvermijdelijkheid en strengheid van de vloed is het niet goed als iemand zich vast wil blijven houden aan materiële goederen. Hiervoor waarschuwen de verzen 31-33.

3.3.6 De ‘dag van de Mensenzoon’

In de perikoop staat ‘de dag van de Mensenzoon’ centraal. Maar wat wordt hiermee bedoeld? De ‘dag van de Mensenzoon’ komt in Q alleen voor in 17: 26, 30. In Q 17:24 staat dat de Mensenzoon terugkomt ‘op zijn dag’. In het NT komt het alleen voor in Lc. 17: 22, 24, 26 en 30. In Mt. 24: 37 en 39b staat ‘komst’, παρουσία, in plaats van ‘dag’. In Lc. 17:30 komt het voor als ‘dag van de Mensenzoon’. In 17:24 staat dat de Mensenzoon terugkomt op ‘zijn dag’. Maar dit is niet met zekerheid te zeggen, omdat er een tekstkritisch probleem achter schuil gaat. In 17:22 en 26 staat er

⁸⁷ Hierover meer in 3.3.6, p. 39-41.

⁸⁸ Zie ook 3.3.8, p. 43-46.

⁸⁹ Heil, *Lukas und Q*, p. 151-153 & 173.

⁹⁰ Gregg, *The Historical Jesus*, p. 255.

‘dagen’ in plaats van ‘dag’. Van deze verzen uit Lc. 17, gaan vs. 26 en 30 waarschijnlijk terug op Q. De ‘dag van de Mensenzoon’ komt dus bijna niet voor.

Toch heeft men voor Q ‘dag’ in plaats van ‘dagen’ gereconstrueerd. Volgens Heil⁹¹ is dit deels te verklaren doordat Q voor de ‘dagen van Noach’ in vs. 26 teruggaat op de Septuaginta. Lucas heeft de ‘dagen’ in 17:26 van Q overgenomen en twee keer neergezet in het vers. Zo staan in vs. 26 de ‘dagen van Noach’ en de ‘dagen van de Mensenzoon’. Op dezelfde manier heeft Lucas ‘dagen’ uit Q overgenomen in 17:28. Hier gaat het om de ‘dagen van Lot’.⁹² Dit zou kunnen verklaren waarom Q voor de ‘dag van de Mensenzoon’ in Q 17:26 niet vanuit Lucas 17:26 is gereconstrueerd. Dat er voor Q ‘dag’ in ‘dag van de Mensenzoon’ en niet ‘dagen’ is gereconstrueerd in vs. 26, kan misschien herleid worden door het feit dat Lucas in 17:24 en 30 wel op Q 17:24 en 30 teruggaat. De dagen van Noach moeten in 17:26 met ‘iets’ van de Mensenzoon vergeleken worden. Omdat in Lk 17:24, alhoewel hier een tekstkritisch probleem achter schuil gaat, en in 17:30 in beide gevallen ‘dag’ staat, kan om die reden ook ‘dag’ in Q 17:26 zijn gereconstrueerd.

Het woord ‘Mensenzoon’ komt vaker voor in Q. Naast 17: 26, 30, wordt het nog acht keer gebruikt in Q 6:22; 7:34; 9:58; 11:30; 12:8, 10, 40 en in 17:24. Hierbij kan de ‘Mensenzoon’ op aarde actief zijn. Maar de ‘Mensenzoon’ kan ook eschatologisch actief zijn. Hij komt dan uit de hemel, is een hemelse persoon. Dit is het geval in Q 12:8, 40; 17:24, 26 en 30.⁹³ Wanneer het gaat om de ‘Mensenzoon’ als hemelse persoon, dan gaat het altijd om Christus. Dit wordt in de perikoop ingegeven door vs. 30. Hier wordt de Mensenzoon geopenbaard. Het is een passieve zin. Hier lijkt impliciet sprake te zijn van God die de Mensenzoon openbaart. God is immers ook degene die in de verhalen van Noach en Lot in Gen. 6-8 en 19 de vloed laat komen en Sodom en Gomorra vernietigt door zwavel en vuur.⁹⁴ Daardoor kan er van worden uitgegaan dat hier de ‘Mensenzoon’, Christus is.⁹⁵ Binnen Q wordt immers niet gesproken over een ander persoon die God heeft opgenomen in de hemel en/ of zal openbaren.⁹⁶

De Mensenzoon speelt in de vs. 27-30 dus een passieve rol. Dit in tegenstelling tot Mt. 24: 37-39. Matteüs heeft het over de ‘komst’ van de Mensenzoon. Q gaat hierin met twee keer de aanduiding ‘dag van de Mensenzoon’ een andere richting op. De Mensenzoon speelt een passieve rol en wordt niet apart genoemd in de perikoop. Dit is wel binnen het grotere geheel van Q 17:23-37 in vs. 24 het geval. Wat ook opvalt, is het gebruik van het woord ‘dag’. In Q wordt het woord ‘dag’ tien keer

⁹¹ Heil, *Lukas und Q*, p. 168, 171 en 177.

⁹² Dit argument is echter zwak, want Heil verwijst hiervoor niet naar teksten in de Septuaginta. Hij verwijst naar Busse, *Nazareth-Manifest*, p. 42 noot 52. Busse noemt de teksten Sirach 11:5 en 3:19 als verwijzing. Maar in beide teksten is de verwijzing naar ‘in de dagen van’ niet te vinden. Daarbij is het nog maar de vraag of Sir. 3:19 tot de oorspronkelijke tekst van Sirach behoort. Heil, *Lukas und Q*, p. 168, 171 en 177.

⁹³ In het NT komt het bij de vier evangelisten nog veel vaker voor, waarbij ook één keer in Handelingen. Het beeld dat hieruit naar voren komt is zo divers, dat het verstandiger is om binnen de tekst van Q te blijven.

⁹⁴ Dit speelt in de perikoop verder geen rol.

⁹⁵ Tuckett, ‘The Son of Man’, p. 374-375, Draper en Horsley, *Whoever hears you*, p. 275-276 en Tuckett, *Q*, p. 252-253.

⁹⁶ Dit is wel het geval in sommige andere teksten, bijv. 1 Henoch. Hierin is Henoch degene die door God wordt opgenomen in de hemel. Ook zal hij als rechter fungeren tijdens het oordeel.

gebruikt, waarvan vijf keer in de perikoop in vs. 26, 27, 28, 29 en 30. Verder komt het nog voor in 4:2, 10:12, 12:46, 17:4 en 24. De aanduiding ‘dag’ is dus belangrijk binnen de vs. 26-30. In alle gevallen buiten de perikoop wordt het gebruikt als tijdsaanduiding. Ook binnen de perikoop is hier sprake van. Het gaat hier dus bij de uitspraak ‘dag van de Mensenzoon’ in vs. 26 om een tijdsaanduiding. Om het tijdstip aan te geven waarop de Mensenzoon terug keert van de hemel naar de aarde.

Dat ‘dag’ wordt gebruikt als tijdstip lijkt heel logisch, maar er is meer aan de hand. De woorden ‘dag van de Mensenzoon’ zijn hier niet vanuit het niets terecht gekomen. Het is een uitdrukking die is voortgekomen uit de uitdrukking ‘dag van de Heer’ of ‘dag van JHWH’, יוֹם לַיהוָה. Deze uitdrukkingen worden met enige regelmaat gebruikt in het OT en dan met name door de profeten, zoals Amos, Jesaja en Jeremia.⁹⁷ Bijvoorbeeld in Jes. 2:12, waar God zich op die dag zal keren tegen alles wat hoogmoedig is. Deze uitdrukking hangt samen met ‘dag van het oordeel’, ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως⁹⁸, waarin het gaat om Gods oordeel. Dit is een strafgericht van God, waarin Hij heidense volken of het volk Israël oordeelt. Rechtvaardigen worden echter gered. De eerste christenen waren met deze uitdrukkingen bekend door het lezen van de Septuaginta. Zij hebben deze uitdrukkingen overgenomen en zagen dit als verwijzingen naar de terugkomst van hemelse en verheerlijkte Christus. De kenmerken van de uitdrukkingen ‘dag van de Heer/ JHWH’ en ‘dag van het oordeel’ zijn zo overgedragen op de terugkomst van Christus, oftewel de ‘dag van de Mensenzoon’. In Q 17:30 is dit mooi te zien doordat God degene is die de Mensenzoon openbaart. De ‘dag van de Mensenzoon’ is hierdoor niet alleen een tijdstip, maar ook een dag van oordeel. De dag dat de Mensenzoon terugkomt gaat zo gepaard met Gods oordeel. Dit is een universeel oordeel, niemand kan er aan ontkomen. De mensen worden ofwel gered, ofwel geoordeeld en zullen het dan niet overleven. Welke van deze kenmerken naar voren komen in de vergelijking en dus ook van toepassing zijn in de perikoop van Q, zal nu bekeken gaan worden.⁹⁹

3.3.7 De ‘dagen van Noach’ en de ‘dag dat Noach de ark in ging’

De betekenis van ‘dag’ in de perikoop is een tijdstip, het is een tijdsaanduiding. Maar is dit bij ‘dagen’ in de ‘dagen van Noach’ in vs. 26 ook het geval en hoe zit dit bij de ‘dag waarop Noach de ark in ging’? Eerst zal worden ingegaan op de ‘dagen van Noach’

De ‘dagen van Noach’ komt in Q alleen in 17:26 voor. In de joodse literatuur is in de teksten die het verhaal van Noach noemen de ‘dagen van Noach’ te vinden in Jes. 54:9 en Hebreeuwse

⁹⁷ Niet alleen in de uitdrukking ‘dag van de Heer’, maar ook door verwijzingen zoals ‘de dag’, ‘de dag van’ enz. Hiers, ‘Day of the Lord’, p. 82.

⁹⁸ In het Hebreeuws komt de term ‘dag van het oordeel’ niet precies op deze manier voor. Wel komen verwijzingen er in de buurt zoals in Jes. 34:8 dat spreekt over een dag van wraak, יוֹם נִקְמָה לַיהוָה. Andere verwijzingen die vaak gebruikt worden zijn het woord ‘oordeel’ en verschillende vormen van het werkwoord ‘oordelen’. Hiers, ‘Day of Judgment’, p. 79.

⁹⁹ Hiers, ‘Day of Christ’, p. 77, Hiers, ‘Day of Judgment’, p. 80-82 en Hiers, ‘Day of the Lord’, p. 82.

varianten daarvan.¹⁰⁰ Dat de ‘dagen van Noach’ een tijdsaanduiding is kan als eerste worden gezien in Vs. 26a. Dit vers begint in de verleden tijd (ind. aor.) ‘zoals het gebeurde’. Het vers verwijst zo naar iets wat vroeger gebeurd is. Dit kan een gebeurtenis, dan wel een bepaalde tijdsperiode zijn. Hierna volgt meteen ‘in de dagen van Noach’. Ten tweede is te zien dat de ‘dagen van Noach’ een tijdsaanduiding is, omdat dezelfde opbouw doorgaat in vs. 26b met ‘zo zal het zijn’. Dit is een verwijzing naar de toekomst (ind. fut.). Hierna volgt meteen ‘op de dag van de Mensenzoon’. De grammaticale opbouw van het vers is in de twee delen vrijwel identiek. Het begint met een voegwoord ‘zoals’ en ‘zo’, gevolgd door een werkwoord in de verledentijd en het futurum, waarna de verwijzing naar de ‘dagen van Noach’ en de ‘dag van de Mensenzoon’ volgt. De ‘dag van de Mensenzoon’ kan gezien worden als een tijdstip. Omdat de twee helften van vs. 26 zo identiek zijn, geldt deze betekenis ook voor de ‘dagen van Noach’.

Maar net zoals de ‘dag van de Mensenzoon’ meer is dan alleen een tijdstip, kan dit ook van de ‘dagen van Noach’ worden gezegd. Dit kan voorzichtig geconcludeerd worden wanneer wordt gekeken naar het gebruik van ‘dagen + naam’. Deze combinatie komt zes keer voor.¹⁰¹ Twee keer gaat het om de ‘dagen van Herodes’ in Mt. 2:1 en Lc. 1:5. In beide gevallen gaat het om een tijdsaanduiding van iets wat in die dagen plaats vond. Het wordt nog twee keer gebruikt als tijdsaanduiding. In Mt. 11:12 gaat het om de ‘dagen van Johannes’. Vanaf de dag van Johannes tot de tijd dat Christus in het vers spreekt breekt het Koninkrijk door, maar wordt tegelijkertijd door geweld bedreigd. In Hand. 7:45 worden de ‘dagen van David’ genoemd. Tot aan de dagen van David was er de verbondstent. Hierna kwam de tempel die door Salomo werd gebouwd. Vier keer wordt de uitdrukking ‘dagen van + naam’ dus gebruikt als tijdsaanduiding. Ook in de laatste twee gevallen is het een aanduiding van tijd. Maar tegelijkertijd is er meer aan de hand. Deze twee teksten vormen zo een uitzondering binnen de groep van zes teksten. In Lc. 4:25 komen de ‘dagen van Elia’ voorbij. Naast een tijdsaanduiding geeft het ook een gebeurtenis uit de tijd van Elia weer. In de tijd van Elia was een lange droogte. Elia ging toen niet naar een weduwe in Israël, maar naar een weduwe bij Sidon. In Op. 2:13 gaat het om de ‘dagen van Antipas’. Ook hier een tijdsaanduiding, maar tegelijkertijd verwijst het naar een gebeurtenis in die tijd. De gelovigen lieten hun geloof toen niet vallen, ondanks dat Antipas werd gedood. Zoals in Lc. 4:25 en Op. 2:13 zou de ‘dagen van Noach’ ook naar meer kunnen verwijzen dan alleen een tijdsaanduiding.

Deze gedachte wordt versterkt doordat de ‘dagen van Noach’ in samenhang staan met de ‘dag dat Noach de ark in ging’.¹⁰² Vers. 26 is namelijk verbonden aan vers 27. Deze verbinding wordt in vs. 27 aangegeven door ‘in die dagen’, wat verwijst naar ‘de dagen van Noach’. De ‘dagen’ hebben hier

¹⁰⁰ Zoals 1Qisa^{a55}, de Targum en de Vulgaat. Zie ook 3.2.8, p. 24-26.

¹⁰¹ Wat veel voorkomt is de ‘dag van de Heer’, bijvoorbeeld in 1 Th. 5:2. Ook komt een aantal keer de ‘dag van Christus’ of een variant hierop voor, zoals ‘dag van onze Heer Jezus Christus’ in 1 Kor. 1:8. Wat ik in de bespreking weg laat zijn de keren dat ‘dag + naam’ verwijst naar een vers dat al aan de orde is geweest. Het gaat dan om Lc. 17:22, 26, 28 en 30; Mt. 24:37 en 1 Petr. 3:20. 1 Petrus laat ik weg, omdat dit vers in de perikoop in 3.4 al aan de orde komt. Zie art. ἡμέρα, Bibleworks 8.0 (25-06-2011).

¹⁰² Hierna afgekort als de ‘dag van Noach’.

een andere betekenis dan de ‘dag’. De ‘dag van Noach’ is door het gebruik van ‘dag’ een concreet tijdstip. Namelijk het tijdstip dat Noach de ark in ging. De ‘dagen van Noach’ duiden een langere tijdsperiode aan. Maar hier kan bij allebei nog een betekenis aan worden toegevoegd. Het gaat om het verschil tussen duur en ogenblik. Met duur wordt het persoonlijk leven van mensen benadrukt. Het persoonlijke leven bestaat uit zich opeenvolgende dagen, een gebeuren dat voortduurt. Hierin is de mens verantwoordelijk voor wat hij met deze tijd doet. De ‘duur’ geeft zo de verantwoordelijkheid van de mensen aan.¹⁰³ De ‘dagen van Noach’ heeft zo niet alleen de betekenis van een langere tijdsperiode, maar ook de betekenis van de verantwoordelijkheid van wat mensen in deze tijdsperiode doen. De ‘dag van Noach’ is een concreet tijdstip waarop iets gebeurt, een ogenblik. Wat er in dit ogenblik gebeurd overkomt de mensen. Ze hebben geen invloed dat Noach de ark in gaat of dat de vloed komt. Dit ogenblik valt zo onder verantwoordelijkheid van God. Het is zo het ogenblik van Gods oordeel.¹⁰⁴

Hetzelfde verschil komt terug in de ‘dag van de Mensenzoon’ en de ‘dagen van Noach’. De ‘dagen van Noach’ is een langere tijdsperiode, maar heeft ook de betekenis van de duur ten opzichte van ogenblik. Hierin ligt de verantwoordelijkheid bij de mens. De ‘dag van de Mensenzoon’ komt overeen met de ‘dag van Noach’. In paragraaf 3.3.7 was te zien dat de ‘dag van de Mensenzoon’ een tijdstip is. Dit is de ‘dag van Noach’ ook. Daarbij hangt de ‘dag van de Mensenzoon’ samen met Gods oordeel. De mens heeft hierop geen invloed, het valt onder verantwoordelijkheid van God. Dit is hetzelfde bij de ‘dag van Noach’ waar het ook om Gods oordeel gaat. Kenmerk van de betekenis van dit ogenblik is, dat dit valt onder verantwoordelijkheid van God. De kenmerken die zo in het voorbeeld van het verhaal van Noach voorkomen, gelden dus ook voor de ‘dag van de Mensenzoon’. Maar er is een verschil. Bij ‘dag van Noach’ gaat om het ogenblik van de dag. Omdat de ‘dag van de Mensenzoon’ wordt vergeleken met de ‘dagen van Noach’ gaat het niet alleen om de vergelijking met de ‘dag van Noach’ zelf, maar ook om de dagen ervoor. Ook die kenmerken zijn belangrijk in de vergelijking met de ‘dag van de Mensenzoon’.¹⁰⁵

3.3.8 De kenmerken van vs. 27: het verhaal van Noach

De tijden waarin Noach en Lot leefden, worden vergeleken met de tijd van de terugkomst van de Mensenzoon. Er is iets met deze tijden aan de hand, wat het voor Q interessant maakt om ze te gebruiken als vergelijking. Wat als eerste opvalt is de grote rol die voor de tijdgenoten van Noach is weggelegd. Noach wordt als enige genoemd die de ark in gaat. In vs. 27 worden ze aangeduid met ‘zij’. Ze worden echter niet met een zelfstandig naamwoord aangeduid. Wel door het werkwoord ‘zij

¹⁰³ Dit wordt uitgedrukt in de *coniugatio periphrastica*, wat een duratief aspect heeft. Zie 3.3.8, p. 43-46.

¹⁰⁴ Bovon, *Das Evangelium nach Lukas*, p. 173. In vs. 28 staat de ‘dagen van Lot’ en in vs. 29 de ‘dagen dat Lot wegtrok uit Sodom’. Vers. 27 en vs. 28-29 hebben qua thematiek en grammatica in grote lijnen dezelfde opbouw. Hierdoor kan worden aangenomen dat wat geldt voor de ‘dagen van Noach’ en de ‘dag dat Noach de ark in ging’ in vs. 27, ook geldt voor de ‘dagen van Lot’ en de ‘dag dat Lot wegtrok uit Sodom’ in vs. 28-29.

¹⁰⁵ Dezelfde verschillen die naar voren zijn gekomen bij de ‘dag van Noach’ en de ‘dagen van Noach’, zijn ook van toepassing op de verschillen tussen ‘dag’ en ‘dagen van de Mensenzoon’. De ‘dagen van de Mensenzoon’ worden genoemd in Lc. 17:22 en 26. Dat dit mogelijk is laten de overeenkomsten tussen de ‘dag van Noach’ en de ‘dag van de Mensenzoon’. Bovon, *Das Evangelium nach Lukas*, p. 173.

waren'. Dat de tijdsgenoten belangrijk zijn laten zowel de vier participia zien die naar hen verwijzen, als de verwijzing 'allen' aan het einde van het vers. Kennelijk is het belangrijker wat ze doen en hoe ze eindigen, dan wie het precies waren. De tijdgenoten worden als collectief aangeduid.

Het gaat erom hoe hun leven er in de tijd van Noach uit ziet. Dit wordt in het vers benadrukt door het benoemen van allerlei activiteiten die ze doen, 'ze aten en dronken, trouwden en werden uitgehuwelijkt'. Deze activiteiten staan in het participium 'praesens'. Ze vormen een *coniugatio periphrastica*. Deze constructie vervangt het imperfectum en benadrukt het duratieve aspect. Het zijn zo doorgaande handelingen, het geeft de gewooneheid van de handelingen aan.¹⁰⁶ Het presens geeft aan dat dit tegelijkertijd met 'die dagen' plaats vindt, het zijn activiteiten die plaats vinden in de tijd van Noach. Het dagelijkse leven van de mensen wordt zo geschetst. Eten en drinken doet een persoon elke dag. Trouwen en uitgehuwelijkt worden gebeurt ook dagelijks. Alles gaat zo zijn gang.

Totdat Noach de ark in gaat. Het gebruik van 'dag' is een tijdstip, maar heeft ook de betekenis van ogenblik zoals in paragraaf 3.3.6 is geconcludeerd. Het leven van de tijdgenoten van Noach gaat gewoon door tot deze dag. Maar op de dag zelf komt de vloed. Hier hebben ze geen invloed op, God is degene die hier verantwoordelijk voor is. Deze overgang laat de tekst zien door de overgang van imperfectum van εἶναι met participium praesens naar de aoristus. Ineens is er een einde aan het dagelijkse leven. De vloed en daarmee Gods oordeel komt onverwachts. Er wordt niet van te voren voor gewaarschuwd. De tijdgenoten van Noach verwachten het dus helemaal niet.¹⁰⁷

Niet alleen komt de vloed onverwachts, het is ook dodelijk. Niemand van de tijdgenoten van Noach overleeft de vloed. Dit wordt in vs. 27 aangegeven door 'allen'. De vloed heeft hierdoor een universeel aspect. Niemand van de tijdgenoten kan er aan ontkomen. Zij worden 'weggenomen' door de vloed.¹⁰⁸ Dit komt in Q verder nog voor in 4:11; 19:24 en 26. In 4:11 heeft het de betekenis van dragen. In 19:24 en 26 wordt het in dezelfde betekenis gebruikt. Hier gaat het om het wegnemen van goederen, in dit geval manna en iemands persoonlijke bezit. Het feit dat er geen goederen voorkomen in vs. 26-27 en dat het 'allen' betreft, geeft aan dat het om het leven van de mensen gaat. Dit wordt bevestigd door Lc. 17:27. De tweede helft van dit vers komt bijna helemaal overeen met de tweede helft van Q 17:27. Behalve dat Lucas in plaats van 'wegnemen', het woord 'vernietigen' heeft gebruikt. Lucas laat er geen twijfel over bestaan dat niemand de vloed heeft overleefd. De vloed is in het verhaal van Noach in Gen. 6-9 een oordeel van God. Het feit dat wordt benadrukt dat niemand het overleeft, behalve Noach in de ark en dat de vloed wordt genoemd, geeft aan dat de schrijver hier op Gods oordeel duidt. Dit wordt versterkt door de betekenis van 'dag van Noach' als ogenblik. Door Gods oordeel overleven de tijdgenoten van Noach het niet. De aandacht gaat hier echter niet uit naar

¹⁰⁶ Hoffman, van Siebenthal, *Griechische Grammatik*, p. 336.

¹⁰⁷ Draper en Horsley, *Whoever hears you*, p. 275, Kirk, *The Sayings Source*, p.259, März, 'Zur Lukanischen Rezeption', p. 17, Smith, 'Matthew and Q', p. 112-113 en Tuckett, *Q*, p. 159.

¹⁰⁸ Draper en Horsley, *Whoever hears you*, p. 275, Kirk, *The Sayings Source*, p. 259 en März, 'Zur Lukanischen Rezeption', p. 17.

de schepping als geheel die door de vloed wordt getroffen. Alleen de tijdgenoten van Noach krijgen er mee te maken.

Het gaat in vs. 27 dus om het grotere geheel. Het gaat om de tijdgenoten van Noach en hun algemene dagelijkse bezigheden. Zij worden onverwachts overvallen door de vloed en ‘allen’ worden hierdoor door Gods oordeel weggenomen. Er wordt niet ingezoomd op individuele gebeurtenissen, zoals in Q 17:34-35 wel het geval is.¹⁰⁹ Hiermee lijkt ook de rol van de persoon Noach samen te hangen. Aan hem wordt weinig aandacht besteed, er wordt niet extra op hem ingezoomd. Het enig wat wordt vermeldt is dat hij de ark in ging. Het ‘ingaan’ staat in hetzelfde tempus als ‘wegnemen’. Het zijn allebei een indicativus aoristus en ze staan daarmee op hetzelfde niveau. Dit wordt vooraf gegaan door ‘tot de dag dat’, wat onder andere wijst op een tijdsaanduiding. Het hele laatste gedeelte van vs. 27 kan zo worden gezien als een tijdsaanduiding. Maar Q had dan ook alleen kunnen volstaan met het gedeelte ‘tot de dag dat de vloed kwam’ en de verwijzing naar Noach en de ark weg kunnen laten. Het is met het noemen van de vloed wel duidelijk dat het om de tijd van Noach gaat. Bovendien wordt er in vs. 26 al verwezen naar de ‘dagen van Noach’. Het laatste gedeelte van vs. 27 lijkt daarom meer dan alleen een tijdsaanduiding. Dit komt door het noemen van de ‘tot de dag dat’ wat ook de betekenis van ogenblik heeft. Maar het komt ook door het noemen van de vloed. De vloed betekent ook meer dan alleen een tijdsaanduiding. Het verwijst naar de vernietiging van alle mensen in Gods oordeel. Omdat Q Noach toch noemt en de vloed en ‘tot de dag dat’ ook meer is dan alleen een tijdsaanduiding, lijkt het noemen van Noach meer te betekenen dan alleen een tijdsaanduiding.

Waarom Noach en de ark door Q worden genoemd is niet helemaal hard te maken. In Gen. 7: 1 draagt God Noach op om de ark in te gaan. Dit doet Noach in vs. 7. In vs. 13 wordt hier nogmaals, maar deze keer uitgebreider naar het binnengaan van Noach in de ark verwezen. Op dezelfde dag dat Noach en zijn familie de ark in gaan in vs. 13 begint het te stortregenen. Op de dag dat Noach en zijn familie de ark in gaan, begint dus tegelijkertijd de vloed. Dit is ook in Q 17:27 het geval. In vs. 16 wordt vermeld dat God zelf de deur achter hen sluit. God zorgt er persoonlijk voor dat Noach en zijn familie veilig in de ark zitten, waardoor Noach en zijn familie de vloed overleven. Een zelfde gedachte zou in Q 17:27 mee kunnen spelen. Zoals bij de vloed de tijdgenoten van Noach het niet overleven, zou voor Noach het tegenovergestelde kunnen gelden. Doordat hij de ark in gaat, wordt hij niet gedood bij de vloed.¹¹⁰ Het binnengaan van de ark is zo zijn redding. Het gaat te ver om te zeggen dat Noach wordt ‘gered’, daarvan is in de perikoop geen sprake. Dit zou zijn rol binnen de perikoop ook groter maken dan wat deze nu is. Als dit inderdaad klopt, dan speelt het overleven van Noach en daarmee zijn redding een hele kleine rol in vs. 27. Het wordt door het vers niet extra benadrukt. Wel kan hieruit worden geconcludeerd dat Q het verhaal van Noach leest als een verhaal van redding en

¹⁰⁹ Kirk, *The Sayings Source*, p. 262 en Tuckett, *Q*, p. 261.

¹¹⁰ Kirk, *The Sayings Source*, p. 208.

vernietiging. Dit onderstreept het feit dat met de vernietiging door de vloed Gods oordeel in beeld is. God is immers degene die in zijn oordeel beslist wie er worden gered en wie er worden vernietigd.

3.3.9 De kenmerken van vs. 28-29: het verhaal van Lot

De verzen 27 en 28-29 lijken erg veel op elkaar. Zowel inhoudelijk als qua grammatica. De kenmerken die bij het gebruik van het verhaal van Noach naar voren komen, zijn op dezelfde manier van toepassing bij het gebruik van het verhaal van Lot.¹¹¹ De tijdgenoten van Lot spelen, net zoals de tijdgenoten van Noach, een centrale rol in vs. 28-29. Hier is ook van belang hoe hun leven er uit ziet. Al wordt dit in vs. 28 uitgebreider omschreven als in vs. 27. Het zijn de dagelijkse activiteiten van eten, drinken, kopen, verkopen, planten en bouwen die worden genoemd. Deze activiteiten vinden doorgang tot de dag waarop Lot wegtrekt uit Sodom. Op dat moment komt er ineens regen van vuur en zwavel uit de hemel. Dit is onverwachts, er is geen waarschuwing en de mensen hebben zich er niet op voor kunnen bereiden. De tijdgenoten van Lot hebben vooraf geen kennis kunnen nemen van de regen van vuur en zwavel.¹¹² Zowel in Lucas 17:26-30 als in Q 17:26-30 ligt de nadruk op het feit dat de tijdgenoten van Lot er geen kennis van hadden kunnen nemen. Anders hadden de tijdgenoten van Noach dit ook kunnen doen, Noach was immers een grote ark aan het bouwen. Kennelijk was dit niet belangrijk in de ogen van de auteur van Q en Lucas.¹¹³ Ze laten dit element uit de twee verhalen liggen. De nadruk ligt op de onverwachtsheid van de vloed en de regen van zwavel en vuur. Deze regen is dodelijk, ‘allen kwamen om’. Zoals de vloed in het verhaal van Noach in Gen. 6-9 het oordeel van God is, zo is de regen van vuur en zwavel het oordeel van God in het verhaal van Lot in Gen. 19. Omdat het wegtrekken van Lot uit Sodom, het omkomen van allen en het regenen van zwavel en vuur wordt genoemd, gaat het hier om het oordeel van God. Alhoewel de regen van vuur en zwavel niet universeel is, het gaat in vs. 29 om de stad Sodom, wordt wel benadrukt dat niemand het overleefd door het gebruik van ‘allen’. Voor de directe omgeving van Lot leek dit wel universeel. Niemand van de tijdgenoten van Lot kan er aan ontkomen.

Het gaat in vs. 28-29 dus om het grotere geheel. Hier zijn, net zoals in vs. 27, geen verwijzingen naar individuele personen of gebeurtenissen. Voor het noemen van Lot geldt hetzelfde als bij het noemen van Noach. Het is meer dan alleen een tijdsaanduiding. Doordat Lot wegtrekt uit Sodom ontloopt hij de regen van zwavel en vuur. Als deze betekenis klopt, dan speelt deze in vs. 28-29 geen grote rol. Het voorbeeld van het verhaal van Lot wordt op dezelfde wijze gelezen tegen de achtergrond van redding en vernietiging. En dit ondersteunt de gedachte dat Q inderdaad Gods oordeel op het oog heeft bij de vernietiging van alle tijdgenoten van Lot.

¹¹¹ Omdat het bij de twee centrale vragen bij de bespreking van de perikoop gaat om de betekenis van het verhaal van Noach, ga ik op het gebruik van het verhaal van Lot maar kort in.

¹¹² Althans in deze versie van het verhaal. In Gen. 19 wordt de komst van de engelen (in de gedaante van mannen) in de stad wel opgemerkt.

¹¹³ Matteüs heeft deze verzen niet overgenomen van Q. Voor een uitvoerige bespreking over wat voor functie de teksten van Matteüs, Lucas en Q hadden zie 3.3.10, p. 47-49.

In het gebruik van de verhalen van Noach en van Lot komen dus dezelfde kenmerken naar voren. De kenmerken krijgen zo extra nadruk. Er zijn er in vs. 28-29 geen redenen om hier nieuwe kenmerken aan toe te voegen. Deze kenmerken spelen een belangrijke rol bij de vergelijking tussen de ‘dag van de Mensenzoon’ en de ‘dagen van Noach/ Lot’.

3.3.10 De ‘dag van de Mensenzoon’ en de ‘dagen van Noach/ Lot’

De vergelijking die in de perikoop wordt getrokken is tussen de ‘dag van de Mensenzoon’ en de ‘dagen van Noach/ Lot’. De kenmerken die bij Noach en Lot naar voren komen, zijn op deze manier van toepassing op de terugkeer van de Mensenzoon. De Mensenzoon die door God wordt geopenbaard. Waarvan kan worden gezegd, als wordt gekeken binnen het grotere geheel van Q17:23-37, dat hij niet op aarde is te vinden, maar op een dag vanuit de hemel terugkomt. Hoe dit er in grote lijnen uit ziet is te zien in vs. 26-30.¹¹⁴ In paragraaf 3.3.6 kon worden geconcludeerd dat de ‘dag van de Mensenzoon’ een concreet tijdstip is. Maar ook dat het een dag van oordeel is. De dag dat de hemelse Christus door God wordt geopenbaard, gaat zo samen met Gods oordeel. De ‘dag van de Mensenzoon’ valt samen met de ‘dag van Noach/ Lot’. Bij de ‘dag van Noach/ Lot’ gaat het erom dat dit een ogenblik is, waarbij de verantwoordelijkheid in handen is van God. De kenmerken van de ‘dag van Noach/ Lot’ vallen zo samen met de ‘dag van de Mensenzoon’. Maar omdat de ‘dag van de Mensenzoon’ wordt vergeleken met de ‘dagen van Noach/ Lot’ is ook de periode ervoor van belang. De kenmerken hiervan zijn zo van toepassing op de periode voor de ‘dag van de Mensenzoon’.¹¹⁵

Het hele gedeelte van Q 17:23-37, het grotere geheel waarbinnen Q staat, gaat over de terugkomst van de Mensenzoon. De gemeente van Q moet de Mensenzoon niet op aarde gaan zoeken en achter mensen aan gaan die denken te weten wanneer hij komt in vs. 23-24. De perikoop is het eerste voorbeeldpaar dat aangeeft waarom de gemeente van Q dit niet moet doen. De gemeente van Q kan in 17:23-37 dus lezen wat ze van deze terugkomst kan verwachten. Dit gedeelte en daarmee ook de vs. 26-30 zijn zeer waarschijnlijk aan de gemeente gericht.

Dit is te zien wanneer wordt gekeken naar heel Q. De gemeente van Q had te maken met een vorm van vervolging. Waarschijnlijk niet de gemeente als geheel, maar wel de mensen die de boodschap van de gemeente wilden verspreiden. Zij werden geweigerd. De omgeving van Q wilde zich niet bekeren en de boodschap van het geloof in de Mensenzoon niet aannemen. Dit komt terug in drie teksten, waarin de situatie van de gemeente wordt vergeleken met de vervolging van de profeten. De profeten waren gezonden door God, maar werden vervolgd. Als eerste in 6:22-23 waar wordt gezegd dat de gelovigen gezegend zijn als ze worden beledigd, vervolgd en als er slechte dingen over ze worden gezegd omdat ze de Mensenzoon volgen. Zo werden ook de profeten behandeld. Waarbij de profeten juist de door God gezonden zijn. In 11:49-51 komt de vervolging van de profeten weer

¹¹⁴ In tegenstelling tot het inzoomen op individuele personen of gebeurtenissen in vs. 34-35, wat het tweede paar van twee voorbeelden binnen Q17:23-37 is.

¹¹⁵ Zie 3.3.7, p. 41-43.

terug. Van Abel tot Zacharia zijn ze vervolgd en gedood. De rekening wordt gepresenteerd aan de huidige generatie ten tijde van Q. In 13:34-35 wordt Jeruzalem aangesproken vanwege de moord op de profeten die naar haar toe zijn gestuurd. In nog twee andere teksten wordt ook over mogelijk geweld gesproken. De gemeente hoeft daar niet bang voor te zijn. Ze zijn veel waard in de ogen van God en de ziel is belangrijker dan het lichaam. In 10:3 zegt Christus dat hij de gelovigen stuurt te midden van de wolven. In 12:4-7 wordt gezegd niet bang te zijn voor degene die het lichaam doodt, de ziel blijft dan behouden. Dit is niet het geval in de Gehenna. De gelovigen zijn echter veel waard in de ogen van God.¹¹⁶ Wanneer dit wordt doorgetrokken naar 17:23-37 dan is dit gedeelte vooral gericht aan de gemeente van Q. Zij moeten zich niet mee laten slepen door hun omgeving die zegt dat de Mensenzoon op aarde is te vinden. Voor hen is de terugkomst van de Mensenzoon belangrijk, omdat hiermee Gods oordeel gepaard gaat. De rekening van het vervolgen van de profeten wordt gepresenteerd aan de generatie van Q, in 11:49-51. Dit gebeurt bij de terugkomst van de Mensenzoon. De link naar de vs. 26-30 is dan eenvoudig te leggen. De tijdgenoten van Noach en Lot zijn zo het voorbeeld van de tijdgenoten van de gemeente van Q. Noach en Lot kunnen dan met de gemeenteleden zelf worden vergeleken.

Niet de gemeenteleden van de gemeente van Q, maar hun tijdgenoten staan zo in de perikoop centraal. Zoals de tijdgenoten van Noach en Lot centraal staan. Het gaat om de nadruk op het gewone alledaagse leven. Alles gaat gewoon z'n gang, net zoals in de tijd van Noach en Lot. Dit vormt een sterk contrast met de komst van de vloed en de regen van vuur en zwavel. Dit is het oordeel van God. De tijdgenoten van Noach en van Lot hadden dit niet hadden verwacht. Net zo onverwacht komt voor de tijdgenoten van de gemeente van Q de terugkomst van de Mensenzoon en daarmee Gods oordeel. Het tijdstip van de terugkomst is niet van te voren bekend: de terugkomst is niet van te voren te kennen of te verwachten. Deze rampen pakken nadelig uit voor de mensen, ze overleven het niet. Allen komen om. Niemand overleeft het oordeel van God. Zo zullen ook de tijdgenoten van de gemeente van Q de terugkomst van de Mensenzoon niet overleven. Niemand kan er aan ontkomen. Vanwege de nadruk op 'allen' die omkomen in de tijd van Noach en Lot, hebben de rampen en daarmee Gods oordeel een universeel aspect. De vloed is universeel, maar ook de regen van vuur en zwavel werd door de tijdgenoten van Lot als universeel ervaren. Niemand van de tijdgenoten van de gemeente van Q zal dus blijven leven. Maar hoe zit dat met de gemeenteleden van de gemeente van Q zelf? Over Noach en Lot wordt niet met zoveel woorden gesproken. Naast dat ze worden gebruikt als tijdsaanduiding, is de bredere betekenis misschien dat ze ontkomen aan de vloed en de regen van vuur en zwavel en zo ontkomen aan Gods oordeel. De impliciete boodschap van de tekst is de nadruk op de redding van het oordeel. Zoals Noach en Lot ontkomen en hun tijdgenoten niet, zo zullen de gemeenteleden van de gemeente van Q ontkomen. Tijdens de terugkomst van de Mensenzoon blijven zij leven, terwijl hun tijdgenoten het niet zullen overleven.

¹¹⁶ Draper en Horsley, *Whoever hears you*, p. 276 en Kloppenborg, 'Eschatology and the Apocalypticism of Q', p. 296.

De vraag is nu of Q de perikoop descriptief gebruikt, waardoor vs. 26-30 wordt gebruikt als vergelijking en als voorbeeld. Of dat er in het verhaal van Noach een element van verwijt zit. Het functioneert dan als een waarschuwing. In Mt. 24:37-39b wordt de nadruk gelegd op de onverwachtsheid van de vloed. De mensen wisten niet dat deze kwam. Maar juist omdat de vloed en daarmee Gods oordeel onverwachts komt, moeten de gelovigen zich voorbereiden. Dit wordt door Matteüs benadrukt in vs. 42 en 44. De gelovigen moeten waakzaam zijn en zich voorbereiden. De vs. 37-39b dragen zo het element van verwijt. De tijdgenoten van Noach hadden zich ook moeten voorbereiden, dan had de vloed hen niet zo onverwachts overvallen. De verzen fungeren hierdoor als waarschuwing. In Lc. 17:26-30 ligt de nadruk juist op de strengheid en onvermijdelijkheid van de vloed. De tijdgenoten van Noach kunnen zich hier niet op voorbereiden. De les die hij hieruit trekt in vs. 31-33 is dat gelovigen zich daarom niet moeten hechten aan materiële goederen. Vs. 26-30 zijn zo descriptief van aard, waarbij ze fungeren als voorbeeld en vergelijking. De betekenis van Q 17:26-30 ligt het meest in de lijn van Lucas. De nadruk ligt op de onverwachtsheid en het universele van Gods oordeel. De vloed komt onverwachts, waarbij allen zullen omkomen en is op een ogenblik waarop de verantwoordelijkheid in handen van God is. De mensen hebben hier geen invloed op. Er wordt niet zoals in Matteüs benadrukt dat de mensen van niets wisten en ook de strengheid van de vloed wordt niet benadrukt zoals in Lucas. De perikoop is hierdoor descriptief en fungeert als vergelijking en voorbeeld.

3.3.11 Conclusie

De ‘dag van de Mensenzoon’ staat in de perikoop centraal. Deze Mensenzoon is de hemelse Christus en hij wordt door God geopenbaard. De uitdrukking ‘dag van de Mensenzoon’ staat voor een tijdsaanduiding, oftewel de terugkomst van de Mensenzoon vanuit de hemel. Maar het staat ook voor Gods oordeel. Deze terugkomst gebeurt op een bepaalde manier. Hoe dit gebeurt laten de verhalen van Noach en Lot zien. Zij worden met de aanduiding de ‘dagen van Noach/ Lot’ vergeleken met de ‘dag van de Mensenzoon’. Uit de manier waarop deze verhalen binnen de perikoop zijn gebruikt, volgen een aantal kenmerken. Deze kenmerken zijn rechtstreeks van toepassing op de terugkomst van de Mensenzoon.

Uit deze vergelijking volgt dat de ‘dag van de Mensenzoon’ onverwacht komt. De mensen kunnen deze niet zien aankomen. De dag gaat gepaard met Gods oordeel, waarbij dit oordeel universeel is. De tijdgenoten van de gemeente van Q komen om, terwijl de gemeenteleden van Q ontkomen. Dit laatste is de impliciete boodschap van de tekst. De vs. 26-30 zijn descriptief van aard. Ze fungeren als voorbeeld voor de gemeente van Q.

Het verhaal van Noach (en daarmee het verhaal van Lot) wordt gebruikt als vergelijking. Hierbij zijn ‘dagen van Noach’ niet alleen een tijdsaanduiding, maar heeft het ook de betekenis van ‘duur’. De

mensen zijn zelf verantwoordelijk voor deze duur. Dit in tegenstelling tot de 'dag van Noach' waar het gaat om het ogenblik, een tijdstip waarvoor God verantwoordelijk is. De betekenis van de 'dag van Noach', het noemen van de vloed, de ark en het feit dat allen omkomen, maakt duidelijk dat hier wordt gesproken over Gods oordeel.

Uit het gebruik van het verhaal van Noach, komt naar voren dat niet Noach, maar zijn tijdgenoten centraal staan. Noach speelt maar een kleine rol omdat hij de vloed overleeft. Het draait echter om zijn tijdgenoten en hun alledaagse leven. Dit vormt een sterk contrast met de plotselinge komst van de vloed en daarmee van Gods oordeel, wanneer Noach de ark in gaat. De vloed komt onverwachts. Er wordt niet voor gewaarschuwd, de mensen weten van te voren niet wat er komen gaat en het tijdstip is niet van te voren vastgesteld. De tijdgenoten van Noach zijn er niet op voorbereid. De vloed pakt dan ook nadelig voor hen uit, want ze zullen deze niet overleven. Niemand kan hieraan ontkomen. Hier heeft de vloed een universeel karakter, iedereen komt om.

3.4 1 Petrus 3:18-22

3.4.1 Inleiding

De volgende tekst die behandeld zal worden is 1 Petrus 3: 18-22. Ook hier wordt de tweede deelvraag behandeld. Deze bestaat uit de volgende vragen: Op welke manier wordt er in deze tekst gesproken over Gods oordeel? En als tweede: Welke betekenis krijgt het verhaal van Noach hierin? Na de vertaling volgt in 3.4.3 een korte bespreking van achtergrondinformatie van de perikoop en wordt ingegaan op de structuur. Hierna zal worden begonnen met het beantwoorden van de twee vragen. Naarmate het onderzoek vordert zal blijken dat de twee vragen op bepaalde punten nauw met elkaar samenhangen. Dit komt tot uiting in het feit dat het verhaal van Noach een tegenbeeld uit het verleden is bij de doop in het heden. Kenmerken uit het verhaal van Noach zijn weer terug te zien bij de doop. Een andere manier waarop dit tot uiting komt is het verschil dat in de hele perikoop naar voren komt tussen ongehoorzame geesten en personen enerzijds en rechtvaardige personen anderzijds. De manier waarop er wordt gesproken over Gods oordeel wordt voornamelijk behandeld in paragraaf 3.4.4 en deels in paragrafen 3.4.5 en 3.4.6. De nadruk ligt hier op de redding. De betekenis die het verhaal van Noach hierin krijgt komt voornamelijk naar voren in paragraaf 3.4.7 en in delen van paragrafen 3.4.5 en 3.4.6. Als laatste volgt de conclusie waarin wordt ingegaan op de deelvraag.

3.4.2 Vertaling 1 Petrus 3:18-22

18. Want ook Christus leed eens voor¹¹⁷ de zonden,¹¹⁸

een rechtvaardige voor onrechtvaardigen,

opdat hij jullie naar God brengt;¹¹⁹

nadat hij werd gedood naar het vlees,

maar werd levend gemaakt naar de geest;

19. waarbij¹²⁰ hij ook ging en verkondigde aan de geesten in de gevangenis,

20. zij die eens ongehoorzaam waren,

toen het geduld van God wachtte in de dagen van Noach,

terwijl de ark werd gebouwd,

¹¹⁷ Betekenis: + Gen ter verzoening/ wegdoen van de zonden. Zie art. περί, WB, p. 1299.

¹¹⁸ περί ἀμαρτιῶν ἔπαθεν is door verschillende varianten in verschillende teksten vervangen. Hierbij gaan de verschillende varianten bijna allemaal uit van het werkwoord ἀπέθανεν. Dit is de ind. Aor. Act. 3 Sg. van ἀποθνήσκω. Het andere werkwoord waarvan uit wordt gegaan is ἔπαθεν. Dit is een ind. Aor. Act. 3 Sg. van πάσχω. Ik geef de voorkeur aan de tekst van NA²⁷, oftewel aan de variant περί ἀμαρτιῶν ἔπαθεν. Ten eerste omdat het werkwoord ἔπαθεν vaker wordt gebruikt door de auteur van 1 Petrus (elf keer, tegenover ἀπέθανεν wat nergens in de brief wordt gebruikt). Daarbij sluit het aan op de inhoud van vers 17. ἀπέθανεν introduceert een nieuw idee en breekt daarmee de gedachtegang van vers 17 af. Ten derde wordt de uitdrukking περί ἀμαρτιῶν gebruikt; de schrijvers waren eerder geneigd om ἔπαθεν te vervangen voor ἀπέθανεν, dan andersom. Als vierde omdat de varianten ὑμῶν en ἡμῶν te verwachten uitbreidingen zijn, die schrijvers hebben toegevoegd ter verduidelijking. Metzger, *A Textual Commentary*, p. 622 & 623.

¹¹⁹ In de betekenis van: Christus die de mensen naar God leidt. Zie art. προσάγω, WB, p. 1224.

¹²⁰ Zie 3.4.6, p. 57-59.

waarin weinigen,
 dat is acht zielen,
 door het water¹²¹ heen werden gered.
 21. Dit¹²² als tegenbeeld,
 zoals nu de doop jullie redt,
 dat niet een afleggen¹²³ is van vuil van het lichaam,
 maar een belofte¹²⁴ is tot God voor een goed geweten,
 door de opstanding van Jezus Christus,
 22. die aan de rechterhand van God is,
 nadat hij naar de hemel is gegaan
 en engelen, machten en krachten aan hem zijn onderworpen.

3.4.3 Achtergronden bij de tekst

A. Achtergrondinformatie:

Alhoewel sommige exegeten nog vasthouden aan de these dat Petrus de auteur van de brief is, wordt dit door de meeste exegeten ontkend.¹²⁵ De auteur van de brief is op de hoogte van andere teksten en teksttradities van het NT. Zo citeert hij alle citaten van het OT vanuit de Septuaginta.¹²⁶ In de brief worden vervolgingen van Christenen genoemd. Het lijkt hier te gaan om plaatselijk weerstand waar de christelijke gemeenten op stuitten. De brief wordt gedateerd tussen 70-100 C.E.¹²⁷

B. Structuur:

De brief heeft als structuur een opening 1:1-2, een zegen 1:3-12, een middenstuk 1:13-5:11 (deze bestaat uit een opening 1:13-2:10, een middengedeelte 2:11-4:11 en een sluiting 4:12-5:11) en een einde 5:12-14. Deze structuur is van Achtemeier.¹²⁸ De perikoop is te vinden in de 'Body middle'.

¹²¹ In combinatie met διεσώθησαν. Het is een genitivus van plaats, waarbij het werkwoord een beweging in zich sluit. Zie art. ὕδωρ, *WB*, p. 359 en Blass, Debrunner en Rehkopf, *Grammatik*, par. 223₂, p.180.

¹²² ὄ (Nom. Ntr. Sg.) wordt in 241?, 630 en anderen vervangen door ᾧ (Dat. M. Sg.). In P⁷², κ* en weinig anderen wordt ὄ weggelaten. ᾧ gaat terug op Christus die levend werd gemaakt naar de geest in vers 18. Niet de ark die door het water heen wordt gered in vers 19, is dan een tegenbeeld van de doop, maar Christus die levend werd gemaakt in vers 18. Zo lossen deze teksten de moeilijkheden op rondom het verklaren van ὄ. Ik geef de voorkeur aan de tekst van NA²⁷. Enerzijds omdat ᾧ een verbetering is vanwege de moeilijkheden met ὄ. Dit is daarom de moeilijkste lezing. Anderzijds omdat de lezing wordt ondersteund door andere belangrijke teksten waaronder κ^c, A, B, P en Ψ.¹²² Metzger, *A Textual Commentary*, p. 623 & 624.

¹²³ In combinatie met ῥύπου een Gen. Objectivus. Schoch, *Griechischer Lehrgang*, p. 208.

¹²⁴ In combinatie met ἀγαθῆς een Gen. Objectivus. Schoch, *Griechischer Lehrgang*, p. 208.

¹²⁵ Zie voor argumenten tegen Petrus als auteur van de brief, Senior, *1 Peter*, p. 4-5.

¹²⁶ Brox, *Der 1. Petrusbrief*, p. 45-47.

¹²⁷ Achtemeier schat de datering tussen 80-100 na Chr. Zie voor verdere argumenten, Achtemeier, *1 Peter*, p. 34-35. Brox dateert de brief tussen 70-100 na Chr., Brox, *Der 1. Petrusbrief*, p. 38-41.

¹²⁸ Achtemeier heeft niet alleen gekeken naar de thematiek, maar ook rekening gehouden met de grammatica. Tevens is de indeling van het middengedeelte (III-V) evenwichtig. Al gaat hij in het middenstuk in de kleine onderscheidingen soms een stap verder. Hij deelt deze een keer extra op in een a en b gedeelte. Er ontstaat dan een onderverdeling als deel III.A.1.a. Deze extra onderscheiding vind ik te detailistisch. Achtemeier, *1 Peter*, p.

Hier wordt in 3:8-4:11 een oproep gedaan om juist te handelen. De gelovigen worden in 3:8-12 opgeroepen geen kwaad met kwaad te vergelden en goed te blijven handelen. Zowel te midden van de ongelovigen in 4:1-6, als te midden van de mede geloofsgenoten in 4:7-11. Daar tussenin worden de gelovigen opgeroepen juist te blijven handelen, ondanks hun lijden. In 3:13-17 wordt over het dragen van dit onverdiende lijden gesproken. Terwijl de gelovigen goed handelen, worden ze opgeroepen toch lijden te verdragen. Het voegwoord ὄτι en het woord καί zorgen ervoor dat de perikoop 3:18-22 verbonden is aan 3:13-17. De perikoop is de motivatie waarom ze het onterechte lijden moeten verdragen. Hierop bouwt 4:1-6 voort, waarbij het qua toon aan sluit bij de ethische oproep in 3:13-17. De gelovigen worden opgeroepen goed te blijven handelen.¹²⁹ De perikoop is hierdoor het centrale gedeelte in de verzen 3:8-4:11. Het is de motivatie om ondanks onterecht lijden toch goed te blijven handelen.

3.4.4 De nadruk op redding

Maar wat is de motivatie om ondanks onterecht lijden toch goed te blijven handelen? Waarom zouden de gelovigen onterecht lijden moeten verdragen? Wat opvalt is het werkwoord ‘redden’ dat twee keer voorkomt in 3:20 en 21. In het Grieks gaat het hier om twee verschillende werkwoorden. In vs. 20 is dit διασώζω wat in het NT acht keer voor komt. Het komt in 1 Petrus maar een keer voor in 3:20.¹³⁰ De betekenis heeft altijd met leven en dood te maken. Het heeft in Hand. 23:24; 27:44 en 28:1 de betekenis van redden in de zin van veilig zijn. Het gaat dan om het vervoer of een reis ergens naar toe. In Mt. 14:36 en Lc. 7:3 gaat het om redden in de zin van iemand genezen. Christus geneest dan een zieke. In Hand. 27:43; 28:4 en 1 Pet. 3:20 gaat het om redden van iemands leven van de dood. In Hand. 27:43 redt de hoofdman Paulus en de andere gevangenen van de soldaten die hen wilden doden. In Hand. 28:4 overleeft Paulus de beet van een slang. 1 Petr. 3:20 sluit bij deze betekenis aan, omdat weinig mensen gered zijn van het water. Als ze niet zouden zijn gered, zouden ze door het water zijn omgekomen. Het woord διασώζω komt zo door het verhaal van Noach in 1 Petrus terecht.

Het andere werkwoord ‘redden’ is σώζω, wat in 1 Petrus twee keer voorkomt. Zowel in vs. 21 als in 4:18. In 4:17 wordt gesproken over het oordeel dat nu aanbreekt en begint bij Gods mensen. In vs. 18 worden de mensen die rechtvaardig zijn hier met moeite van gered. Het gaat in 4:18 dus om redding van het oordeel, waar de rechtvaardige persoon niet gemakkelijk van wordt gered. Dezelfde betekenis lijkt ook op 3:21 van toepassing. Enerzijds heeft het geen algemene betekenis van redden. Het staat tegenover het redden van de dood in vs. 20. Ook in vs. 21 gaat het om het verschil tussen dood en leven, want wat gebeurt er als iemand niet wordt gered door de doop? Anderzijds staat in 3:20 dat maar weinigen zullen worden gered¹³¹. Dat maar weinigen zullen worden gered, kan door het

62 en 73-74. Een andere indeling is te vinden bij Elliott, *1 Peter*, p. 79-80. Elliott houdt geen rekening met de grammatika en het middengedeelte is minder evenwichtig.

¹²⁹ Achtemeier, *1 Peter*, p. 243 en Elliott, *1 Peter*, p. 638-639, 691.

¹³⁰ Zie art. διεσώθησαν, Kohlenberger III, Goodrick en Swanson, *The Exhaustive Concordance*, p. 205.

¹³¹ Zie 3.4.7, p. 60-61.

gebruik van het woord ‘tegenbeeld’¹³², worden doorgetrokken naar de tijd van 1 Petrus. Ook daar zullen weinig mensen worden gered door de doop. Het is dus niet gemakkelijk om te worden gered. Net zoals dit in 4:18 van de rechtvaardige mensen wordt gezegd. Alhoewel hier niet letterlijk staat dat de dopelingen worden gered van het oordeel, kan dit door de overeenkomst in betekenis met 4:18 wel worden geïmpliceerd. In vs. 21 betekent ‘redden’ op deze manier een redding van het oordeel, wat lastig is om te verkrijgen. Dat deze redding centraal staat in vs. 21 laat het woord zelf zien. Het is het enige werkwoord in de zin. Daarbij staat het in het praesens. De handeling vindt in het heden plaats en is iets wat nog steeds gebeurt. Omdat dit de eerste keer is dat σῶζω wordt gebruikt in 1 Petrus, kan worden gezegd dat dit woord door dit vers in 1 Petrus terecht is gekomen. De vs. 20 en 21 hebben er dus beiden voor gezorgd dat de twee woorden voor ‘redden’ in 1 Petrus terecht zijn gekomen. Het is daarbij de enige plaats in 1 Petrus waar dit woord twee keer zo dicht bij elkaar wordt genoemd. In 1 Petrus wordt nog maar op één andere plaats over ‘redden’ gesproken. Hiermee kan worden geconcludeerd dat de nadruk van de vs. 18-22 ligt op het redden.

Deze redding vindt voor de gelovigen in 1 Petrus in vs. 21 plaats door de doop. Maar ‘redden’ komt ook in vs. 20 voor. Aangezien dit de enige keer is dat deze twee woorden zo dicht bij elkaar staan, hebben ze waarschijnlijk iets met elkaar te maken. Dit wordt in vs. 21 aangegeven met het woord ‘tegenbeeld’, ἀντίτυπον. Het woord τύπος, waar het een verbinding mee heeft betekent ‘afbeelding’. Naast dit vers komt ‘tegenbeeld’ ook voor in Heb. 9:24. Het heiligdom dat met de handen is gemaakt, is een tegenbeeld van het waarachtige heiligdom. Een tegenbeeld is iets dat overeenkomt met een type of daar juist het tegenovergestelde van is. Zowel ‘tegenbeeld’ als ‘afbeelding’ werden in het vroege christendom gebruikt om overeenkomsten aan te geven tussen gebeurtenissen uit het verleden en het heden. Het eerste beeld uit het verleden wordt gebruikt ter verduidelijking van het tweede beeld uit het heden.¹³³ Dit tweede beeld uit het heden is de doop, door de doop vindt de redding plaats en dit is ‘nu’. De doop wordt zo bepaald door ‘tegenbeeld’, omdat het hierdoor een beeld uit het verleden tegenover zich krijgt waarmee de doop overeenkomsten heeft.¹³⁴ Iets uit het verleden is zo een tegenbeeld van de doop. Dit verleden wordt in vs. 20 aangegeven met ‘eens’. Het is hiermee tegenovergesteld aan het heden in vs. 21 met ‘nu’. Daarbij brengt de doop redding, dus dat andere zou ook redding moeten brengen. De enige andere plaats in de directe context waar ‘redding’ staat is in vs. 20. Iets in vs. 20 wordt zo als tegenbeeld vergeleken met de doop in vs. 21.

¹³² Hierover in de volgende alinea meer.

¹³³ Zie art. ἀντίτυπον, Kohlenberger III, Goodrick en Swanson, *The Exhaustive Concordance*, p. 85, Balz, H., ‘ἀντίτυπον’, *EWNT I*, p. 265 en Elliott, *1 Peter*, p. 670.

¹³⁴ ἀντίτυπον hoort dus niet als acc. bij ὑμᾶς, zoals Ostmeyer beweert. Het zou dan geen nom., maar een acc. Zijn. Daarbij gaat het dan niet om de redding zelf, maar om degenen die gered worden. Ostmeyer, ‘Taufe und Typos’, p. 146-148. Ook wordt ἀντίτυπον zelfstandig gezien. Het hoort dan niet bij βάπτισμα. Zie voor argumenten tegen deze beide posities, Elliott, *1 Peter*, p. 670. Voor het gebruik van ἀντίτυπον bij βάπτισμα, zie Achtemeier, *1 Peter*, p. 267 & 272, Brox, *Der 1. Petrusbrief*, p. 176, Ramsey, *1 Peter*, p. 214 en Elliott, *1 Peter*, p. 671.

Naar dit tegenbeeld van de doop wordt in vs. 21 verwezen met ‘dit’. Het voorzetsel ‘dit’ verwijst naar de woorden ‘door het water’ in vs. 20, wat er meteen aan vooraf gaat.¹³⁵ Deze woorden worden instrumentaal gebruikt.¹³⁶ De acht mensen worden gered door het water zelf, omdat dit het instrument van God is om het kwaad in de wereld te vernietigen. Maar ze worden ook gered door de ark, deze zorgt ervoor dat ze niet verdrinken tijdens de vloed. De redding in de ark door het water in het verleden in vs. 20 vertoont zo overeenkomsten, is het tegenbeeld, met de doop in het heden in vs. 21. De reden waarom de gelovigen onterecht lijden zouden moeten verdragen, vindt zo de belangrijkste motivatie in het feit dat de gelovigen door de doop worden gered.

3.4.5 De functie van water

Het gebruik van water bij de doop is echter wel verschillend van het lokale gebruik van ‘door het water’ in het verhaal van Noach. Het water in vs. 20 heeft echter nog een andere betekenis. Tijdens de tweede tempelperiode nemen bepaalde groepen joden¹³⁷ regelmatig een ritueel bad. Hierdoor worden ze letterlijk schoon, maar worden ze ook ritueel als schoon beschouwd. Hierdoor kunnen ze naar bepaalde heilige gedeelten van de tempel, zoals de voorhof, en meedoen aan religieuze gebeurtenissen. Lichaam en ziel staan met elkaar in verbinding. Wat er met het lichaam gebeurt heeft dus automatisch effect op de ziel. Joodse proselieten die willen toetreden deden dit onder andere door middel van een bad. Dit wordt ook wel de ‘proselieten doop’ genoemd. Dit was de eerste van vele rituele baden die in hun leven nog zullen volgen. Tijdens deze doop wordt de proseliet gereinigd van zijn heidense verleden. Hij wordt letterlijk schoon, maar is daarmee ook geestelijk gereinigd. Vanaf nu volgt hij/ zij de weg van God, de weg van reinheid. Water heeft dus een reinigende functie in het Jodendom van de tweede tempelperiode.¹³⁸ Maar ook in de tijd erna heeft water deze functie nog. Dit is te zien aan latere teksten zoals Genesis Rabba 32 en Henoch 10: 2, 7 en 20-22. Zo kan het ‘door het water’ in het verhaal van Noach in vs. 20 worden gezien als datgene wat er voor zorgt dat de invloed van het kwaad in de wereld wordt vernietigd. De ongehoorzame mensen overleven het niet. Het ‘door het water’ heeft

¹³⁵ Deze mogelijkheid is te vinden bij Achtemeier, *1 Peter*, p. 266-267, Ramsey, *1 Peter*, p. 213-214 en Brox, *Der 1. Petrusbrief*, p. 176.

¹³⁶ Achtemeier en Elliott zien het gebruik van water lokaal. Achtemeier moet echter veel moeite doen om het water hierbij ook te kunnen zien als datgene wat het kwaad in de wereld vernietigt. Zijn argumenten overtuigen mij niet. De argumenten die Elliott gebruikt tegen het instrumentele gebruik van water, kunnen net zo gemakkelijk voor het instrumentele gebruik van water pleiten. Daarbij verwijst Elliott maar naar één andere tekst waarin water ook lokaal wordt gebruikt. Elliott overtuigt mij niet met zijn argumenten. Achtemeier, ‘1 Peter’, p. 265-266 en Elliott, ‘1 Peter’, p. 667-668.

¹³⁷ Rituele baden werden in ieder geval genomen door de priesters die in de tempel dienden, bij de rijke bovenlaag van de priesters in Jeruzalem zijn rituele baden in hun huizen gevonden. Ook proselieten ondergingen bij toetreding tot het Jodendom een ritueel bad. Van de gemeenschap in Qumran is ook bekend dat zij rituele baden namen. Verder zijn er rondom de tempelberg meer dan veertig rituele baden gevonden. Dit was voor de pelgrims die met belangrijke feesten als Pesach, het Wekenfeest en het Loofhuttenfeest naar Jeruzalem kwamen. Tijdens het vieren van de feesten werd er extra gelet op reinheid. Deze konden alleen worden meegevierd als iemand rein was. Hall en Welch (ed.), *The World of the New Testament*, p. 278-281.

¹³⁸ Pusey, ‘Jewish’, p. 143 & 145 en Pfann, S., ‘The Essene’, p. 337-339.

naast een lokale betekenis, zo ook de betekenis van reiniging. Het water reinigt de wereld en maakt haar zo opnieuw schoon.

Deze reinigende functie is in vers 21 ook terug te vinden bij de doop. Het heeft immers ‘door het water’ als tegenbeeld. In vs. 21c en d legt 1 Petrus uit wat hij onder de doop verstaat. Dit wordt verduidelijkt door de tegenstelling ‘niet’ in vs. 21c en ‘maar’ in vs. 21d. De doop is namelijk ‘niet een afleggen van het vuil van het lichaam’ in vs. 21c.¹³⁹ Het is hiermee geen letterlijke reiniging zoals de reiniging van de aarde in vs. 20. Maar de doop is wel ‘een belofte tot God voor een goed geweten’. Dit vers is de enige plaats in het NT waar het woord ἐπερώτημα voorkomt. Eigenlijk betekent het ‘vraag’, maar er is geen inscriptie of papyrus waar het deze betekenis heeft. Wat wel voorkomt is de betekenis van ‘verordening’ als antwoord op een formeel betoog of in de betekenis van ‘belofte’, als deel van een contractuele verplichting.¹⁴⁰ De betekenis van ‘belofte’ past het beste, omdat het bij de doop gaat om een relatie tussen God en de mens. Dit hangt samen met de relatie tussen ‘belofte’ en ‘een goed geweten’.

Er zijn twee manieren waarop de samenhang tussen deze twee kan worden gedeut. Hierbij kan ‘een goed geweten’ als genitivus subjectivus of als genitivus objectivus bij ‘belofte’ staan. Wanneer het een genitivus subjectivus is, belooft de dopeling iets aan God vanuit een goed geweten dat deze persoon al in bezit heeft. Dit lijkt onlogisch, omdat de dopeling dan al over het resultaat van de redding door de doop beschikt, zonder dat deze is gedoopt en de redding heeft plaatsgevonden. Daarbij ligt de nadruk dan niet meer op de redding door de doop, maar op de belofte van een goed geweten die de dopeling kan afleggen. Als ‘een goed geweten’ als genitivus objectivus bij ‘belofte’ staat is ‘een goed geweten’ de inhoud van de belofte. De belofte is dan het antwoord van de dopeling tot God, als reactie op zijn/ haar redding door de doop. De dopeling belooft God om een goed geweten te houden. Het krijgt hierdoor een ethische dimensie. Vs. 21d is het enige gedeelte binnen de perikoop dat deze dimensie heeft. Het verwijst hiermee terug naar de directe context. De gedeelten in de structuur waar de perikoop tussen staat 3:13-17 en 4:1-6 bevatten deze ethische dimensie ook. De gelovigen worden daarin opgeroepen goed te blijven handelen ondanks het onterechte lijden. De betekenis van ‘een goed geweten’ heeft zo de betekenis van het op een goede manier handelen als gelovige. De dopeling stemt er mee in zich te houden aan bepaalde gedragsnormen. Bijvoorbeeld door datgene te doen wat goed is en door gehoorzaam te zijn aan Gods wil. De doop impliceert op deze manier een morele handeling, want de dopeling moet goed blijven leven in een vijandige wereld. De doop is een levensomkerend proces, waarin de dopeling kiest voor God. Tevens is de doop een innerlijk proces, waarin de dopeling

¹³⁹ Het is niet met zekerheid te zeggen wat dit precies betekent in samenhang met vs. 21d. Er is geen algemene overeenstemming over. Het hoeft niet zo te zijn dat 1 Petrus zich hier verzet tegen de rituele baden zoals deze bij bepaalde groepen joden is terug te vinden. De auteur geeft in vs. 21c en d een uitleg van wat de doop is. Hij kan ook bedoeld hebben dat de doop is te onderscheiden van de rituele baden. De twee zijn niet hetzelfde. Bij de doop gaat het niet om het uiterlijk, maar juist om het innerlijke proces. Daarbij is de doop eenmalig, al zegt 1 Petrus dat hier niet expliciet, terwijl de rituele baden regelmatig worden genomen.

¹⁴⁰ Elliott, *1 Peter*, p. 680-681 en Achtemeier, *1 Peter*, p. 272.

afreken met de verkeerde impulsen waardoor mensen worden gedreven. Er wordt afgerekend met het kwaad in de wereld.¹⁴¹

De doop is op deze wijze impliciet een innerlijke reiniging, wat het water van de doop symbolisch weergeeft. Dit staat ten opzichte van de letterlijke reiniging van de aarde in het verhaal van Noach in vs. 20. Het ‘door het water’ in het verhaal van Noach in vs. 20 en het water van de doop delen dus in de betekenis van reiniging. Hierbij is echter de reiniging van de doop innerlijk en de reiniging in het verhaal van Noach uiterlijk. Een tweede punt is dat de dopeling door de redding van de doop af kan rekenen met het kwaad in de wereld. Dit beantwoordt de dopeling met een belofte van een goed geweten. Hij moet zich hier zelf actief voor inzetten. Een tweede motivatie waarom de gelovigen onterecht lijden zouden moeten verdragen is omdat ze een belofte van een goed geweten hebben afgelegd bij hun doop. Ze hebben beloofd zich actief in te zetten om op een goede manier te leven als gelovigen.

3.4.6 De rol van Christus en de ongehoorzame geesten in de gevangenis

Het afrekenen met het kwaad in de wereld gaat bij de doop niet alleen van de dopeling en zijn belofte uit. Door de redding bij de doop krijgt de dopeling de mogelijkheid om met het kwaad in de wereld af te rekenen. Deze redding vindt echter plaats door de opstanding van Christus. Hierin komt het christologische aspect van de vs. 18-22 naar voren. In vs. 18, 19 en 22 staat Christus namelijk centraal. Hier tussenin in vs. 20 en 21 staat het verhaal van Noach en de redding door de doop. De nadruk ligt echter op de redding, zoals deze in vs. 20 en 21 naar voren komt. Maar hier speelt Christus wel een rol in. De redding wordt namelijk mogelijk gemaakt door de opstanding van Christus. In vs. 18 wordt kort herhaald hoe dit mogelijk is. Dit is een opsomming van feiten, wat wordt aangegeven doordat alle werkwoorden en participia in de aoristus staan. De opstanding is mogelijk, doordat Christus in 18d werd gedood door de mens naar ‘het vlees’ oftewel naar zijn aardse bestaan. Maar hij werd levend gemaakt naar de geest door God.¹⁴² Het is zo het aardse bestaan tegenover het geestelijke bestaan.¹⁴³

Christus leed eenmalig voor de zonden. Hij is zo een rechtvaardige voor de onrechtvaardigen. Op deze manier kan hij de gelovigen, aangeduid met ‘jullie’, door de opstanding naar God brengen in vs. 18. Maar Christus heeft nog meer gedaan. Hij is naar de hemel gegaan en alle engelen, machten en

¹⁴¹ Achtemeier, *1 Peter*, p. 271-271, Elliott, *1 Peter*, p. 680-681, Ramsey, *1 Peter*, p. 216 en Richter, K., *Die Versohnung*, p. 96 & 98. Dezelfde redenering wordt gevolgd door Ostmeyer, maar hij legt een ander accent. Bij hem staat niet meer de doop centraal, maar de vraag om een goed geweten. Hiervoor pleit volgens hem de woordvolgorde van de zin. Hij vergeet echter de tegenstelling ‘niet’ en ‘maar’. Daarbij ligt de nadruk van het vers bij hem niet meer op de redding van God voor de gelovigen. Ostmeyer, ‘Taufe und Typos’, p. 156-158.

¹⁴² Sand, A., ‘σάρξ’, EWNT III, p. 556, Kremer, J., ‘πνεῦμα’, EWNT III, p. 282 en zie art. σάρξ, Bauer, *Wörterbuch*, p. 1356. Christus is dus niet levend gemaakt door de Geest. Zie ook de tegenstelling met μὲν/ δὲ: vlees tegenover geest. Beide woorden staan in de dativus, een dativus relationis. Hiermee zijn ‘vlees’ en ‘geest’ een aanvulling op ‘werd gedood’ en ‘werd levend gemaakt’

¹⁴³ Dit lijkt op dezelfde tegenstelling tussen een letterlijke, aardse reiniging van het kwaad in vs. 20 en een afrekening met het kwaad als innerlijk, geestelijk proces in vs. 21. Dezelfde tegenstelling wordt ook binnen vs. 21 gemaakt. De doop is niet een (letterlijk) afleggen van vuil van het lichaam in vs. 21c, maar een belofte om een goed geweten in vs. 21d. Misschien kan wel gesteld worden dat vs. 18 met de tegenstelling tussen ‘vlees’ en ‘geest’ op deze manier vooruitwijst naar vs. 20 en 21.

krachten zijn aan hem onderworpen door God. Het werkwoord ‘onderwerpen’ is namelijk een aoristus passief. De engelen, machten en krachten worden aan Christus onderworpen. Hij zit nu aan de rechterhand van God in vs. 22.¹⁴⁴ God speelt als handelend persoon alleen impliciet een rol in de vs. 18-22. Hij is degene die Christus levend maakt naar de Geest in vs. 18, die Noach en zijn gezin redt van het water in vs. 20 en die de engelen, machten en krachten aan Christus onderwerpt in vs. 22. Alle engelen, machten en krachten zijn aan Christus onderworpen. Door de opstanding en het eenmalig lijden voor de zonden kan Christus de gelovigen naar God brengen. De gelovigen delen in deze macht omdat ze door de doop door Christus worden gered. Niemand kan hen nu nog kwaad doen.¹⁴⁵ Een derde motivatie waarom de gelovigen onterecht lijden moeten verdragen is omdat ze in de doop door de opstanding van Christus zijn gered en daarom niemand hen nog kwaad kan doen.

Maar aan Christus is nog meer onderworpen. In de gedaante van zijn geestelijke bestaan gaat Christus naar de ‘geesten in de gevangenis’ waar hij hen iets verkondigt in vs. 19. Deze overgang wordt aangegeven door ‘waarbij’, wat vs. 18 en vs. 19 met elkaar verbindt. Dit ‘waarbij’ kan het beste temporaal begrepen worden.¹⁴⁶ Het verwijst dan terug naar de hele zin ervoor, dus naar heel vs. 18. De toevoeging ‘ook’ in vs. 19 bevestigt dit. Het laat zien dat het niet zozeer gaat om de manier waarop Christus dit deed, dus ‘naar de Geest’, maar dat het gaat om de gebeurtenissen die aanleiding geven van zijn verschijning aan de geesten.

Vragen als wie zijn de geesten, waar is de gevangenis en wat verkondigde Christus aan hen, zijn goed te beantwoorden als er een link wordt gelegd naar de boeken van Henoch. De eigenschappen en handelingen die Christus in vs. 18, 19 en 22 heeft gedaan, komen namelijk erg overeen met de eigenschappen en dingen die Henoch heeft gedaan. Als eerste is Christus als rechtvaardige gestorven voor de onrechtvaardigen in vs. 18, terwijl Henoch het model voor een rechtvaardig persoon is. Ten tweede heeft Henoch een reis omhoog gemaakt naar Gods troon langs de zeven hemelen. Christus is naar de hemel gegaan wat een reis omhoog is naar God in vs. 22. Als laatste verkondigt Henoch in één van die hemelen het oordeel aan ongehoorzame geesten. Dit zijn gevallen engelen en zij worden geduid als de zonen van God uit Gen. 6:1-6. Christus komt tijdens zijn reis omhoog geesten in de gevangenis¹⁴⁷ tegen, die hij iets verkondigt in vs. 19. Dit ‘verkondigen’ komt alleen hier in 1 Petrus voor. Verder komt het nog voor in Mc. 1:7; 6:12; 7:36; 16:20; Hand. 8:5; 9:20; 10:37; 2 Kor. 11:4; 1 Thes. 2:9 en 1 Tim. 3:16. In al deze gevallen betekent ‘verkondigen’ hier het verkondigen van het

¹⁴⁴ Op aarde is de rechter hand de hoogste ereplaats bij de koning. In de hemel heeft degene naast God een aandeel in zijn eer en macht. Von der Osten-Sacken, P., ‘δεξιός’, EWNT I, p. 686.

¹⁴⁵ Achtemeier, *1 Peter*, p. 274 en Elliott, *1 Peter*, p. 686.

¹⁴⁶ Enerzijds omdat ἐν ᾧ op de vier andere plaatsen waar het is te vinden in de brief, op dezelfde manier wordt gebruikt (1:6; 2:12; 3:16 en 4:4). Anderzijds omdat wanneer het als dativus relationis wordt gezien, ἐν ᾧ het woord πνεύματι als antecedent zou hebben. Dit verschijnsel komt heel weinig voor. Elliott, *1 Peter*, p. 651-652. Brox noemt het een ‘relative temporale Konjunktion’, Brox, *Der 1. Petrusbrief*, p. 170.

¹⁴⁷ De precieze plaats van hun gevangenis is niet precies aan te geven. Het heeft zeker niet te maken heeft met het dogma van een *descensus ad inferos*. Ten eerste omdat hetzelfde woord in vs. 22 wordt gebruikt voor het omhoog gaan van Christus. Ten tweede omdat Christus net is opgestaan. Daarbij omdat wat Christus doet sterke overeenkomsten heeft met het verhaal van Henoch. Henoch maakt een reis omhoog en Christus ook. Elliott, *1 Peter*, p. 654. Zie voor meer argumenten Achtemeier, *1 Peter*, p. 257-258.

goede nieuws van Christus. In 1 Petrus 3:19 is dit toch niet het geval. Het idee dat 1 Petrus hier het goede nieuws van Christus verkondigt, kwam pas op tegen het einde van de 2^e eeuw. Ook zou het idee dat geesten zich na hun dood nog kunnen bekeren in gaan tegen de nadruk in 1 Petrus dat de gelovigen zich in het heden goed moeten gedragen. Het lijkt daarom logisch dat Christus hen niet zijn goede nieuws verkondigt, maar juist hun veroordeling.¹⁴⁸ Christus lijkt ook bij de verkondiging aan de geesten dus op Henoeh. De overeenkomsten zijn dus treffend tussen wat Henoeh heeft gedaan en wat Christus in deze verzen doet. Christus wordt op deze manier de ‘echte’ Henoeh. Het is zo een goede verklaring voor het feit waarom de auteur allerlei handelingen en dingen aan Christus toe schrijft. De tradities van Henoeh waren in de tijd van 1 Petrus wijd verspreid. Het is zeer waarschijnlijk dat de auteur deze tradities ook heeft gekend en ze heeft toegepast in zijn brief. Het wordt ook algemeen aangenomen dat Henoeh de traditie is waarop 1 Petrus zich heeft gebaseerd.¹⁴⁹

De vraag wie de geesten in de gevangenis precies zijn kan nu ook worden beantwoord. Wanneer in het NT het woord ‘geesten’ wordt gebruikt verwijst het naar bovennatuurlijke wezens en wanneer het wordt gebruikt zoals in vs. 19, verwijst het naar boze geesten. De geesten in vers 19 komen zo overeen met de ongehoorzame geesten van Henoeh. Daar zijn het de zonen van God, die als engelen worden geduid, uit Gen. 6:1-6. Zij waren ongehoorzaam en hebben door hun ongehoorzaamheid de vloed veroorzaakt. Deze gedachte wordt versterkt door het participium van ἀπειθέω, dat in getal en naamval overeenkomt met ‘de geesten’ in vs. 19.¹⁵⁰ Het verwijst hier dus naar. In beide verzen gaat het om dezelfde geesten. In vs. 20 staat dat deze geesten ongehoorzaam waren. Net zoals de geesten in Henoeh ongehoorzaam worden genoemd. Zowel door het gebruik van het woord ‘geesten’, als door het noemen van hun ongehoorzaamheid, komen de geesten in vs. 19 en 20 overeen met de ongehoorzame geesten in Henoeh. De geesten in vs. 19 en 20 kunnen daarom gezien worden als de zonen van God in Gen. 6:1-6.¹⁵¹

Vs. 19 verwijst door het noemen van de geesten in de gevangenis dus al vooruit naar vs. 20 en daarmee naar het noemen van het verhaal van Noach. De twee verzen versterken elkaar ook, doordat vs. 20 extra informatie geeft over de geesten. De geesten zijn ongehoorzaam, daarom zijn ze gevangengezet en verkondigt Christus hun veroordeling. Dit laat zien dat ook deze gevangen geesten uit de tijd van Noach aan Christus onderworpen zijn. Christus is dus hoger dan alle geesten, engelen, machten en krachten. Daarbij wordt Christus gezien als rechtvaardig, in tegenstelling tot de ongehoorzame geesten. De ongehoorzame geesten horen hun veroordeling, terwijl Christus die rechtvaardig is boven hen staat en hen aan zich onderwerpt.

¹⁴⁸ Zie art. ἐκίρωξεν, Kohlenberger III, Goodrick en Swanson, *The Exhaustive Concordance*, p. 528-529, Achtemeier, *1 Peter*, p. 260-261 en Elliott, *1 Peter*, p. 660-661. Elliott heeft nog meer argumenten waarom het logischer is dat Christus het oordeel verkondigt aan de geesten.

¹⁴⁹ Achtemeier, *1 Peter*, p. 261-262, Brox, *Der 1. Petrusbrief*, p. 171-175, Elliott, *1 Peter*, p. 653-654 en Lindars, ‘Enoch and Christology’, p. 299.

¹⁵⁰ Allebei de woorden in dat. pl.

¹⁵¹ Achtemeier, *1 Peter*, p. 255-256 en Elliott, *1 Peter*, p. 656.

3.4.7 Ongehoorzame geesten/ personen en rechtvaardige personen

Het verschil tussen de ongehoorzame geesten/ personen en rechtvaardige personen wordt nog verder vergroot. In vs. 18 is Christus als enige rechtvaardige gestorven voor de onrechtvaardigen. Daarbij staat in vs. 20 dat acht personen worden gered in de ark. De auteur benadrukt dat dit weinig is. Tegenover de vele ongehoorzame mensen die omkomen door de vloed, staat Noach met zijn familie die gehoorzaam zijn en worden gered. Er worden dus maar weinig mensen gered. Dit komt overeen met de gelovigen die ook met weinig zijn. Ze leven midden in een wereld vol ongehoorzame mensen.¹⁵²

Het verschil wordt nog verder uitvergroot doordat 'het geduld van God wachtte'. Het wachten of geduldig zijn van God is niet direct terug te vinden in het verhaal van Noach of in andere verhalen in het OT. Hoewel God in het verhaal van Noach in Genesis wel wacht totdat de ark klaar is en de aarde niet voor die tijd vernietigd. Het 'geduldig zijn' is een eigenschap van God, zoals genoemd in Exod. 34:6, Num. 14:18, Neh. 9:17, Ps. 86:15 en 103:8. Dit geduldig zijn van God wordt later verder uitgedacht. Voor, tijdens en na de tijd van het NT wordt dit uitgewerkt naar aanleiding van Gen 6:3 naar joodse interpretatie in m. 'Abot 5:2; Tg. Neof.; Tg. Onq.; Tg. Ps.-J. en 1 Enoch 9:11, 60:5. Naar aanleiding van Gen. 7:4 wordt dit uitgewerkt in de interpretatie van Philo in QG 2.12. Het geduldig zijn van God wordt in deze teksten gebruikt als voorbeeld van Gods lijden en van zijn genade, omdat Hij het laatste oordeel uitstelt. God lijdt, omdat de mensen Hem steeds uitdagen. God is genadig, omdat de mensen die tegen Hem zijn extra tijd krijgen om zich te bekeren, zodat ze kunnen worden gered. Deze gedachten komen terug in Rom. 2:4; 3:25; 9:22, Hand. 14:16; 17:30 en 2 Petr. 3:9. Het kenmerk van Gods lijden wordt in 1 Petrus niet genoemd, maar Gods genade komt wel in vs. 20 naar voren. Doordat God geduldig is krijgen de ongehoorzame geesten langer de tijd om zich te bekeren. Het wachten van Gods geduld duurt zolang de ark wordt gebouwd. De ark is hierdoor niet alleen het middel waarmee Noach en zijn gezin worden gered, maar het geeft ook een tijdsduur aan. Dat de geesten zich niet bekeren laat zien hoe groot hun ongehoorzaamheid is.¹⁵³

Het geduld van God wachtte 'in de dagen van Noach'. De dagen van Noach zijn in eerste instantie een tijdsaanduiding die een aantal dingen in vs. 19 en 20 verduidelijkt. Het verduidelijkt wie de ongehoorzame en gevangen geesten zijn. Het laat ook zien wanneer het geduldige wachten van God is. Het verduidelijkt ook het gebruik van 'tegenbeeld'. Zo wordt de tegenstelling niet alleen aangegeven door de tegenstelling 'eens' in vs. 20 en 'nu' in vs. 21. De aanduiding 'in de dagen van Noach' laat zien dat dit vs. 20 zich in het verleden afspeelt. Toch lijkt er meer aan de hand, al is dit niet met overtuigende argumenten te bewijzen. Het blijft bij een interpretatie. De aanduiding 'in de

¹⁵² Achtemeier, *1 Peter*, p. 264-265 en Elliott, *1 Peter*, p. 666.

¹⁵³ Achtemeier, *1 Peter*, p. 263, Elliott, *1 Peter*, p. 664, Schlosser, 'Les jours', p. 18 en Nave, *The role*, p. 123-124, 128 & 136. Het voert te ver om het geduldig wachten van God door te trekken naar de tijd van de gelovigen van 1 Petrus. In vs. 20 is geen aanwijzing dat de auteur dit op de tijd van de gelovigen ziet toegepast, de nadruk ligt op de redding door de doop. Daarbij wordt er ook geen tijdsperiode aangegeven waarop dit geduldig wachten van God betrekking zou hebben.

dagen van Noach' lijkt namelijk iets overbodigs te hebben. Door het noemen van de ark, acht personen en het water zou de lezer van 1 Petrus genoeg aanwijzingen moeten hebben dat het hier om het verhaal van Noach gaat. Het zou dan kunnen gaan om het aanduiden van een gebeurtenis, zoals dit ook in Op. 2:13 met 'in de dagen van Antipas' en in Lc. 4:25 met 'in de dagen van Elia' het geval is.¹⁵⁴ Het zou kunnen zijn dat 'in de dagen van Noach' nogmaals de nadruk legt op het verschil tussen de ongehoorzame geesten enerzijds en de weinigen die worden gered anderzijds. Het staat namelijk op dat overgangspunt. Daarvoor gaat het over de ongehoorzame geesten die zich niet willen bekeren, ondanks het geduldig wachten van God. Daarna gaat het over de ark die wordt gebouwd, waarbij de ark niet alleen een tijdsaanduiding is, maar ook het middel waarmee Noach en zijn gezin worden gered. Het 'in de dagen van Noach' sluit zo het gedeelte van de ongehoorzame geesten af en verwijst zo alvast vooruit naar de redding van de weinigen.

Het verschil tussen de ongehoorzame geesten/ personen enerzijds en rechtvaardige personen anderzijds wordt door 1 Petrus dus sterk uitvergroot. Zo zitten de ongehoorzame geesten in de gevangenis, komen vele mensen om bij de vloed - er worden dus maar weinig mensen gered- en weigeren de geesten zich te bekeren toen het geduld van God wachtte. Er wordt ook veel gezegd over rechtvaardige personen. Christus is de eerste rechtvaardige persoon, die boven alle geesten, engelen, machten en krachten staat. Als tweede kunnen de gelovigen door de opstanding van Christus bij de doop een belofte afleggen van een goed geweten. Ze beloven daarin gehoorzaam te zijn.¹⁵⁵ Als derde worden Noach en zijn gezin gered omdat ze rechtvaardig zijn, maar zij zijn wel met weinig. Rechtvaardige personen zijn dus in de minderheid. Als vierde blijkt dat iemand niet zomaar wordt gered. Dit laat het woord 'redden' in vs. 21 zien. Het heeft de betekenis dat het lastig is om gered te worden. Dat gebeurt niet zomaar.¹⁵⁶ De gelovigen van 1 Petrus zijn ook met weinig. Zij bevinden zich te midden van ongehoorzame mensen. De gelovigen kunnen worden gered. De ongehoorzame mensen komen hier niet voor in aanmerking.

De vs. 19-22 geven op deze manier vier motivaties waarom de gelovigen het onterechte lijden zouden moeten verdragen. Als eerste worden de gelovigen door de doop gered. Als tweede hebben ze bij deze doop een belofte tot God afgelegd voor een goed geweten. Als derde zijn de gelovigen door Christus gered in de doop en niemand kan ze hierdoor nog kwaad doen. Als vierde kan worden geconcludeerd dat er maar weinigen worden gered.

3.4.8 Conclusie

In de vs. 19-22 gaat het niet zozeer over Gods oordeel, maar veel meer over zijn redding. God komt hierbij alleen impliciet ter sprake in de perikoop. Door het verhaal van Noach en het noemen van de doop zijn twee woorden van 'redden' in de brief gekomen. Daar ligt de nadruk op in de perikoop. Dit

¹⁵⁴ Zie 3.3.7, p. 41-43.

¹⁵⁵ Zie 3.4.5, p. 55-57.

¹⁵⁶ Zie 3.4.4, p. 53-55.

is het enige gedeelte in de brief, waarin deze redding zo expliciet naar voren komt. In vs. 21 is de betekenis van 'redden' dat deze lastig is te verkrijgen. Iemand wordt niet zomaar gered. Maar door de doop is dit wel mogelijk. Het redden door de doop gebeurt in het heden. Het tegenbeeld uit het verleden bij de doop is het verhaal van Noach. De doop komt met het verhaal van Noach overeen in de reinigende functie van water. Dit is bij de doop een innerlijk proces, waarbij het water een symbolische functie heeft. Het is zo impliciet een innerlijke reiniging van het kwaad. Door de redding bij de doop kunnen de gelovigen het kwaad zelf weerstaan. Dit moeten ze doen, omdat ze bij de doop een belofte hebben afgelegd tot God om een goed geweten. De belofte is dan het antwoord van de gelovigen tot God, als reactie op zijn/ haar redding door de doop. De gelovigen beloven dan aan God dat ze zich moreel goed zullen gedragen. Dit is de enige ethische dimensie in de perikoop.

Maar de redding bij de doop vindt plaats door de opstanding van Christus. Christus is als rechtvaardige gestorven voor de onrechtvaardigen. Zo kan hij de mensen door de opstanding naar God leiden. Hij staat als rechtvaardige boven alle geesten, machten en krachten. De gelovigen zijn door hun doop door Christus gered. Niets kan hen hierdoor nog kwaad doen.

Het verhaal van Noach wordt op twee verschillende manieren gebruikt binnen wat er wordt gezegd over Gods oordeel. Het verhaal van Noach wordt als eerste gebruikt als tegenbeeld uit het verleden bij de doop in het heden. Het redden in vs. 20 is het redden van de dood. De ark is het middel van deze redding. Het water heeft hierbij een instrumentele functie, het heeft de functie van reiniging van het kwaad. Dit is geen reiniging als innerlijk proces zoals bij de doop, maar een letterlijke reiniging. Het kwaad wordt letterlijk door het water weggevaagd.

Een tweede manier waarop het verhaal van Noach wordt gebruikt is in de tegenstelling tussen ongehoorzame geesten/ personen en rechtvaardige personen. De ongehoorzame geesten in de gevangenis zijn de zonen van God uit Gen. 6:1-6. Deze vele geesten bekeren zich niet, ondanks dat God geduldig wachtte totdat de ark klaar waren. God was genadig door hen nog extra tijd te geven om zich te bekeren, maar dat deden de ongehoorzame geesten niet. De vele ongehoorzame geesten en mensen, staan tegenover de weinige rechtvaardige mensen die worden gered. In het verhaal van Noach zijn dit Noach en zijn familie. Zij worden gered, terwijl de ongehoorzame mensen omkomen. Dit wordt misschien ook benadrukt door het gebruik van 'in de dagen van Noach'. Dit is niet alleen een tijdsaanduiding, maar sluit het gedeelte van de ongehoorzame geesten af en lijkt alvast vooruit te wijzen naar de weinigen die worden gered.

In vs. 21 geldt ook voor de doop dat maar weinigen worden gered. Dit is tevens de tweede manier waarop het verhaal van Noach en de doop met elkaar overeenkomen. De gelovigen in 1 Petrus zijn rechtvaardig, maar met weinig en worden gered door de doop. Ze leven te midden van veel ongehoorzame mensen die niet gered zullen worden. In het noemen van Christus door de auteur komt dit contrast ook naar voren. Enerzijds is Christus als enige rechtvaardige gestorven voor de onrechtvaardigen. Anderzijds verkondigt hij aan de ongehoorzame geesten hun veroordeling. Hij staat

boven hen. Zo laat 1 Petrus door de hele perikoop het contrast tussen enerzijds de ongehoorzame geesten/ mensen en anderzijds de rechtvaardige mensen terugkomen.

3.5 2 Petrus 2: 4-10

3.5.1 Inleiding

De laatste perikoop waarin een link wordt gelegd tussen het verhaal van Noach en Gods oordeel is 2 Petr. 2:4-10. Dit is na 1 Petr. 3:18-22 de tweede perikoop uit de brieven van het NT. Er wordt uitgegaan van dezelfde twee vragen als in de vorige paragrafen. Als eerste: Op welke manier wordt er in deze tekst gesproken over Gods oordeel? En als tweede: Welke betekenis krijgt het verhaal van Noach hierin? Deze twee vragen zullen worden beantwoord in de conclusie. De aandacht zal in het kader van de twee vragen vooral gericht worden op vs. 4 en 5. Hierin zal onder andere het verhaal van Noach naar voren komt. De vs. 6-10 waarin onder andere het verhaal van Lot veel aandacht krijgt, worden minder uitgebreid behandeld.

Na de vertaling in paragraaf 3.5.2 en de achtergronden bij de tekst in 3.5.3 zullen de twee vragen worden beantwoord. De eerste vraag naar de manier van spreken over Gods oordeel in de perikoop zal vooral naar voren komen in paragrafen 3.5.7 en 3.5.8. Hierin zal te zien zijn dat er een sterk contrast wordt beschreven tussen de vromen enerzijds en de onrechtvaardigen anderzijds. De tweede vraag naar de betekenis van het verhaal van Noach hierin zal naar voren komen in de paragrafen 3.5.4-3.5.6. Vooral de rol die voor Noach is weggelegd als heraut van gerechtigheid zal hierin naar voren komen. Maar ook het niet sparen van de zondige engelen en goddeloze mensen zal de aandacht vragen. In paragraaf 3.5.9 volgt de conclusie waarmee het geheel zal worden afgesloten.

3.5.2 Vertaling 2 Petrus 2: 4-10

4. Want als God de engelen omdat zij zondigden, niet spaarde,¹⁵⁷
maar hen over gaf, nadat Hij hen in de Tartarus wierp, aan de kettingen van de duisternis,
om bewaard te worden tot het oordeel;
5. en de oude wereld niet spaarde,¹⁵⁸
maar Noach,
heraut van de gerechtigheid,
als achtste¹⁵⁹ beschermde,
toen Hij de vloed over de wereld van goddelozen bracht;
6. en de steden van Sodom en Gomorra veroordeelde tot de ondergang¹⁶⁰,

¹⁵⁷ Gen. Separationis, Blass, Debrunner en Rehkopf, *Grammatik*, par. 180₆, p.145.

¹⁵⁸ Gen. Separationis, Blass, Debrunner en Rehkopf, *Grammatik*, par. 180₆, p.145.

¹⁵⁹ Dit is een klassiek Grieks idioom (zie ook 2 Macc. 2:57). Het betekent dat Noach en zeven anderen, zijn familie, door God van de vloed zijn gered. Bauckham, *Jude, 2 Peter*, p. 249-250 en Vögtle, *Der Judasbrief*, p. 191.

¹⁶⁰ [καταστροφῆ] κατέκρινεν komt voor in de volgende teksten: ⋈, A, C², Ψ, 33, de meerderheidstekst, latt, sy en sa. κατέκρινεν is op de volgende manieren vervangen:

Variante lezing:	Betekenis:	Teksten:
------------------	------------	----------

toen Hij hen in de as legde,
als voorbeeld heeft opgesteld voor hen,
die goddeloos¹⁶¹ zullen¹⁶² leven;
7. maar de rechtvaardige Lot redde,
die onderdrukt werd door de levenswandel in losbandigheid van de wettelozen;
8. want deze rechtvaardige,
die onder hen woonde,
kwelde door het zien en horen dag na dag zijn rechtvaardige ziel,
vanwege hun wetteloze daden;
9. dan weet de Heer vromen uit de verzoeking te redden
en de onrechtvaardigen te bewaren tot de dag van het oordeel,
om gestraft te worden;

κατέκρινεν	Hij veroordeelde (aor. ind. act. 3 sing.)	P ^{72*} , B, C*, 322, 323, 945, 1241, 1243, 1739, 1881 en bo.
κατέστρεψεν	Hij vernietigde (aor. ind. act. 3 sing.)	P en 1852
καταπίμπρημι	Hij verbrandde tot as (aor. ind. act. 3 sing.)	P ^{72mg}

Het is niet helemaal zeker of καταστροφῆ nu wel of geen toevoeging is. Tegen een toevoeging pleit het feit dat het per ongeluk kan zijn overgeslagen omdat beide woorden beginnen met κατ en het feit dat als het een toevoeging zou zijn, het woord (of een synoniem hiervan) op meer verschillende plaatsen in een breder aanbod van teksten zou zijn te vinden. Toch is de variant zonder καταστροφῆ te vinden in een aantal belangrijke teksten. Door het woord tussen haken te laten staan in de tekst, wordt deze onzekerheid zichtbaar gemaakt. Metzger, *A Textual Commentary*, p. 632.

De andere drie varianten zijn gebaseerd op het woord κατέκρινεν of hangen er qua betekenis mee samen. Het kan hier gaan om bewuste veranderingen van kopiïsten, omdat deze woorden beter in het vers passen. Het gaat hier dan om een verbetering. Daarbij zijn de varianten maar in weinig teksten te vinden. Ik geef de voorkeur aan de tekst van NA²⁷. Ik vertaal beide woorden wel, maar laat de eerste tussen haken staan.

¹⁶¹ ἄσεβέ[σ]τιν is een dat. m. pl. en komt voor in de volgende teksten P⁷², B, P, 614, 630, 1505 en sy. Het is op twee manieren verandert:

Variante lezing:	Betekenis:	Teksten:
ἄσεβειν	goddeloos te zijn (inf. pr. act.)	κ, A, C, Ψ, 33, 1739, de meerderheidstekst en latt
ἄσεβεῖ	Hij/ zij/ het is goddeloos (ind. pr. act. 3 sing.)	451

Ook hier is niet met zekerheid te zeggen welke variant de voorkeur krijgt. Zowel ἄσεβέσιν, als ἄσεβειν hebben goede tekstgetuigen. Voor het gebruik van ἄσεβέσιν valt te pleiten, omdat na μελλόντων kopiïsten eerder geneigd zullen zijn een zelfstandig naamwoord te vervangen voor een infinitief, dan andersom. De beste oplossing lijkt te zijn om in de tekst met een dativus te vertalen, maar om de haakjes te laten staan, omdat de onzekerheid niet helemaal is weg te nemen. Metzger, *A Textual Commentary*, p. 633. Dat na μελλόντων vaak een inf. pr. volgt, zie art. μελλόντων, *WB*, p. 1015-1016. De andere variëte lezing kan een foutje zijn van een kopiïst die de v is vergeten. Deze variant is ook in maar één tekst te vinden. Ik geef daarom de voorkeur aan de tekst van NA²⁷.

Er zijn nog meer tekstkritische vraagstukken in de perikoop aanwezig. Niet alle vraagstukken kunnen worden weergegeven, omdat dit te veel ruimte in beslag zou nemen. Ik heb voor deze twee vraagstukken gekozen, omdat hier lastige discussies achter schuil gaan en er niet overtuigend voor één bepaalde oplossing kan worden gekozen. Vandaar dat de haakjes blijven staan. Dit leken mij daarom de meest relevante tekstkritische vraagstukken van de perikoop.

¹⁶² Het ptc. is hier absoluut gebruikt in de betekenis van 'toekomstig' (vertaalt met: 'zullen'), zie art. μελλόντων, *WB*, p. 1016.

10. maar het meeste¹⁶³ hen,
die, in verdorven verlangen,
achter het vlees aan gaan en de heerschappij verachten.

3.5.3 Achtergronden bij de tekst

A. Auteur, plaats en ontstaanstijd:

De auteur kent het Oudtestamentische-joodse denken en hij is bekend met de verhalen van de joodse apocriefen, de christelijke tradities en de Griekse mythen. De brief is daardoor niet alleen gericht op joodse en christelijke hoorders, maar ook op mensen die zijn geschoold in de taal en ideeënwereld van het Grieks-Romeinse denken. De auteur verkondigt zijn ideeën aan een publiek dat zowel in tijd, cultuur als plaats verwijderd was van Joodse bodem en van de eerste christelijke gemeente in Jeruzalem. Er wordt een groter publiek bereikt.¹⁶⁴

Er zijn weinig aanwijzingen in de brief te vinden, die vertellen waar deze is ontstaan. Als plaats van schrijven wordt wel gedacht aan Egypte, omdat de brief daar als eerste bekend was bij Origenes. Maar ook Klein-Azië of de plaats Rome zijn mogelijkheden.¹⁶⁵

2 Petrus geeft meer aanwijzingen over de ontstaanstijd. De auteur heeft een aantal brieven gekend van Paulus (in ieder geval Romeinen, 1 Tessalonicenzen en 1 Korintiërs), omdat hij deze gebruikt in zijn betoog in 3:14-15.¹⁶⁶ Ook lijkt 2 Petrus afhankelijk te zijn van de brief van Judas. De auteur heeft deze waarschijnlijk deels overgenomen. Als laatste lijkt 2 Petrus bekend te zijn geweest met 1 Petrus. Vögtle¹⁶⁷ doet op basis van een aantal verschillende auteurs een schatting en dateert de brief tussen 120-125 C.E.

B. Structuur:

De structuur begint en eindigt met een introductie in 1:1-11 en een conclusie in 3:17-18. Het middengedeelte is apologetische gekleurd. Dit middengedeelte bestaat volgens uit vijf aantijgingen die de auteur weerlegt in 1:16, 19, 2:1, 3:1 en 3:8. Deze structuur is van Neyrey.¹⁶⁸

De perikoop 2:4-10 is dan het antwoord op de derde aantijging die wordt weerlegt, namelijk dat God niet oordeelt over slechtheid en de gelovigen dus kunnen doen wat ze willen. In 2:1-3 wordt verteld dat er in de gemeente dwaalleraren zullen verschijnen. Ze gedragen zich losbandig en zullen

¹⁶³ Een superlatief in de functie van een bijwoord, Blass, Debrunner en Rehkopf, *Grammatik*, par. 60₄, p. 47.

¹⁶⁴ Billings, ‘The Angels who Sinned...’, p. 533-534 & 537 en Neyrey, *2 Peter*, p. 130, 202.

¹⁶⁵ Bauckham, *Jude, 2 Peter*, p. 128-129, Vögtle, *Der Judasbrief*, p. 128 en Neyrey, *2 Peter*, p. 118-120, 128.

¹⁶⁶ Neyrey, *2 Peter*, p. 132.

¹⁶⁷ Vögtle, *Der Judasbrief*, p. 128-129.

¹⁶⁸ Een andere structuur is te vinden bij Hiebert, ‘Selected Studies from 2 Peter’, p. 330-331. De structuur van Neyrey is gedetailleerder en gaat in op de literaire structuur van de brief. Daarbij worden de spotters ook voor en na 3:1-7 nog weerlegt. Een zwak punt bij Neyrey is dat hij twee stukken tekst niet in zijn structuur opneemt. Dit zijn 2:10b-22 en 3: 14-16, respectievelijk een *digressio* en *repetitio* in zijn retorische analyse. Daarbij zijn de vierde en vijfde aantijging, namelijk waar de belofte van de komst van God blijft, volgens mij een geheel. Bij de verdediging hiervan deelt de auteur de argumenten in twee delen op. Neyrey, *2 Peter*, p. 111-113 & 116-118.

anderen overhalen om zich ook zo te gaan gedragen. Ze hebben geen respect voor Gods heerschappij. Veel gelovigen zullen hen daarin ook volgen. Maar hun ondergang laat niet lang op zich wachten. God heeft al over hen geoordeeld, terwijl Hij de rechtvaardige mensen juist redt. Dit bewijst de auteur in de verzen 2:4-10. De onrechtvaardige mensen zullen zeker gestraft worden. Hiermee eindigt vers 10a. De rest van hoofdstuk twee geeft een beschrijving van wie deze mensen zijn: hoe slecht ze leven en dat ze hun straf niet zullen ontlopen. De perikoop is zo het bewijs voor 2:1-3 en op de perikoop bouwt 2:10b-22 voort.

3.5.4 De oude wereld en de zondige engelen

De ‘oude wereld’ wordt door God niet gespaard. Dit is de enige plaats in het NT waar de ‘oude wereld’ wordt genoemd. Het woord ‘oude’ wordt naast vs. 5, nog tien keer gebruikt in het NT in Mt. 5:21, 33; Luk. 9:8, 19; Hand. 15:7, 21; 21:16; 2 Kor. 5:17; Op. 12:9 en 20:2. In bijna al deze gevallen gaat het om ‘oude’ in de zin van ‘vroeger’. Bijvoorbeeld de profeten van vroeger in Lc. 9 en het volk Israël van vroeger in Mt. 5.¹⁶⁹ De ‘wereld’ wordt hier gebruikt in de zin van ‘wereld van de mensen’.¹⁷⁰ De ‘oude wereld’ staat zo voor de vroegere wereld van de mensen, oftewel de wereld van de mensen voor de vloed. Het zijn zo de tijdgenoten van Noach. De tijdgenoten van Noach worden hier niet expliciet genoemd. De betekenis van ‘wereld’ in dit vers is twee keer hetzelfde. In vs. 5e is het een goddeloze wereld. De mensen van de vroegere wereld, de tijdgenoten van Noach, zijn goddeloos. Er wordt niet vermeld waarom ze goddeloos zijn. Wel wordt gezegd dat God deze oude wereld niet spaarde.

De goddeloze mensen lijken zo op de engelen in vs. 4. Over de engelen wordt gezegd dat ze zondigden, maar wat ze precies deden wordt er niet bij vermeld. De gelovigen van 2 Petrus moeten het met de omschrijving van ‘zondigen’ doen. Een tweede overeenkomst is dat de engelen ook niet worden gespaard. Maar wie worden er met de zondige engelen bedoeld? Van de zondige engelen wordt gezegd dat, nadat ze in de Tartarus worden geworpen, God hen over gaf aan de kettingen van de duisternis. Hier worden ze bewaard tot het oordeel. Er is een traditie over zondige engelen, die hetzelfde als 2 Petrus over engelen zegt. Deze traditie komt voort uit de zonen van God die zich met aardse vrouwen verenigen in Gen. 6:1-6. De traditie gaat hierop verder. De zonen van God worden engelen genoemd. Samen met de aardse vrouwen krijgen ze kinderen, dit zijn de gewelddadige Giganten. Daarbij geven de engelen onderwijs aan de mensen over verboden kunsten en werken ze mee aan de verspreiding van het kwaad in de wereld. Deze engelen zijn rebellerend en overschrijden de grenzen. God straft deze engelen door ze in een bovennatuurlijke gevangenis te gooien.¹⁷¹ De

¹⁶⁹ Zie art. ἀρχαῖος, Kohlenberger III, Goodrick en Swanson, *The Exhaustive Concordance*, p. 118. Uitzondering hierop is Hand. 21:16 waar Paulus voor een van de eerste keren te gast is bij een discipel.

¹⁷⁰ Zie art. κόσμος, *WB*, p.907.

¹⁷¹ Plaatsen waar over deze gevangenen engelen (ook wel geesten genoemd) wordt gesproken zijn *1 En.* 10:12-14; 13:1; 18:14, 16; 21:3, 6, 10; 67:4; 69:8; 90:23; 2 *Apoc. Bar.* 56:13; *Jub.* 5:10; *Op.* 18:2. Hierbij wordt ook gesproken over een bodemloze put als plaats van gevangenschap voor deze engelen in *1 En.* 10:4; 18:11; 21:7;

engelen uit 2 Petrus hebben ook gezondigd, ze worden door God niet gespaard en worden in de Tartarus geworpen.¹⁷² Het werkwoord ‘in de Tartarus werpen’, *ταρταρώω*, komt alleen hier in vs. 4 in het NT voor. De Tartarus is in de Griekse mythologie de strafplaats van de titanen en de ongehoorzame goden. Het bevindt zich diep onder de aarde, ook wel de diepste plaats van de Hades.¹⁷³ De engelen in 2 Petrus worden dus ook gevangen gezet in een bovennatuurlijk plaats. Vs. 4 heeft zo drie overeenkomende kenmerken met de traditie van de zondige engelen. Met de zondige engelen uit vs. 4 worden dus de zonen van God uit Gen. 6:1-6 bedoelt. De zondige engelen leefden voor de vloed, dus op de oude wereld. Dit is dezelfde oude wereld waarnaar wordt verwezen in vs. 5. Hieruit kunnen twee conclusies worden getrokken. Als eerste dat door het noemen van de zondige engelen vs. 4 al vooruit wijst naar vs. 5, naar de vroegere wereld van goddeloze mensen en naar Noach. Ten tweede dat de zondige engelen en de goddeloze mensen met elkaar overeenkomen, aangezien ze meerdere overeenkomsten met elkaar delen.

De nadruk in vs. 4 bij de zondige engelen ligt op het feit dat God hen niet spaarde. Sparen staat in de indicativus en is hiermee het werkwoord waar het in het vers om gaat. Dit wordt versterkt door de tegenstelling ‘niet’ ten opzichte van ‘maar’. God spaarde de engelen niet, maar gaf hen juist over aan de kettingen van de duisternis. Hieraan voegt de auteur toe dat God hen op deze manier bewaart tot het oordeel. God spaart de engelen dus niet, maar bewaart hen voor het oordeel. Dit is niet het oordeel van God in het verhaal van Noach, ten tijde van de vloed bij Noach werden ze gevangen gezet. De enige mogelijkheid die dan nog over blijft, is dat dit verwijst naar een toekomstig oordeel. Een oordeel dat God nog moet gaan uitvoeren. Hetzelfde woord ‘oordeel’, *κρίσις*, komt terug in vs. 9. Daar gaat het om de ‘dag van het oordeel’. De dag waarop God de mens oordeelt. Tot deze dag worden de engelen bewaard, doordat ze in de Tartarus zijn geworpen. Dat de nadruk van het vers op het niet sparen en het bewaren tot het oordeel ligt, wordt versterkt door het feit dat de zonden van de engelen niet worden genoemd. Hierdoor kan alle aandacht zich richten op het feit dat de engelen bewaard worden voor het oordeel.

3.5.5 De betekenis van de vloed

In vs. 5 staat niet één woord, zoals in vs. 4, maar twee woorden in de indicativus. Dit zijn ‘sparen’, *φείδομαι*, en ‘beschermen’, *φυλάσσω*. Dat deze twee woorden centraal staan, wordt versterkt door de

22:1-2; 54:5; 56:3; 88:1, 3; 90:24, 26 en Op. 20:3. Bautch, ‘Heavenly Beings Brought Low’, p. 462 en Charles, ‘Angels under Reserve’, p.42.

¹⁷² Hoewel deze traditie niet als zodanig voortkomt in het OT is het feit dat hemelse wezens worden gestraft er niet helemaal vreemd. Zo wordt er naar verwezen in Jes. 14:12-21 waarin de Morgenster in de allerdiepste put wordt neergeworpen. Maar ook in Jes. 24:22-23 waar de machten in de hemel en de koningen van de aarde worden verzameld in een kuil en gevangengezet in een kerker. Als laatste Ez. 28:1-19 waarin de dood van de koning van Tyrus wordt aangekondigd, die zich gelijk acht aan een god. Bautch, ‘Heavenly Beings Brought Low’, p. 467.

¹⁷³ Bergmeier, R., ‘*ταρταρώω*’, in: Balz en Schneider (hrsg.), *EWNT*, band III, p. 806 en Billings, ‘The Angels who Sinned...’, p. 534. Het zelfstandig naamwoord van Tartarus wordt wel genoemd in de LXX in Job 40:20; 41:24 en Spr. 30:16. Neyrey, *2 Peter*, p. 202.

tegenstelling die er staat tussen ‘niet’ ten opzichte van ‘maar’. De oude wereld wordt niet gespaard, maar Noach wordt wel beschermd. De samenhang tussen vs. 4 en vs. 5 wordt zo heel duidelijk zichtbaar. Als eerste hebben ze beiden de tegenstelling ‘niet’ ten opzichte van ‘maar’. Daarnaast hebben ze allebei het woord ‘sparen’ wat een belangrijke plaats in de verzen inneemt. Als derde wijst vs. 4 vooruit naar vs. 5 doordat de engelen leven in de tijd voor de vloed, in de tijd van de oude wereld. Als vierde vertonen de zondige engelen en de goddeloze mensen, de tijdgenoten van Noach, veel overeenkomsten met elkaar. Er wordt niet gezegd waarom ze zondigen, dan wel goddeloos zijn. Ze worden allebei niet gespaard en ze zijn allebei gescheiden van de rest van de oude wereld.

De nadruk in vs. 4 ligt op het feit dat God hen niet spaarde, maar hen juist bewaart tot het oordeel. Het oordeel dat God uitvoert op de ‘dag van het oordeel’ volgens vs. 9. Gezien de overeenkomsten tussen vs. 4 en vs. 5 is de vraag of in vs. 5 niet ook over het oordeel kan worden gesproken. Wat hier tegen pleit is het feit dat het woord ‘oordeel’ niet als zodanig wordt genoemd in vs. 5. Ook verschilt vs. 5 van vs. 4 in het feit dat het niet alleen om het niet sparen gaat, maar ook om Noach die wordt beschermd. Tegen dit laatste argument valt in te brengen dat misschien niet het hele vers om het niet sparen gaat, maar wel een groot deel er van.

Het vers laat echter nog meer redenen zien waarom hier misschien wel over het oordeel gesproken kan worden, naast het argument dat vs. 4 en vs. 5 zoveel overeenkomsten hebben. Er wordt geen nadruk gelegd op de reden waarom de mensen goddeloos zijn. Alle aandacht kan zich zo richten op het feit dat God de oude wereld niet spaarde en op de manier waarop dit gebeurt. De auteur had het bij het niet sparen van de oude wereld kunnen laten. In plaats daarvan vermeldt hij ook hoe dit is gebeurd, namelijk doordat God een vloed over de wereld van de goddelozen bracht. Het woord ‘vloed’ komt alleen nog voor in het NT in Mt. 24:38-39 en Lc. 17:27.¹⁷⁴ Hier staan ze in verband met de terugkomst van de Mensenzoon, waarbij de vloed alle mensen laat omkomen. In de teksten van Mt. en Lc. hangt de vloed zo samen met het oordeel. In 2 Petrus 2:5 gaat het niet om de terugkomst van de Mensenzoon. Wel komen alle goddeloze mensen om bij de vloed. Dit is de manier waarop God deze mensen niet spaarde. Waar het niet sparen van alle zondige engelen samenhangt met het oordeel, kan het niet sparen van alle tijdgenoten van Noach ook samenhangen met het oordeel. Als laatste wordt in vs. 6 de vernietiging van Sodom en Gomorra aangeduid als ‘veroordeling tot de ondergang’. De vernietiging van de twee steden wordt zo gezien als oordeel van God. Aangezien dit de enige andere plaatsen zijn waar het woord ‘vloed’ voorkomt, bij de vloed in vs. 5 ook niemand wordt gespaard en de vernietiging van Sodom en Gomorra wordt gezien als Gods oordeel, zou hier ook kunnen worden gezegd dat de vloed samenhangt met Gods oordeel. Impliciet verwijst vs. 5 zo naar het oordeel. Een oordeel van God in de vorm van de vloed, waarbij de oude wereld van de goddelozen niet wordt gespaard.

¹⁷⁴ Zie art. κατακλυσμός, Kohlenberger III, Goodrick en Swanson, *The Exhaustive Concordance*, p. 513. Deze gedeelten uit Mt. en Lc. gaan terug op Q 17:26-30. Zij zijn uitgebreid besproken in paragraaf 3.3.

Bij de vloed komen alle goddeloze tijdgenoten van Noach om. Niemand wordt gespaard. Dit geeft aan de vloed en daarmee aan Gods oordeel een universeel karakter. Iedereen krijgt met Gods oordeel te maken. Deze gedachte wordt versterkt doordat in vs. 4 ook alle engelen niet worden gespaard. Ook zij krijgen allemaal met Gods oordeel te maken. Dit universele aspect is wel iets wat impliciet in de tekst naar voren komt. Het wordt niet als een kenmerk van Gods oordeel letterlijk in de tekst genoemd.

3.5.6 Noach als heraut van gerechtigheid

Behalve over Gods oordeel waarin de goddeloze tijdgenoten van Noach niet gespaard worden door de vloed, wordt er ook iemand beschermd. De persoon van Noach wordt door 2 Petrus nadrukkelijk op de voorgrond geplaatst. Zijn bescherming en daarmee zijn redding, vormt de tweede helft van de tegenstelling tussen ‘niet’ ten opzichte van ‘maar’. In vs. 4 wordt de tweede helft van de tegenstelling gebruikt om te laten zien wat er met de zondige engelen gebeurt. In vs. 5 is in de tweede helft van de tegenstelling juist sprake van het tegenovergestelde, hier staat Gods bescherming centraal. Noach en zeven anderen worden door God tijdens de vloed beschermd. Dit wordt aangegeven in vs. 5b en vs. 5d. Zij zijn degenen die de vloed overleven. Het getal ‘acht’ is hier als enige plaats in het NT wat lastiger te vertalen. Het betekent echter niets anders dan dat Noach en zeven anderen door God van de vloed zijn gered. Deze zeven anderen zijn de familieleden van Noach.

De reden waarom juist Noach wordt gered vermeld de auteur ook. Noach is heraut van de gerechtigheid. Dit is niet op deze manier in het OT terug te vinden in Gen. 6-9. Wat wel in Genesis van Noach wordt gezegd, is dat hij genade vond bij God in Gen. 6:8. In Gen. 6:9 staat dat Noach tussen zijn tijdgenoten een rechtvaardige man was, die onberispelijk leefde. Hij is in Gen. 7:1 de enige die rechtvaardig is en Noach wandelt met God in 6:9. Henoch is de enige andere persoon waarvan wordt gezegd dat hij ook wandelde met God. De rechtvaardigheid van Noach komt buiten Genesis in het OT alleen nog terug in Ez. 14:14 en 20. Hier wordt Noach samen met Daniël en Job als rechtvaardig persoon genoemd. Maar buiten het OT wordt Noach vaker in verband gebracht met rechtvaardigheid.¹⁷⁵ Zo is er een traditie ontstaan rondom de rechtvaardigheid van Noach. Noach is de enige rechtvaardige die leeft te midden van zondige tijdgenoten. Omdat Noach zo rechtvaardig is, roept hij zijn zondige tijdgenoten op om rechtvaardig te zijn. Hij wil dat ze zich bekeren, zodat ze worden gered van de vloed. Dat zijn tijdgenoten hier niet op ingaan laat zien hoe zondig zij zijn. Ze verdienen het dat God over hen oordeelt.¹⁷⁶ In 2 Petr. 2:5 komen een aantal van deze kenmerken terug. Noach wordt gezien als rechtvaardige, die leeft te midden van goddeloze mensen. Hij verkondigt gerechtigheid, maar hier komt van zijn tijdgenoten geen reactie op. Vs. 5 noemt dat alle goddeloze mensen omkomen. Dat zijn tijdgenoten niet op Noachs verkondiging in gaan laat zien hoe zondig ze

¹⁷⁵ Dit gebeurt in *Sir.* 44:17; *Jub.* 5:19; *Spr.* 10:4; *1 En.* 67:1; Heb. 11:7; Josephus, *Ant.* 1.32; *2 Esdr.* 3:11; *2 En.* 35:1 etc. Collins, J. J. en Nickelsburg, G. W. E., *Ideal Figures*, p. 14-15.

¹⁷⁶ Teksten waarin Noach als verkondiger van rechtvaardigheid voorkomt, zijn Philo, *Quaest. in Gen.* 2.13; Josephus, *Ant.* 1.74; *Sib. Or.* 1:175, 150-95; *b. Sanh.* 108a en *Gen. Rab.* 30.7. Dimant, ‘Noah’, p. 131-132.

zijn. Noach wordt door God tijdens de vloed beschermd omdat hij rechtvaardig is. Er wordt niet gezegd in vs. 5 dat de tijdgenoten van Noach het verdienen om geoordeeld te worden. Noach wordt zo gescheiden van zijn goddeloze tijdgenoten en de zondige engelen die door God niet worden gespaard. Er ontstaat zo een contrast tussen de rechtvaardige Noach enerzijds en de zondige engelen en goddeloze mensen anderzijds.¹⁷⁷

De vs. 4 en 5 spelen zich af in het verleden tijd, dit wordt aangegeven door veelvuldig gebruik te maken van de aoristus. De handeling is hierdoor al afgesloten. De vloed heeft al plaatsgevonden. Alleen de zondige engelen worden nog bewaard tot het oordeel, wat wordt aangegeven met een *praesens*. In vs. 4 en 5 gaat het dus over de vroegere wereld van zondige engelen en goddeloze mensen. Deze vroegere wereld wordt vernietigd door de vloed. Noach is de enige die door God wordt beschermd en is zo de eerste die de nieuwe, huidige wereld ziet. Vs. 6 gaat meteen verder met een voorbeeld uit de huidige wereld met het noemen van de steden Sodom en Gomorra. Het verhaal van Noach in vs. 5 lijkt daarom nodig om de overgang van de oude naar de huidige wereld aan te geven. Het verhaal staat op deze manier niet alleen op deze plaats omdat het chronologisch volgt op de zondige engelen en gebeurt voor de vernietiging van Sodom en Gomorra in vs. 6. Als de bewering klopt, dan is het verhaal ook nodig om de overgang aan te geven van de oude wereld naar de huidige wereld.

Vs. 5 met het verhaal van Noach is zo het tweede voorbeeld, naast de zondige engelen en de vernietiging van Sodom en Gomorra, dat wordt gebruikt om te laten zien dat de dwaalleraren al door God zijn geoordeeld. Deze drie voorbeelden worden aangegeven met 'want, als' in vs. 4 en met 'en' in vs. 5 en 6. De vs. 6-8 vormen een voorbeeld, aangegeven door 'maar' in vs. 7 en 'want' in vs. 8. De dwaalleraren worden zeker door God geoordeeld, terwijl de rechtvaardigen worden gered.¹⁷⁸ Dit gebeurt in het vers op drie manieren. Als eerste is duidelijk het contrast te zien tussen de rechtvaardige Noach enerzijds en de goddeloze tijdgenoten anderzijds. De rechtvaardigen zullen worden gered, terwijl God de goddelozen niet spaart. Als tweede wordt de vloed en het niet sparen van de goddeloze mensen gebruikt als voorbeeld van Gods uiteindelijke oordeel. Met daarbij op de achtergrond dat de vloed universeel is. Als derde wordt waarschijnlijk door het verhaal van Noach de overgang van de oude wereld naar de huidige wereld aangegeven.

3.5.7 Het verhaal van Lot

De eerste twee lijnen die bij het verhaal van Noach naar voren komen, worden in de verzen 6-8 uitgebreid nogmaals behandeld. In vs. 6 worden het door God in de as leggen van Sodom en Gomorra aangeduid als een veroordeling tot de ondergang. Het oordeel van God is hierdoor een voorbeeld voor het uiteindelijke oordeel. God heeft hen veroordeeld en daarmee als voorbeeld opgesteld voor degenen die goddeloos zullen leven. De mensen voor wie dit voorbeeld is opgesteld, de tijdgenoten van Lot,

¹⁷⁷ Bauckham, *Jude, 2 Peter*, p. 250-251, Vögtle, *Der Judasbrief*, p. 189 & 191 en Neyrey, *2 Peter*, p. 202.

¹⁷⁸ Zie 3.5.3B, p. 66-67.

leven zo hetzelfde als de goddeloze tijdgenoten van Noach. De vraag is hoe universeel dit oordeel is. Impliciet staat in vs. 6 dat niemand van de inwoners van Sodom en Gomorra de veroordeling van God overleeft. In die zin is het oordeel dus voor alle inwoners geldig en universeel. Al gaat het bij dit oordeel om twee steden in plaats van alle mensen op aarde.

In vs. 7-8 staat Lot centraal. Hij wordt in vs. 7 gered door God. Heel vs. 7 draait om dit redden, het staat als enige in de indicativus. Lot wordt als degene die wordt gered geplaatst tegenover zijn tijdgenoten die niet worden gered. Waarom Lot wordt gered laat 2 Petrus duidelijk zien. Lot wordt als rechtvaardige onderdrukt door de losbandige levenswandel van zijn wetteloze tijdgenoten. In vs. 8 wordt dit verder toegelicht. De auteur geeft dit aan met 'want'. Lot heeft als rechtvaardige een rechtvaardige ziel. Maar hij wordt gekweld. Dag na dag ziet en hoort hij wat zijn wetteloze tijdgenoten voor wetteloze daden doen. Door het noemen van 'dag na dag', het 'zien en horen' en het benadrukken van de rechtvaardigheid van Lot ten opzichte van zijn wetteloze tijdgenoten, wordt het contrast tussen rechtvaardige mensen enerzijds en wetteloze mensen anderzijds extra uitvergroot. Daarbij wordt in de vs. 7-8 niet op de zonden van deze tijdgenoten ingegaan. Hierdoor komt alle nadruk te liggen op het feit dat zij bij het oordeel niet zullen worden gered. God zal de rechtvaardigen dus redden en de wetteloze mensen straffen.

Vs. 6-8 heeft zo veel overeenkomsten met vs. 5. Vs. 6 is het derde voorbeeld en het begint met 'en'. Vs. 5 is ook een voorbeeld en het begint ook met 'en'. Het gaat om de tijdgenoten van Lot en Lot zelf, zoals het om de tijdgenoten van Noach en Noach zelf gaat in vs. 5. Tenslotte is Noach rechtvaardig en ook Lot wordt rechtvaardig genoemd. De kenmerken uit vs. 6-8 versterken op deze manier de kenmerken uit vs. 5.

3.5.8 De vromen worden gered en de onrechtvaardigen veroordeeld

In vs. 9 komt de hele perikoop bij elkaar. Het is hiermee een vervolg op de zin die in vs. 4 begint met 'want, als'. In vs. 9 wordt de overstap gemaakt van de voorbeelden van de zondige engelen, het verhaal van Noach en het verhaal van Lot, die voornamelijk in de aoristus stonden, naar het heden in vs. 9, wat vooral wordt aangegeven door het gebruik van het presens. De auteur bevestigt hier een kenmerk dat in alle drie de voorbeelden naar voren is gekomen. God weet vromen te redden en onrechtvaardigen te bewaren. De vromen worden gered uit de verzoeking. Hiermee wordt verwezen naar vs. 7-8, waar Lot werd verzocht door het wonen onder zijn zondige tijdgenoten. Dat extra wordt aangegeven in vs. 7 dat Lot onder hen woonde, heeft consequenties voor hoe de tekst overkomt bij de lezers van 2 Petrus. De gelovigen van 2 Petrus bevinden zich in de taal en ideeënwereld van het Grieks-Romeinse denken, ver verwijderd van de cultuur en het taalveld van Jeruzalem.¹⁷⁹ Als kleine minderheidsgroep bevinden ze zich te midden van een grote meerderheid die er andere ideeën qua geloof en ethiek op na houdt dan zij. Het is voor de gemeente lastig om zich hierin staande te houden.

¹⁷⁹ Zie 3.5.3A, p. 66.

Sterker nog er zullen zelfs dwaalleraren binnen de gemeente komen, die zich losbandig gedragen en geen respect hebben voor Gods heerschappij. Velen zullen hen daar in volgen.¹⁸⁰ Maar God verzekert de gelovigen in vs. 9 dat, ondanks dat ze te midden van hen leven, hij de gelovigen uit hun verzoeking zal redden. Net zoals hij Lot uit zijn onderdrukking en kwelling heeft gered en Noach heeft beschermd tegen de vloed.

De onrechtvaardigen worden bewaard tot de dag van het oordeel. Het woord ‘bewaren’ in vs. 4 en 9 is hetzelfde. De auteur verwijst hiermee terug naar de zondige engelen die ook bewaard worden tot het oordeel in vs. 4. Het woord ‘onrechtvaardigen’ wordt hier voor het eerst gebruikt. Eerder werden dit soort mensen goddeloos en wetteloos genoemd. Dit zou een woordspeling kunnen zijn van de auteur, aangezien bij Noach en Lot hun rechtvaardigheid wordt benadrukt. Omdat de oordelen bij Noach en Lot impliciet universeel lijken en ook geen van de zondige engelen wordt gespaard, kan dit waarschijnlijk ook van Gods oordeel bij de dag van het oordeel worden gezegd. Dit is zo impliciet in de tekst aanwezig.

Om nog een laatste keer het contrast aan te geven tussen de vromen en onrechtvaardigen, laat de auteur in vs. 10 zien welke zonden het ergste zijn. Het woord ‘meeste’ is een superlatief. De mensen die zich aan deze twee zonden schuldig maken, zullen zeker gestraft worden bij het oordeel. Na in vs. 4-8 niet te hebben gesproken over voor welke zonden de engelen en tijdgenoten van Noach en Lot werden veroordeeld, wordt dat nu voor de tijdgenoten van de gelovigen van 2 Petrus wel gedaan. Deze zonden zijn ‘achter het vlees aan gaan’, oftewel het bevredigen van hun seksuele behoeftes en ‘de heerschappij verachten’, oftewel het verachten van de heerschappij van God en Christus.¹⁸¹ Deze mensen denken alleen maar aan hun eigen behoeftes. Dit zijn dezelfde zonden waar de dwaalleraren van worden beschuldigd in vs. 1-3. De tijdgenoten van Noach en Lot hebben zich in ieder geval aan de zonden van het verachten van de heerschappij schuldig gemaakt. Zij worden in vs. 5 en 6 ‘goddeloos’ genoemd. De dwaalleraren zullen dus zeker door God gestraft worden bij het oordeel.

Over Gods oordeel wordt dus gezegd dat de onrechtvaardigen zeker worden gestraft, terwijl de vromen zeker door God worden gered. Dit oordeel zal plaatsvinden bij de dag van het oordeel en het is universeel. Het oordeel bij Noach en Lot dienen hierbij als voorbeelden.

3.5.9 Conclusie

Gods oordeel komt in de perikoop uitgebreid naar voren. Hierover worden twee dingen gezegd. Als eerste zullen de vromen zeker worden gered en de rechtvaardigen zullen op de dag van Gods oordeel worden gestraft. Zij zullen dus zeker worden geoordeeld. Het verschil tussen de onrechtvaardigen en vrome mensen is groot. Dit contrast wordt in vs. 4 en 5 al benadrukt, maar komt in vs. 6-8 extra naar

¹⁸⁰ Zie 3.5.3B, p. 66-67.

¹⁸¹ Bauckham, *Jude, 2 Peter*, p. 255, Sand, A., ‘σάρξ’, *EWNT*, III, p. 557 en Schröger, F., ‘κυριότης’, *EWNT*, II, p. 821.

voren. Lot staat als rechtvaardige in contrast met zijn wetteloze tijdgenoten. Hij leefde onder hen, maar wordt door God gered. In dezelfde situatie bevinden zich de gelovigen van 2 Petrus. Niet alleen wonen ze als minderheidsgroep tussen mensen met andere opvattingen qua geloof en ethiek, ook zullen er dwaalleraren in de gemeente komen en zullen mensen hen gaan volgen. Maar God zal hen zeker uit deze situatie redden. In vs. 10 worden pas de zonden genoemd waarvoor mensen zeker zullen worden geoordeeld. Dit zijn het bevredigen van seksuele behoeften en de heerschappij van God en Christus verachten.

Het tweede dat over het oordeel wordt gezegd is dat de oordelen bij de engelen, Noach en Lot dienen als voorbeeld voor Gods oordeel op de dag van het oordeel. In vs. 6 staat letterlijk dat de vernietiging van Sodom en Gomorra als voorbeeld voor de goddelozen is opgesteld. In vs. 5 wordt hier impliciet naar verwezen. Vs. 9 verwijst terug naar het niet sparen van de engelen in vs. 4. Voor Gods oordeel kan hieruit worden geconcludeerd, al speelt dit geen grote rol in de perikoop, dat het een universeel oordeel is. Zoals niemand van de zondige engelen en de goddeloze tijdgenoten van Noach en van Lot hier aan kan ontkomen, zo zullen ook de onrechtvaardigen ten tijde van 2 Petrus dit niet kunnen.

Over de betekenis van het verhaal van Noach binnen het spreken van Gods oordeel is al iets naar voren gekomen. Het verhaal van Noach is het tweede voorbeeld van de drie, dat als bewijs dient voor de uitspraken over Gods oordeel in de vs. 1-3 en in vs. 9. Met de oude wereld wordt de vroegere wereld bedoeld. De vroegere wereld van goddeloze mensen voor de vloed. In dezelfde tijd leven de zondige engelen van vs. 4. Bij de beschrijving van de zondige engelen heeft de auteur gebruik gemaakt van een traditie die over zondige engelen gaat. De goddeloze tijdgenoten van Noach hebben veel overeenkomsten met de zondige engelen. Zij worden niet gespaard bij Gods oordeel. De zondige engelen worden in de Tartarus geworpen, de goddeloze mensen komen om bij de vloed. Zij staan zo in contrast met Noach die wel rechtvaardig is. Noach is een heraut van rechtvaardigheid. Ook voor deze beschrijving heeft de auteur gebruik gemaakt van een traditie. Hierin wordt de eigenschap van rechtvaardigheid aan Noach toegekend, vanuit Gen. 6-9 en verder uitgewerkt. Noach en zeven anderen, zijn familieleden, worden vanwege Noachs rechtvaardigheid beschermt bij Gods oordeel. Zij zijn zo de rest, waarvan de zondige engelen en de goddeloze mensen worden gescheiden. Door Noach te beschermen en de zondige engelen en de goddeloze mensen niet te sparen, laat de auteur zien dat goddeloze mensen zullen worden gestraft, maar rechtvaardige mensen zullen worden gered.

Er zijn nog twee andere dingen over het gebruik van het verhaal van Noach te zeggen. Als tweede verwijst vs. 5 impliciet naar Gods oordeel. Daarmee verwijst het ook impliciet naar de universaliteit van Gods oordeel. Niemand van de zondige engelen en de goddeloze mensen ontkomt aan het oordeel. De vloed treft de hele oude wereld. Hiermee hangt een derde punt samen. Het verhaal van Noach geeft waarschijnlijk ook de overgang aan van de oude wereld, die vernietigd wordt door de vloed, naar de huidige wereld. Noach is degene die deze overgang mee maakt, doordat God hem

beschermt. Deze overgang van de oude, naar de nieuwe wereld is een kenmerk dat van de drie genoemde voorbeelden in vs.4, 5 en 6-8 alleen in vs. 5 en daarmee in het verhaal van Noach voorkomt. Het is zo een uniek kenmerk van het gebruik van het verhaal van Noach.

Hoofdstuk 4: Conclusies

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de conclusies van hoofdstuk twee en hoofdstuk drie met elkaar in verbinding gebracht. In hoofdstuk twee is aan de hand van de eerste deelvraag een raamwerk gevormd voor de perikopen in hoofdstuk drie. Er is gekeken naar de boeken en brieven van Jesaja, Q, 1 Petrus en 2 Petrus aan de hand van de vragen: Wat is de betekenis van eschatologie? En: Wat voor rol speelt Gods oordeel hierbinnen? In hoofdstuk drie is afzonderlijk op elke perikoop ingegaan. De perikopen van Jesaja 54:1-10, Q 17:26-30, 1 Petrus 3:18-22 en 2 Petrus 2:4-10 zijn behandeld.¹⁸² Bij de afzonderlijke perikopen is getracht een antwoord te geven op de vraag op welke manier er over Gods oordeel wordt gesproken en welke betekenis het verhaal van Noach hierbinnen krijgt. Zo is een antwoord gevonden op de tweede deelvraag. De conclusies van deze paragrafen zijn echter nog niet met elkaar in verbinding gebracht. Dat zal in dit hoofdstuk gebeuren.

In paragraaf 4.2 zullen de afzonderlijke perikopen in het raamwerk van hoofdstuk 2 worden geplaatst. Waarin komen de perikopen overeen met de betekenis van eschatologie en de rol van Gods oordeel in het hele boek/ brief waarin ze staan? Er kan op deze manier worden gekeken of het beeld hiervan dat uit de perikoop en de hele tekst naar voren komt met elkaar overeenstemt. Er kan zo ook worden gekeken waar de perikoop eigen accenten legt. De specifieke rol die Gods oordeel binnen de perikopen speelt wordt op deze wijze nog duidelijker. Er zal te zien zijn dat de perikopen een heel aantal kenmerken met het boek of de brief waar ze in staan delen. Maar ze hebben wel ieder hun eigen accent en wijken soms iets af van de rest van de brief. Zo legt 1 Petrus 3 sterk de nadruk op redding. Dit is in de rest van 1 Petrus niet op dezelfde wijze terug te vinden. In paragraaf 4.3 zullen de conclusies van hoofdstuk drie met elkaar worden verbonden. Wat naar voren zal komen is dat ondanks dat het verschillende perikopen uit verschillende boeken/ brieven en tijden zijn, er toch veel overeenkomsten zijn te vinden. Zoals bijvoorbeeld het steeds terugkeren van de ‘dagen van Noach’ of de nadruk die bij Gods oordeel op redding ligt. In paragraaf 4.4 zullen de paragrafen 4.2 en 4.3 met elkaar in verbinding worden gebracht. Er zal worden gekeken of er een antwoord kan worden geformuleerd op de derde deelvraag, namelijk: Is er in de geschiedenis een ontwikkeling te zien in de betekenis die wordt toegekend aan het verhaal van Noach in combinatie met Gods oordeel? Het antwoord op deze vraag is tevens het antwoord op de hoofdvraag van deze scriptie. De hoofdvraag is als volgt: *Op welke manier wordt het verhaal van Noach (in Genesis 6-9) gebruikt bij het spreken over Gods oordeel?* In paragraaf 4.4 zal op deze vraag een antwoord worden geformuleerd.

¹⁸² Voor het gemak kort ik de perikopen af. Jes. 54:1-10 wordt Jes. 54; Q 17:26-30 wordt Q17; 1 Petr. 3:18-22 wordt 1 Petr. 3 en 2 Petr. 2:4-10 wordt 2 Petr. 2.

4.2 De perikopen in hun context

4.2.1 Jes. 54:1-10 binnen Jesaja

Het beeld van Gods onheil in Jesaja 54 is enerzijds te zien aan de vrouw in vs. 1-6. Zij is verlaten en onvruchtbaar. De vrouw staat symbool voor Zion en daarmee ook voor het volk Israël. God heeft over de vrouw geoordeeld, net zoals Israël door Gods oordeel is weggevoerd in ballingschap. Anderzijds komt Gods onheil terug in zijn woede, God is woedend op Zion in vs. 7 en 8. Het einde van de tijd is met Gods oordeel op deze manier aangebroken. God richt zich in Jes. 54 alleen op Zion. Hoe het zit met Gods oordeel voor andere volken, bijvoorbeeld door het sturen van Cyrus, blijft in de perikoop achterwege. De rol van Gods oordeel blijft zo beperkt in de perikoop. Hiermee sluit het gebruik van Gods oordeel in de perikoop aan bij het beperkte gebruik hiervan in heel deuterio-Jesaja. De nadruk ligt in de perikoop, net zoals in deuterio-Jesaja, veel meer op Gods heil. Er is een contrast tussen Gods verlaten van de vrouw en zijn woede, ten opzichte van de veel grotere nadruk op Gods trouw in de vs. 1-6 en 7-8. Hierin is de overgang van Gods onheil naar Gods heil mooi te zien.

In Jes. 54 wordt Gods heil aangeduid als Gods trouw, want de vrouw zal weer worden teruggenomen. God wil opnieuw een relatie met haar. Hij zal haar situatie vernieuwen en haar vrede brengen. Israël zal uit de ballingschap worden bevrijdt. Hierin komt Gods redding voor Israël naar voren. Gods boosheid heeft maar heel even geduurd en nu zal Hij zich met eeuwige trouw over haar ontfermen en haar met grote barmhartigheid bijeenbrengen, in vs. 7 en 8. In vs. 9b wordt dit ondersteund door de verwijzing naar het verbond van God met Noach. Een eenzijdig en eeuwig verbond van God, waarin Hij belooft de aarde nooit meer volledig te laten overstromen met water. God zal dus echt doen wat Hij heeft gezworen. Zo bouwt vs. 7-9b op naar de climax in vs. 9c. In vs. 9c zweert God dat Hij nooit meer woedend zal zijn op Zion en haar nooit meer zal bedreigen. Gods trouw voor Zion is hiermee onherroepelijk. Dit wordt nog ondersteund doordat er in vs. 10 wordt verwezen naar het vredesverbond. De basis van dit verbond is het verbond van God met Noach. God sluit een nieuw verbond tussen zichzelf en Israël. Het is een eenzijdig verbond, waarin alleen God zichzelf verplicht om zich aan het verbond te houden. God belooft Israël zijn zegen en redding. Deze grote nadruk op Gods trouw aan Israël is een machtsdaad van God. Hij sluit zelfs een nieuw verbond. Hiermee laat God zien dat Hij nog steeds hetzelfde met Israël voor ogen heeft als voor de ballingschap. Net zoals in deuterio-Jesaja met de verwijzing naar Gods heilsdaden is te zien. Naar deze heilsdaden wordt in de Jes. 54 echter niet meer verwezen. Het gaat enkel om de grote trouw van God aan Zion, na zijn kortstondige woede. Dat er zoveel nadruk ligt op het feit dat God Zion echt trouw zal zijn, doet vermoeden dat het nieuwe begin binnen afzienbare tijd aanbreekt. Waarom zou er anders zo veel nadruk op worden gelegd in de perikoop?

Samengevat zijn de overeenkomsten in de betekenis van eschatologie en de rol van Gods oordeel tussen Jes. 54 en deuterio-Jesaja de volgende. Als eerste is de overgang van Gods onheil naar Gods heil heel erg duidelijk zichtbaar. Ten tweede is de rol van Gods oordeel beperkt. Als derde staat Gods redding voor Israël centraal. Dit is als vierde een uiting van Gods heil, uitgedrukt in Gods trouw,

en deze is onherroepelijk. Hier ligt in de perikoop de nadruk op. Als vijfde is het einde al aangebroken en laat het nieuwe begin niet al te lang meer op zich wachten. Tenslotte zijn de machtsdaden van God hetzelfde gebleven.

4.2.2 Q 17:26-30 binnen Q

In Q 17 is er sprake van een overgang tussen de huidige wereld en de nieuwe wereld. Deze nieuwe wereld breekt aan met de komst van de Mensenzoon. In de perikoop is de Mensenzoon de verhoogde Christus. De terugkomst van de Mensenzoon wordt in Q 17 vergeleken met dag dat Noach de ark in ging in vs. 27 en Lot die wegtrekt uit Sodom in vs. 29. Meteen hierna volgt bij Noach de vloed en bij Lot een regen van vuur en zwavel. De terugkomst van de Mensenzoon zal zo ook gepaard gaan met Gods oordeel. Belangrijk hierbij is, dat de komst van de Mensenzoon en daarmee ook van Gods oordeel, onverwachts is. De nadruk in Q 17 ligt op de tijdgenoten van Noach en Lot, hoe het hen in hun dagelijkse leven vergaat, in vs. 26 en 28. Alles gaat z'n gewone gang, totdat ze ineens worden overvallen door de vloed, dan wel de regen van zwavel en vuur. Dit oordeel komt voor hen onverwachts, ze zijn er niet voor gewaarschuwd en ze hebben zich er niet op voor kunnen bereiden. In tegenstelling tot andere perikopen in Q, wordt in Q 17 niet de nadruk gelegd op het feit dat de gelovigen waakzaam moeten zijn. De perikoop is descriptief en fungeert als vergelijking en voorbeeld.

Wat wel overeenkomt met Q is de universaliteit van de vloed. Daar ligt in Q 17 meer de nadruk op dan in andere perikopen van Q. Alle tijdgenoten van Noach en Lot komen om, niemand overleefd het oordeel, in vs. 27 en 29. Zo zullen ook de tijdgenoten van de gemeenteleden van Q worden getroffen door Gods oordeel bij de komst van de Mensenzoon, in vs. 30. In tegenstelling tot de rest van Q lijkt er in Q 17 geen sprake te zijn, dat de volgelingen ook om kunnen komen bij Gods oordeel. Het feit dat Noach en Lot de vloed en de regen van zwavel en vuur overleven, verwijst impliciet naar hun redding in vs. 27 en 29. Zo is er in de perikoop ook impliciet sprake van de redding van de gelovigen van Q. Gods oordeel speelt dus een grote rol in Q 17. De hele perikoop gaat over de komst van de Mensenzoon en daarmee ook over Gods oordeel. Dit volgt de trant van de rest van Q, waar Gods oordeel ook een grote rol speelt. Wat ook opvalt in Q 17 is de grote nadruk op de negatieve zijde van het oordeel. Impliciet is er sprake van Gods redding, maar dit speelt bijna geen rol. De nadruk op de negatieve zijde lijkt bijna nog groter als in de rest van Q, waar de positieve en negatieve zijde van het oordeel naast elkaar staan.

Samengevat komen Q 17 en de rest van Q in de volgende dingen overeen voor wat betreft de betekenis van eschatologie en de rol van Gods oordeel. Als eerste is er sprake van een overgang van twee werelden: De nieuwe wereld breekt aan met de komst van de Mensenzoon. Deze komst gaat, ten tweede, gepaard met Gods oordeel. Als derde wordt er grote nadruk in de perikoop gelegd op de onverwachtsheid van de komst van de Mensenzoon en Gods oordeel. Hierbij wijkt Q 17 af van de rest van Q, omdat ze niet oproept tot waakzaamheid. Als vierde is Gods oordeel universeel. Q 17 wijkt hierbij af van de rest van Q, omdat de volgelingen hier wel bestemd zijn voor het heil. Als vijfde is de

samenhang tussen Gods oordeel en de betekenis van eschatologie in Q groot. Tenslotte overschaduwde de negatieve zijde van het oordeel, die van de positieve zijde. Dit lijkt in Q 17 sterker als in de rest van Q waar dit voorkomt.

4.2.3 1 Petrus 3:18-22 binnen 1 Petrus

In 1 Petrus 3 staat het handelen van de mensen centraal. Het verschil tussen de rechtvaardige mensen enerzijds en onrechtvaardige geesten en mensen anderzijds wordt sterk uitvergroot. Er zijn vele ongehoorzame geesten en mensen ten opzichte van de weinige mensen die het water van Noach overleven, in vs. 19 en 20. Zo zullen er ook maar weinig mensen bij de doop worden gered, in vs. 21. Ten tweede versterkt het geduldig wachten van God in vs. 19 deze tegenstelling nog meer. De ongehoorzame geesten en mensen krijgen extra tijd om zich te bekeren, maar maken hier geen gebruik van. Als laatste heeft de betekenis van de twee gebruikte woorden voor 'redden' in vs. 20 en 21 te maken met het feit dat het lastig is om gered te worden. Alleen Noach en zijn familie die gehoorzaam zijn, worden door God door het water heen gered. Alleen zij overleven Gods oordeel. Op dezelfde wijze zullen maar weinig gelovigen gered worden door de doop. Bij de doop wordt een belofte afgelegd om een goed geweten. De dopeling belooft om het goede te doen. Dat een dopeling alleen maar het goede kan doen is mogelijk, omdat de dopeling door de doop af kan rekenen met het kwaad in de wereld. Door de doop en door daarna goed te handelen, kunnen ze bij Gods oordeel worden gered. Er wordt bij Gods oordeel geen onderscheid gemaakt tussen levenden, zoals de generatie van Noach en de doden, zoals de geesten. Er wordt ook geen onderscheid gemaakt tussen gelovigen en ongelovigen. Alleen door de doop kunnen de gelovigen worden gered.

De karakteristiek van het nieuwe leven van de gelovigen is de hoop. In 1 Petr. 3 wordt dit uitgedrukt door middel van redding van het kwaad, in vs. 20 en 21. 1 Petr. 3 is de enige perikoop in 1 Petrus waar de nadruk op redding wordt gelegd. Deze redding gebeurt door de doop. Door de doop krijgt de dopeling kracht om met het kwaad in de wereld af te rekenen. Als tweede vindt er redding door de doop plaats, omdat het water een reinigende functie krijgt. Dit is niet een letterlijke reiniging van het kwaad zoals in vs. 20, maar impliciet een innerlijke reiniging van het kwaad. Het water van de doop geeft dit symbolisch weer. Tenslotte is de doop door Christus. Door zijn opstanding en verhoging zijn alle geesten uit de tijd van Noach, engelen, machten en krachten aan Christus onderworpen, in vs. 18, 19 en 21. Niemand kan de gelovigen nu nog echt kwaad doen, want Christus is boven alles verheven. Het einde van de tijd is door de komst van Christus al aangebroken. Christus is ter wille van de gelovigen verschenen, want door hem is het mogelijk om in God geloven. Door zijn dood en opstanding kan Christus de mensen naar God leiden. De nadruk in 1 Petr. 3 ligt op de positieve zijde van Gods oordeel, net zoals in heel 1 Petrus: Er wordt in de perikoop alleen over redding gesproken. Er wordt niet gezegd wat er met de ongehoorzame geesten en mensen gebeurt. De eschatologische gevolgen voor de eigen groep staan op deze wijze in de perikoop centraal. Alleen de gelovigen worden aangesproken.

Samengevat komen 1 Petrus 3 en de rest van 1 Petrus in de volgende dingen overeen voor wat betreft de betekenis van eschatologie en de rol van Gods oordeel. Als eerste staat het handelen van de mensen centraal. 1 Petr. 3 geeft hier wel een eigen wending aan, door het verschil tussen ongehoorzame geesten en mensen en gehoorzame mensen te benadrukken. Ten tweede worden alleen de mensen die gehoorzaam zijn gered van Gods oordeel. Hierin wordt, als derde, geen onderscheid van personen gemaakt. Als vierde is de karakteristiek van het nieuwe leven de hoop. Hier geeft 1 Petr. 3 een eigen invulling aan. Als enige perikoop in de brief wordt hier de nadruk gelegd op redding. Wat als vijfde overeenkomt, is het feit dat het einde van de tijden is aangebroken. Christus is gekomen ter wille van de gelovigen en hij kan de gelovigen naar God leiden. Als zesde staan alleen de eschatologische gevolgen voor de eigen groep centraal. Tenslotte ligt de nadruk vooral op de positieve zijde van Gods oordeel.

4.2.4 2 Petrus 2:4-10 binnen 2 Petrus

In heel 2 Petrus komt een contrast tussen vromen enerzijds en onrechtvaardigen anderzijds naar voren. In 2 Petrus 2 wordt dit contrast sterk benadrukt. Het is de enige perikoop in 2 Petrus waarin dit contrast zoveel nadruk krijgt. Onder de onrechtvaardigen worden de engelen in vs. 4; de goddeloze mensen in vs. 5; de tijdgenoten van Lot in vs. 7 en 8 en de huidige onrechtvaardigen in vs. 9 verstaan. De zondige engelen worden bewaard tot het oordeel. De goddeloze mensen, de tijdgenoten van Noach, komen om door de vloed. Ze bekeren zich niet, ondanks dat Noach hen hiertoe oproept. Dit laat extra zien hoe goddeloos deze mensen zijn. De tijdgenoten van Lot zijn wetteloos. Door het zien en horen van hun wetteloze daden, wordt de ziel van Lot gekweld. De tijdgenoten van Lot komen om door een vernietigend vuur: Sodom en Gomorra worden in de as gelegd. De huidige onrechtvaardigen zijn zondig en ze worden bewaard tot de dag van het oordeel. In vs. 10 wordt nog toegelicht welke mensen zeker tot de dag van het oordeel bewaard zullen worden. Tegenover deze onrechtvaardigen staan de vromen. Noach wordt rechtvaardig genoemd. Hij en zeven anderen worden beschermd tijdens de vloed in vs. 5. Lot wordt tot twee keer toe rechtvaardig genoemd in vs. 7 en 8. Hij wordt gered uit zijn verzoeking en overleeft de vernietiging van Sodom en Gomorra. Op dezelfde wijze zullen de vromen in vs. 9 door God gered worden uit de verzoeking.

Zowel de engelen, als de huidige onrechtvaardigen worden bewaard tot de dag van het oordeel. De ongehoorzame engelen worden in de Tartarus geworpen. Waar de huidige onrechtvaardigen worden bewaard blijft onduidelijk. Zeker is dat op de dag van het oordeel God over hen zal oordelen. Gods oordeel vindt dus op de dag van het oordeel plaats. De onrechtvaardigen worden bij Gods oordeel niet gespaard, maar de vromen worden wel door God gered. Vers 5 verwijst impliciet naar Gods oordeel in de vorm van de vloed. In vs. 6 wordt de vernietiging van Sodom en Gomorra als een voorbeeld gesteld voor hen die goddeloos zullen leven. De vernietiging van Sodom en Gomorra is een voorbeeld van Gods oordeel. De vs. 5 en 7 zijn op deze wijze voorbeelden van Gods oordeel op de dag van het oordeel. Alle tijdgenoten van Noach en Lot komen om. Gods oordeel

is in vs. 5 en 7 universeel van aard, daarom is Gods oordeel op de dag van het oordeel ook universeel van aard. Gods oordeel zal gepaard gaan met vuur, zoals ook Sodom en Gomorra door vuur zijn vernietigd. De nadruk ligt in 2 Petr. 2 op het feit dat de onrechtvaardigen zeker gestraft zullen worden. De nadruk in de perikoop wordt hierdoor op de negatieve zijde van het oordeel gelegd. Een bekering voor de onrechtvaardigen wordt niet genoemd. Daarbij worden alleen de vromen aangesproken.

Samengevat komen 2 Petrus 2 en de rest van 2 Petrus in de volgende dingen overeen voor wat betreft de betekenis van eschatologie en de rol van Gods oordeel. Als eerste is er een contrast te zien tussen vromen en onrechtvaardigen. Dit contrast is in 2 Petr. 2 veel groter dan in de rest van 2 Petrus. Ten tweede worden de onrechtvaardigen bewaard tot de dag van het oordeel. In 2 Petr. 2 worden zowel de engelen, als de huidige onrechtvaardigen tot deze dag bewaard. Als derde is Gods oordeel universeel en gaat het gepaard met vuur. Tenslotte ligt de nadruk op de negatieve zijde van Gods oordeel.

4.3 De perikopen met elkaar vergeleken

Het samenvoegen van de conclusies van hoofdstuk drie gebeurt voor de overzichtelijkheid in twee delen, naar aanleiding van de antwoorden op de twee vragen van deelvraag twee.

4.3.1 De rol van Gods oordeel

A. De nadruk op de kenmerken van het oordeel

Er zijn drie perikopen die verwijzen naar de toekomst. Ten eerste is dit Jes. 54. God zweert voor altijd trouw te blijven en er wordt naar het verbond van vrede verwezen. Ten tweede is dit Q 17. Hier wordt naar de toekomst verwezen door het noemen van de dag van de Mensenzoon en het oordeel dat daarmee gepaard gaat. Als derde zien we in 2 Petr. 2 eenzelfde patroon als in Q 17. In 2 Petrus wordt verwezen naar de dag van het oordeel. De onrechtvaardige mensen worden tot deze dag bewaard om gestraft te worden. De vloed in het verhaal van Noach en het in de as leggen van Sodom en Gomorra, zijn een voorbeeld voor Gods oordeel op deze dag. In Q 17 ligt de dag van de Mensenzoon in het verlengde van de dag van het oordeel. De kenmerken van de dag van het oordeel zijn toegepast op de dag van de Mensenzoon. De kenmerken die Q benadrukt zijn wel anders als die in 2 Petr. 2. Bij Q 17 gaat het om de onverwachtsheid en het geen kennis kunnen nemen van de vloed. Wel zijn de vloed en de regen van vuur en zwavel oordelen van God en zo een voorbeeld voor Gods oordeel bij de dag van de Mensenzoon. Een tweede overeenkomst is dat in beide perikopen geen uitgebreide beschrijving wordt gegeven van de manier waarop Gods oordeel precies plaats gaat vinden. Het blijft bij algemene kenmerken. Een derde overeenkomst is dat de overgang van de oude naar de nieuwe wereld met Gods oordeel en het begin van het eind van de tijd gepaard gaat. In Q 17 wordt dit aangegeven door de dag van de Mensenzoon die gepaard gaat met Gods oordeel. In 2 Petr. 2 wordt dit aangegeven door de dag van het oordeel die gepaard gaat met Gods oordeel. In Jes. 54 en 1 Petr. 3 wordt niet zo duidelijk over de overgang van een oude naar een nieuwe wereld gesproken. In deze perikopen is het einde van de

tijd al begonnen. Maar het tijdstip van Gods oordeel is verschillend. In Jes. 54 is Gods oordeel al aan de gang door de ballingschap van Israël. In 1 Petr. 3 moet Gods oordeel nog plaats vinden.

De nadruk op Gods oordeel speelt een grote rol in de perikoop van Q. In 2 Petr. 2 is het iets minder belangrijk. De nadruk ligt niet alleen op het feit dat God de onrechtvaardige mensen bewaart tot het oordeel, maar er wordt ook genoemd dat hij rechtvaardige mensen uit de verzoeking redt. In 1 Petrus ligt de nadruk nog minder op het oordeel. De vloed wordt gezien als een oordeel van God en aan de geesten in de gevangenis verkondigt Christus zijn overwinning. In Jesaja speelt Gods oordeel een minimale rol. God is heel even boos geweest, maar heeft besloten hier mee te stoppen.

B. De nadruk op redding

Als vanzelf komt zo de nadruk op Gods redding naar voren, wanneer er wordt gesproken over Gods oordeel. Het is dus niet zo dat in teksten waarin wordt gesproken over Gods oordeel het alleen maar gaat over straf en God die boos is. Opvallend is dat er in alle perikopen sprake is van de redding van de gelovigen van de gemeente van de auteur van de perikoop. Deze andere kant komt in sommige perikopen heel sterk naar voren. Het meeste in Jesaja waar na een korte periode van woede, God trouw zweert aan Zion. Een nieuwe toekomst breekt aan, vol beloftes van voorspoed en vrede van God. In 1 Petr. 3 is het ook belangrijk. Redding van de gelovigen vindt plaats door de doop en de opstanding van Christus. Doordat Christus wordt verhoogd door God, staat hij boven alle engelen, geesten, machten en krachten. Ook komt het werkwoord 'redden' twee keer voor in vs. 7 en 9. In 2 Petr. 2 is de nadruk op redding veel minder. Het feit dat de onrechtvaardigen worden bewaard tot het oordeel krijgt veel meer aandacht. In Q 17 speelt de nadruk op Gods redding een impliciete rol als Noach de vloed overleeft. Zo zullen de gelovigen van Q het oordeel overleven. Als wordt gekeken naar de samenhang tussen de nadruk op Gods oordeel en Gods redding, dan blijkt dat hoe meer nadruk er op de kenmerken van Gods oordeel wordt gelegd, hoe minder er in een perikoop wordt gesproken over Gods redding. Andersom is dit ook het geval. Het is dus maar net waar de auteur de nadruk op wil leggen, voor wat er aan bod komt. In Jes. 54 en Q 17 wordt de nadruk vooral op één aspect gelegd. In 1 en 2 Petrus komen zowel het oordeel, als de redding van het oordeel aan bod.

C. Gods handelen

In de perikopen speelt Gods handelen een verschillende rol. In Jes. 54 en 2 Petr. 2 handelt God veel. In Jesaja is God degene die eerst boos is, maar korte tijd later trouw zweert aan Zion en haar allerlei beloftes doet. In 2 Petrus is God degene die de rechtvaardigen uit de verzoeking bevrijdt en de onrechtvaardigen tot de dag van het oordeel bewaart om te straffen. In deze twee perikopen komen zo twee kanten van God aan de orde, zowel zijn woede/ oordeel, als zijn redding. Hierbij ligt de nadruk veel meer op redding, dan op zijn woede en oordeel. Hierdoor laat God zien dat Hij doet wat hij zegt. In Jes. 54 wordt in elk vers benadrukt dat God echt zal doen wat Hij belooft. In 2 Petr. 2 worden drie voorbeelden van de zondige engelen, Noach en Lot aangehaald, om te laten zien dat God echt zal

redden en straffen bij de dag van het oordeel. In Q 17 en 2 Petrus is Gods handelen veel minder op de voorgrond aanwezig. In Q 17 is God degene die Christus openbaart op de dag van de Mensenzoon. In 1 Petr. 3 wekt God Christus op uit de dood, redt God Noach van de het water en onderwerpt God de engelen, machten en krachten aan Christus. De overeenkomst tussen beide perikopen is dat Christus in beide gevallen wordt aangeduid als de verhoogde, hemelse Christus.

E. Conclusie

De overeenkomsten in de rol van Gods oordeel in de perikopen zijn niet zo groot. Alleen in de nadruk op de kenmerken van Gods oordeel (er vindt in drie van de vier perikopen een verwijzing plaats naar de toekomst en er wordt nadruk op Gods oordeel gelegd) en in de nadruk op Gods redding, vertonen alle vier de perikopen overeenkomsten met elkaar. Alleen verschilt daarin per perikoop de mate waarin de nadruk op Gods oordeel en Gods redding naar voren komt. Als wordt gekeken naar de samenhang tussen de nadruk op Gods oordeel en Gods redding, dan blijkt dat hoe meer nadruk er op de kenmerken van Gods oordeel wordt gelegd, hoe minder er in een perikoop wordt gesproken over Gods redding. Andersom is ook het geval. Hoe duidelijker Gods redding naar voren komt, hoe minder de nadruk op Gods oordeel.

De rol van Gods oordeel is in de perikopen dus verschillend. Al naar gelang wat de auteur precies wil benadrukken, maakt hij naar eigen inzicht gebruik van Gods oordeel. Er zijn geen vaststaande kenmerken voor. De overeenkomsten tussen Q 17 en 2 Petr. 2 hierbij zijn opvallend. Zij komen op drie manieren in het gebruik van Gods oordeel met elkaar overeen.

4.3.2 De betekenis van het verhaal van Noach

A. Het gebruik van het verhaal van Noach

Het verhaal van Noach wordt in de perikopen op verschillende manieren gebruikt. In Jes. 54 en Q 17 staat het verhaal van Noach in een vergelijking. Het gebruik van het verhaal binnen de vergelijking is echter verschillend. In Jesaja wordt het in de vergelijking gebruikt als bewijs dat God niet meer boos zal worden op Zion. In Q 17 is het een voorbeeld voor de terugkomst van de Mensenzoon dat gepaard gaat met Gods oordeel. 1 en 2 Petrus staan beiden niet in een vergelijking. In 1 Petrus is het verhaal van Noach een tegenbeeld van de doop, waarin doop en water enerzijds en de dopelingen en Noach anderzijds tegenover elkaar worden gezet. In 2 Petrus is het een voorbeeld dat dient als bewijs bij de redenering dat God de onrechtvaardigen echt zal straffen.

Hoewel het gebruik van het verhaal verschillend is, delen 1 en 2 Petrus wel een kenmerk in de beschrijving van Gods oordeel met elkaar. Het is alleen niet duidelijk aanwijsbaar dat deze overeenkomst te maken heeft met het feit dat beiden het verhaal van Noach niet in een vergelijking met iets anders gebruiken. In beide perikopen is er een duidelijk contrast te zien tussen de ongehoorzame mensen enerzijds en rechtvaardige mensen anderzijds. In 1 Petr. 3 staan de ongehoorzame mensen/ geesten en Noach als rechtvaardige tegenover elkaar. Dit contrast wordt

verder vergroot door het noemen van het geduld van God, waarin de ongehoorzame mensen en geesten zich niet bekeren en door het benadrukken van veel mensen die omkomen en weinig mensen die gered worden. In 2 Petr. 2 gaat het om de goddeloze mensen enerzijds en de rechtvaardige Noach anderzijds. Door Noach als heraut van gerechtigheid neer te zetten en het feit dat de mensen zich niet bekeren, wordt het contrast vergroot. Beide keren wordt het contrast tussen deze twee groepen neergezet met gebruik van het verhaal van Noach. Beide keren wordt het contrast tussen deze twee groepen met gebruik van het verhaal uitvergroot. Alhoewel de wegen verschillend zijn, is het resultaat hetzelfde. De ongehoorzame mensen/ geesten en goddeloze mensen bekeren zich niet en dit laat zien hoe zondig ze zijn.

Wel is er een overeenkomst tussen het gebruik van het verhaal van Noach als voorbeeld in Q 17 en 2 Petr. 2. In Q 17 is het verhaal van Noach onder andere een voorbeeld voor de universaliteit van het oordeel. Dit wordt aangegeven door het feit dat ‘allen’ omkomen in de vloed. In 2 Petr. 2 wordt de universaliteit van Gods oordeel impliciet aangeduid. Alle goddeloze mensen komen om bij de vloed.

B. Noach, Lot, hun tijdgenoten en de zonen van God

In het verhaal van Noach in Gen. 6-9 speelt Noach een belangrijke rol. Wanneer naar dit verhaal wordt verwezen, is te verwachten dat Noach daarin ook een belangrijke rol speelt. In 2 Petrus is dit het geval. Noach wordt daar heraut van gerechtigheid genoemd. Hij is zo een voorbeeld van een rechtvaardig persoon die wordt gered van de vloed. Noach probeert zelfs zijn goddeloze tijdgenoten te bekeren. Dit in contrast met de zondige engelen en goddeloze mensen. In 1 Petrus wordt de rol van Noach al wat kleiner, hier staat dat Noach met zijn familie als een van de weinigen worden gered van de vloed. Dit is een verschil met de vele tijdgenoten die niet worden gered. In Q 17 is de rol van Noach minimaal. Impliciet wordt veronderstelt dat Noach de vloed overleeft, omdat hij de ark in gaat. Zijn tijdgenoten, die een belangrijke rol in Q krijgen, worden niet gered. In Jes. 54 speelt Noach helemaal geen rol meer. Noach speelt dus helemaal niet zo'n grote rol in het gebruik van het verhaal van Noach binnen de context van Gods oordeel. Al naar gelang waar de nadruk in een perikoop op ligt, krijgt Noach meer of minder invloed. Wat wel opvalt is dat Noach elke keer tegenover zijn tijdgenoten staat. Hoe groter het verschil tussen Noach en zijn tijdgenoten, oftewel tussen vrome en onrechtvaardige mensen (en geesten), hoe groter de rol van Noach is.

Wanneer Noach in combinatie met het verhaal van Lot in een perikoop voorkomt, hebben beide verhalen dezelfde kenmerken. In Q 17 is dit het beste te zien. De verzen van Noach en Lot hebben een gelijke opbouw. Dat beide verhalen dezelfde kenmerken hebben, laat zien dat het verhaal van Lot zo de kenmerken die in het verhaal van Noach voorkomen, bevestigt. De andere perikoop waarin de twee verhalen samen voorkomen is 2 Petr. 2. Op een kenmerk na delen de twee verhalen in 2 Petrus dezelfde kenmerken. Opvallend is wel dat het verhaal van Lot veel uitgebreider wordt verteld, dan het verhaal van Noach. In Q 17 neemt het verhaal van Noach één vers in beslag en het verhaal van

Lot twee verzen. In 2 Petr. 2 neemt het verhaal van Lot drie verzen in beslag, terwijl het verhaal van Noach in één vers wordt beschreven. Kennelijk spreekt het verhaal van Lot meer aan, dan het verhaal van Noach.

De tijdgenoten van Noach komen ook aan bod, terwijl zij in het verhaal van Noach in Gen. 6-9 bijna niet aan bod komen. Opvallend is dat ze in de perikopen niet als zodanig apart worden genoemd. In Q 17 worden de tijdgenoten aangeduid door middel van participia. Ze worden er neutraal in beschreven. Het gaat om hun dagelijkse bezigheden en het feit dat ze plotseling worden overvallen door de vloed. In 1 Petrus worden ze beschreven als ongehoorzaam en komen ze allemaal om. In 2 Petrus ligt de nadruk op hun goddeloze leven. Er wordt geen aandacht besteed aan wat ze precies verkeerd doen. De tijdgenoten van Noach en Lot worden zo in alle drie de perikopen op een andere manier gebruikt. Kennelijk waren de tijdgenoten geschikt om een zondige meerderheid aan te geven. Zij kunnen door de auteurs dan worden vergeleken met de zondige meerderheid uit hun eigen tijd. Allerlei kenmerken die hierbij van belang zijn, kunnen dan op de tijdgenoten van Noach terug worden geprojecteerd.

Er zijn meer overeenkomsten bij de keren dat de zonen van God uit Gen. 6:1-6 aan de orde komen. In 1 Petr. 3 worden zij aangeduid als ongehoorzame geesten in de gevangenis. Aan hen verkondigt Christus de overwinning op zijn reis omhoog naar de hemel. Ze zijn aan hem onderworpen. In 2 Petr. 2 worden ze aangeduid als zondige engelen. Ze zijn in de Tartarus geworpen en overgeleverd aan de ketenen van de duisternis, om bewaard te worden tot het oordeel. De overeenkomst tussen beide perikopen is dat de engelen/ geesten ongehoorzaam zijn en dat ze in een gevangenis zitten. De rest is echter verschillend. Wel gaan beide perikopen terug op een traditie buiten Gen. 6:1-6. Voor 1 Petrus is dit het verhaal van 1 Henoch, voor 2 Petrus is dit een joodse traditie over zondige engelen. Deze tradities zijn dus verschillend. De een is hierbij niet verder of beter ontwikkeld dan de ander.

C. De vloed, de acht die worden gered en de ark.

De vloed en het water worden allebei in twee perikopen genoemd. De vloed wordt genoemd in Q 17 en 2 Petr. 2. Het water wordt genoemd in Jes. 54 en 1 Petr. 3. In Jes. 54 is het water als eerste een plaatsaanduiding. Maar het wijst ook vooruit naar het verbond van vrede in vs. 10. In 1 Petr. 3 wordt het water instrumenteel gebruikt, het is een letterlijke reiniging van het kwaad in de wereld. Het water wordt op deze manier in beide perikopen verschillend gebruikt.

Het gebruik van de vloed heeft meer overeenkomsten. In Q 17 is de vloed een oordeel van God, waarbij de nadruk ligt op 'allen' die worden weggenomen. Alleen Noach overleefd de vloed. De vloed wordt zo expliciet aangeduid als universeel. In 2 Petr. 2 kan de vloed impliciet als oordeel van God worden beschouwd. De nadruk ligt daarbij voor een deel op het niet sparen van de goddeloze tijdgenoten van Noach. Zij komen om in de vloed. De vloed heeft zo impliciet een universeel karakter, alleen Noach en zijn familie overleven de vloed. In beide perikopen wordt de vloed aangeduid als

oordeel van God. De vloed is hierbij universeel, niemand overleeft het behalve de mensen die door God worden gered.

Er zijn in 1 en 2 Petrus acht mensen die de vloed en het water overleven. In beide perikopen gaat het om het aantal mensen dat wordt gered door God. Dit zijn Noach en zijn familie. In 2 Petrus blijft het hier bij en gaat de aandacht veel meer uit naar Noach als heraut van gerechtigheid. In 1 Petrus wordt er bij gezegd dat dit weinig mensen zijn. De auteur wil zo aangeven dat er maar weinig mensen worden gered bij Gods oordeel. Deze acht mensen worden gered in een ark. De ark is zo het middel waarmee ze worden gered. Tegelijkertijd geeft de bouw van de ark aan hoe lang God geduldig wachtte en de ongehoorzame mensen zo extra de tijd hadden om zich te bekeren. In Q 17 is de ark ook het middel waarmee Noach de vloed overleefd. Tegelijkertijd geeft het geen tijdsperiode, zoals in 1 Petrus, maar een concreet tijdstip aan. Op het moment dat Noach de ark in gaat, komt de vloed.

D. De dagen van Noach

De dagen van Noach komen, heel opvallend, in drie van de vier perikopen voor. In Jesaja 54 komen de dagen van Noach voor in vergelijking met de trouw van God. Achter het gebruik van de dagen van Noach gaat wel een tekstkritisch probleem schuil. De dagen van Noach worden in Jesaja gebruikt als tijdsaanduiding, maar ook als uitdrukking. De precieze betekenis van deze uitdrukking blijft wat onduidelijk. Het verwijst in ieder geval naar de wateren van Noach in hetzelfde vers. In Q worden de dagen van Noach vergeleken met de dag van de Mensenzoon. De dagen van Noach zijn hier ook een tijdsaanduiding. Maar naast een tijdsaanduiding heeft het ook de betekenis van 'duur'. Dit is een langere periode van dagen, waarin de verantwoordelijkheid in handen van de mensen is. Het komt voor in de vergelijking met dag van de Mensenzoon en het verwijst ook naar de dag van Noach. De dag van de Mensenzoon en de dag van Noach verwijzen naar een concreet tijdstip, een ogenblik. Dit ogenblik valt niet onder de verantwoordelijkheid van de mens, maar onder die van God. Het is zo het tijdstip van het oordeel. Als laatste komen de dagen van Noach voor in 1 Petrus. Hier staat het niet in de vorm van een vergelijking. De dagen van Noach zijn hier in de eerste plaats weer een tijdsaanduiding. Maar het heeft ook nog een andere betekenis. Dit zou het aangeven van de overgang kunnen zijn tussen de ongehoorzame mensen enerzijds en Noach die wordt gered anderzijds. De dagen van Noach hebben in eerste instantie dus steeds de functie van tijdsaanduiding. Het gaat dan over een langere periode, waarin gebeurtenissen uit het verhaal van Noach in Gen. 6-9 plaats vinden. Maar daarbij lijkt het ook steeds een andere betekenis te hebben in de vorm van een uitdrukking. Het verwijzen naar de dagen van Noach lijkt in de perikopen namelijk wat overbodig. Uit andere verwijzingen, zoals de vloed of de ark, kan de lezer wel opmaken dat het om het verhaal van Noach gaat. Het is alleen niet altijd even duidelijk welke andere betekenis dit dan precies is. Het noemen van de dagen van Noach is het enige kenmerk dat in drie perikopen wordt genoemd. Het wordt alleen niet genoemd in 2 Petr. 2. Alleen Noach wordt als overeenkomend kenmerk vaker genoemd.

E. Kenmerken van Noach buiten Genesis 6-9

Bij het gebruik van het verhaal van Noach hebben de auteurs niet alleen gebruik gemaakt van het verhaal van Noach uit Gen. 6-9, maar ook van motieven en tradities over Noach buiten Genesis. Indirect komt dit naar voren in Jes. 54. Hier is het verbond van God met Noach de basis voor het vredesverbond tussen God en Israël. Dit vredesverbond gaat terug op een oud motief uit het nabije oosten. In 1 Petr. 3 komt het handelen van Christus overeen met het handelen van Henoch. De geesten in de gevangenis kunnen zo worden geduid als de zonen van God in Gen. 6:1-6. Een tweede opvatting van buiten het verhaal van Noach in Genesis, is het wachten van Gods geduld. Dit gaat terug op een joodse interpretatie van Gen. 6:4 en een interpretatie van Philo van Gen. 7:4. In 2 Petr. 2 gaan als eerste de zondige engelen terug op een joodse traditie van zondige engelen die onder andere voorkomt in 1 Henoch en Jubileeën. Als tweede wordt Noach als heraut van rechtvaardigheid neergezet. Dit gaat terug op een joodse traditie van de rechtvaardigheid van Noach. De rechtvaardigheid van Noach is terug te vinden in joodse teksten, Philo en Josephus.

Meestal wordt er bij het gebruik van bepaalde kenmerken uit het verhaal van Noach dus verwezen naar joodse tradities. Deze joodse tradities gaan wel weer terug op het verhaal van Gen. 6-9. Ze zijn naar aanleiding van bepaalde kenmerken uit het verhaal van Noach in Gen. 6-9 ontstaan. Alleen in Jes. 54 wordt niet naar een joodse traditie verwezen. Daar gaat het vredesverbond terug op een oud motief uit het nabije oosten. De link tussen het verhaal van Noach en het motief is hier indirect. Wanneer er een joodse traditie wordt gebruikt is de link tussen het verhaal van Noach en de traditie wel direct.

F. Conclusie

Er zijn overeenkomende kenmerken te zien tussen alle vier de perikopen. Als eerste in het gebruik van de persoon van de persoon van Noach. Hoe groter het verschil wordt benadrukt tussen vromen en onrechtvaardigen in een perikopen, hoe groter de rol van Noach. Dit komt tot uiting in het verschil tussen Noach die wel wordt gered en zijn tijdgenoten die niet worden gered. Een tweede overeenkomende kenmerk dat hier mee samenhangt is het gebruik van de tijdgenoten van Noach en Lot. Zij komen in drie van de vier perikopen naar voren, namelijk in Q 17, 1 Petr. 3 en 2 Petr. 2. Hierin worden de tijdgenoten telkens op een andere manier gebruikt. Maar wat overeenkomt is dat de tijdgenoten kennelijk geschikt waren om een zondige meerderheid aan te geven. Zij kunnen door de auteurs worden vergeleken met de zondige meerderheid uit hun eigen tijd. Allerlei kenmerken die hierbij van belang zijn kunnen dan op de tijdgenoten van Noach terug worden geprojecteerd.

Een derde overeenkomend kenmerk in alle perikopen is het gebruik van de 'dagen van Noach'. Dit heeft een constante betekenis als tijdsaanduiding en uitdrukking. Het is het enige kenmerk dat met deze constante betekenis terugkeert in drie van de vier perikopen. Het laatste overeenkomende kenmerk wat terugkeert in alle perikopen is het gebruik van motieven en tradities buiten het verhaal van Gen. 6-9. In Jes. 54 is deze link indirect en wordt terugverwezen naar een oud motief uit het nabije

oosten. In de andere drie perikopen is de link met het verhaal van Noach direct. Zij verwijzen alle drie terug naar joodse tradities.

De perikopen van 2 Petrus en Q 17 vertonen de meeste overeenkomsten met elkaar. Alhoewel dit bij een eerste lezing niet zo opvalt, hebben ze erg veel gemeen in de manier waarop Gods oordeel wordt gebruikt en de betekenis van het verhaal van Noach hierin. De overeenkomende kenmerken tussen deze twee perikopen laten geen ontwikkeling zien in de betekenis van het verhaal van Noach.

Ondanks de vier overeenkomende kenmerken, is het aantal verschillen in de betekenis van het verhaal van Noach veel groter. De auteurs maken graag gebruik van het verhaal van Noach als vergelijking of voorbeeld. De auteurs lijken naar eigen inzicht geput te hebben uit het verhaal van Noach en hebben van allerlei verschillende elementen gebruik gemaakt. De betekenis van het verhaal van Noach varieert zo naar gelang wat de auteur van de perikopen wil benadrukken. Steeds worden er andere kenmerken uitvergroot en vergeleken. Dit geeft aan dat de auteurs graag en met veel variatie gebruik kunnen maken van het verhaal van Noach.

4.4 Conclusie

Als antwoord op de derde deelvraag kan gesteld worden dat er in de geschiedenis geen ontwikkeling is te zien in de betekenis die wordt toegekend aan het verhaal van Noach in combinatie met Gods oordeel. Dit komt zowel in paragraaf 4.3, als in paragraaf 4.4 niet naar voren. Wat wel in deze beide paragrafen naar voren komt is dat het gebruik van Gods oordeel en het gebruik van het verhaal van Noach hierin verschilt per perikopen. Iedere perikopen legt op zijn eigen manier accenten bij wat belangrijk is in het spreken over Gods oordeel en het gebruik van het verhaal van Noach hierin. In Jes. 54 is dit de nadruk op Gods trouw. Het verhaal van Noach wordt hierin onder andere gebruikt als vergelijking dat God niet meer woedend zal worden en het verbond van God met Noach is de basis van het vredesverbond. In Q ligt de nadruk op de komst van Mensenzoon. Het verhaal van Noach wordt gebruikt als vergelijking om aan te geven met wat voor kenmerken deze dag gepaard gaat. Belangrijk hierbij is vooral de onverwachtsheid van de vloed en het feit dat alle tijdgenoten van Noach omkomen. In 1 Petr. 3 ligt de nadruk op redding door de doop. Het verhaal van Noach wordt gebruikt als tegenbeeld van de doop. Het water van de vloed en het water van de doop zijn een tegenbeeld van elkaar. Maar ook Noach en zijn familie en de gelovigen die gered zijn door de doop zijn een tegenbeeld van elkaar. In 2 Petr. 2 ligt de nadruk op het feit dat ongehoorzame mensen echt worden geoordeeld. Zij worden bewaard tot de dag van het oordeel. Het verhaal van Noach wordt als voorbeeld gebruikt. Het verhaal laat zien dat zondige mensen worden geoordeeld, maar rechtvaardige mensen zoals Noach worden gered.

Er is nu ook een antwoord op de hoofdvraag mogelijk. De hoofdvraag is: *Op welke manier wordt het verhaal van Noach (in Genesis 6-9) gebruikt bij het spreken over Gods oordeel?*

Het verhaal van Noach wordt graag als voorbeeld en vergelijking gebruikt, wanneer er in teksten verwezen wordt naar het toekomstige oordeel van God. Van het verhaal van Noach kunnen de auteurs

met veel variatie gebruik maken. Al naar gelang waar de auteur de nadruk op wil leggen worden een of meerdere kenmerken uitvergroot. Dit hoeven dus niet noodzakelijk dezelfde elementen te zijn, de auteurs voelen zich vrij om te kiezen wat ze willen. Er is dus geen vaststaande betekenis van het verhaal van Noach die de auteurs verplicht moeten volgen. Deze vrijheid is ook te zien in het feit dat de auteurs zich niet beperken tot alleen het verhaal van Noach uit Genesis. Ook andere joodse tradities van bepaalde kenmerken van het verhaal van Noach worden naar eigen inzicht gebruikt.

Hoofdstuk 5: Bibliografie

De gebruikte literatuur wordt per hoofdstuk weergegeven. Literatuur dat meerdere keren is gebruikt, wordt aangegeven bij het eerste hoofdstuk waarin het wordt genoemd. De afkortingen zijn afkomstig uit Schwertner, S. M., *TRE Abkürzungsverzeichnis*, Berlin: Walter de Gruyter 1994 en Freedman, D. N. (ed.), *ABD A-C* vol. 1, New York: Doubleday 1992.

Andere gebruikte afkortingen:¹⁸³

AcBi = Academia Biblica

DCLY = Deuterocanonical and Cognate Literature Yearbook

JSJSup = Supplements to the Journal for the Study of Judaism

WB = Wörterbuch zum Neuen Testament

Hoofdstuk 1: Inleiding

Allison Jr., D. A., *The End of the Ages Has Come, An Early Interpretation of the Passion and Resurrection of Jesus*, Edinburgh: T & T Clark 1987.

Dowley, T., *Noach en zijn grote boot*, Amsterdam: Ark Media 2008².

Fornberg, T., *An Early Church in a Pluralistic Society, A Study of 2 Peter*, (ConBNT 9), Lund: CWK Gleerup 1977.

Lewis, J. P., *A Study of the Interpretation of Noah and the Flood in Jewish and Christian Literature*, Leiden: Brill 1978.

Morris, G., *Noach de man die genade vond*, Doorn: Johannes Multimedia Uitgeverij 2005.

Schmitt, E.-E., *Het kind van Noach*, Amsterdam: Atlas 2009³.

Hoofdstuk 2: Eschatologie en Gods oordeel

Hermisson, H.-J., ‘Deuterocesaja’ und ‘Eschatologie’, in: Dyk, J. W., van Midden, P. J., Spronk, K. en Venema, G. J. (ed.), *The New Things, Eschatology in Old Testament Prophecy; Festschrift for Henk Leene*, (ACEBT 3), Maastricht: Uitgeverij Shaker Publishing 2002, p. 89-106.

Hogeterp, A. L. A., *Expectations of the End, A Comparative Traditio-Historical Study of Eschatological, Apocalyptic and Messianic Ideas in the Dead Sea Scrolls and the New Testament*, (StTDJ vol. 83), Leiden: Brill 2009.

Holman, C. L., *Till Jesus Comes, Origins of Christian Apocalyptic Expectation*, Massachusetts: Hendrickson Publishers 1996.

Kloppenborg, J. S., ‘Symbolic Eschatology and the Apocalypticism of Q’, *HThR* vol. 80/ no. 3 (1987), p. 287-306.

Leene, H., ‘History and Eschatology in Deutero-Isaiah’, in: van Ruiten, J. en Vervenne, M. (ed.),

¹⁸³ Deze afkortingen zijn niet te vinden in Schwertner, *TRE* en Freedman, *ABD A-C* vol. 1. Deze afkortingen zijn van eigen hand – YdeR.

- Studies in the Book of Isaiah, Festschrift Willem A. M. Beuken*, (BEthL CXXXII), Leuven: Leuven University Press & Uitgeverij Peeters 1997, p. 221-249.
- März, C.-P., 'Zum Verständnis der Gerichtspredigt in Q', in: Klauck, H.-J., *Weltgericht und Weltvollendung, Zukunftsbilder im Neuen Testament*, (QD 150), Freiburg: Herder 1994, p. 128-148.
- Reiser, M., 'Die Eschatologie des 1. Petrusbriefs', in: Klauck, H.-J., *Weltgericht und Weltvollendung, Zukunftsbilder im Neuen Testament*, (QD 150), Freiburg: Herder 1994, p. 164-181.
- Reventlow, H. G., 'The Eschatologization of the Prophetic Books: A Comparative Study', in: Reventlow, H. G. (ed.), *Eschatology in the Bible and in Jewish and Christian Tradition*, (JSOT.S 243), Sheffield: Sheffield Academic Press 1999, p. 169-188.
- Schmidt, W. H., 'Aspekte der Eschatologie im Alten Testament', in: Dassmann, E. en Stemberger, G., *Der Messias*, (JBTh bd. 8), Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag 1993.
- Tuckett, C. M., *Q and the History of Early Christianity, Studies on Q*, Edinburg: T & T Clark 1996.
- Wendebourg, N., *Der Tag des Herrn, Zur Gerichtserwartung im Neuen Testament auf ihrem alttestamentlichen und frühjüdischen Hintergrund*, (WMANT 96), Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag 2003.

Hoofdstuk 3: Gods oordeel en het verhaal van Noach

3.2 Jes. 54:1-10:

- Batto, B. F., 'The Covenant of Peace: A Neglected Ancient Near Eastern Motif', *CBQ* vol. 49 (1987), p. 187-211.
- BibleWorks 8.0 (25-06-2011).
- Blenkinsopp, J., *Isaiah 40-55*, (AncB vol. 19a), New York: Doubleday 2002.
- Elliger, K. en Rudolph, W. (ed.), *BHS*, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft 1997⁵.
- Freedman, D. N. en Miano, D., 'People of the New Covenant', in: Porter, S. E. en de Roo, J. C. R. (ed.), *The Concept of the Covenant in the Second Temple Period*, (JSJSup vol. 71), Leiden: Brill 2003, p. 7-26.
- Glaßner, G., *Vision eines auf Verheissung Gegründeten Jerusalem, Textanalytischen Studien zu Jesaja 54*, (ÖBS bd. 11), Klosterneuburg: Verlag Österreichisches Katholisches Bibelwerk 1991.
- Goldingay, J. E. en Payne, D., *A Critical and Exegetical Commentary on Isaiah 40-55 volume II*, (ICC), London: T & T Clark International 2007.
- Hermisson, H.-J., 'Die Frau Zion', in: van Ruiten, J. en Vervenne, M. (ed.), *Studies in the Book of Isaiah, Festschrift Willem A. M. Beuken*, (BEthL CXXXII), Leuven: Leuven University Press & Uitgeverij Peeters 1997, p. 19-39.
- Koehler, L. en Baumgartner, W., *HALOT 2*, Leiden: E. J. Brill 1995.
- Koehler, L. en Baumgartner, W., *HALOT 4*, Leiden: E. J. Brill 1999.

- Kramer, S. N., 'Lamentation over the Destruction of Ur', in: Pritchard, J. B. (ed.), *Ancient Near Eastern Texts, Relating to the Old Testament*, Princeton: Princeton University Press 1969³, p. 455-463.
- Lisowsky, G., *Konkordanz zum Hebräischen Alten Testament*, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft 1981.
- Luz, U., *Das Evangelium nach Matthäus (Mt. 18-25)*, (EKKNT bd. II/3), Einsiedeln: Düsseldorf: Benziger Verlag en Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag 1997.
- Oswalt, J. N., *The Book of Isaiah, chapters 40-66*, (NIC), Cambridge: W. B. Eerdmans Publishing Company 1998.
- Park, K.-C., *Die Gerechtigkeit Israëls und das Heil der Völker, Kultus, Tempel, Eschatologie und Gerechtigkeit in der Endgestalt des Jesajabuchs (Jes. 56:1-8; 58:1-14; 65:17-66:24)*, (BEAT bd. 52), Frankfurt am Main: Peter Lang 2003.
- van der Woude, A., 'The comfort of Zion, Personification in Isaiah 40-66', in: van Wieringen, A. L. VanGemeren, W. A. (Gen. ed.), *NIDOTTE 4*, Carlisle: Paternoster Press 1997.
- H. M., en van der Woude, A. (ed.), '*Enlarge the site of your tent*': *the city as unifying theme in Isaiah/ The Isaiah Workshop = de Jesaja werkplaats*, (OTS vol. 58), Leiden: Brill 2011, p. 159-167.

3.3 Q 17:26-30:

- Bauer, W., *WB*, Berlin: Walter de Gruyter & Co 1988⁶.
- Bovon, F., *Das Evangelium nach Lukas*, (EKKNT bd. II/3), Einsiedeln: Düsseldorf: Benziger Verlag en Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag 2001.
- Busse, U., *Das Nazareth-Manifest Jesu, Eine Einführung in das lukanische Jesusbild nach Lk. 4:16-30*, (SBS vol. 91), Stuttgart: Verlag Katholisches Bibelwerk 1978.
- Draper, J. A. en Horsley, R. A., *Whoever hears you hears me, Prophets, Performance and Tradition in Q*, Harrisburg: Trinity Press International 1999.
- Gregg, B. H., *The Historical Jesus and the Final Judgment Sayings in Q*, (WUNT 2, Reihe 207), Tübingen: Mohr Siebeck 2006.
- Heil, C. *Lukas und Q, Studien zur Lukanischen Redaktion des Spruchevangeliums Q*, (BZNW bd. 111), Berlin: Walter de Gruyter 2003.
- Hiers, R. H., 'Day of Christ', in: Freedman, D. N. (ed.), *ABD D-G* vol. 2, New York: Doubleday 1992, p. 76-79.
- Hiers, R. H., 'Day of Judgment', in: Freedman, D. N. (ed.), *ABD D-G* vol. 2, New York: Doubleday 1992, p. 79-82.
- Hiers, R. H. 'Day of the Lord', in: Freedman, D. N. (ed.), *ABD D-G* vol. 2, New York: Doubleday 1992, p. 82-83.
- Hoffmann, P., Robinson, J. M., Kloppenborg, J. S. (ed.) en Moreland, M. C. (man. ed.), *The Sayings*

- Gospel Q in Greek and English, with Parallels from the Gospels of Mark and Thomas*, (CBET 30), Leuven: Peeters 2001.
- Hoffman, E. G., van Siebenthal, H., *Griechische Grammatik zum Neuen Testament*, Riehen: Immanuel-Verlag 1990².
- Kirk, A., *The Composition of the Sayings Source, Genre, Synchrony and Wisdom Redaction in Q*, (NT.S vol. XCI), Leiden: Brill 1998.
- März, C.-P., ‘Zur Lukanischen Rezeption der Gerichtspredigt Jesu in Q’, in: Bieringer, R., Van Belle, G. en Verheyden, J. (ed.), *Luke and his Readers, Festschrift A. Denaux*, (BETHL vol. CXXXII), Leuven: Uitgeverij Peeters, Leuven University Press 2005, p. 1-24.
- Smith, D. A., ‘Matthew and Q, The Matthean Deployment of Q and Mark in the Apocalyptic Discourse’, *ETHL* vol. 85/ no. 1 (2009), p. 99-116.
- Tuckett, C. M., ‘The Son of Man and Daniel 7: Q and Jesus’, in: Lindemann, A. (ed.), *The Sayings Source Q and the Historical Jesus*, (BETHL vol. CLVIII), Leuven: Uitgeverij Peeters, Leuven University Press 2001, p. 371-394.
- 3.4 1 Petrus 3:18-22:
- Achtmeier, P.J., *1 Peter*, (Hermeneia), Minneapolis: Fortress Press 1996.
- Blass, F., Debrunner, A. en Rehkopf, F., *Grammatik des Neutestamentlichen Griechisch*, Göttingen 2001¹⁸.
- Balz, H. en Schneider, G. (Hrsg.), *EWNT*, Band I, Stuttgart 1980.
- Balz, H. en Schneider, G. (Hrsg.), *EWNT*, Band II, Stuttgart 1981.
- Balz, H. en Schneider, G. (Hrsg.), *EWNT*, Band III, Stuttgart 1983.
- Brox, N., *Der erste Petrusbrief*, (EKKNT bd. 21), Einsiedeln: Düsseldorf: Benziger Verlag en Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag 1979.
- Elliott, J.H., *1 Peter*, (AncB vol. 37b), New York: Doubleday 2000.
- Goodrick, E.W., J.R. Kohlenberger III en J.A. Swanson, *The Exhaustive Concordance to the Greek New Testament*, Grand Rapids 1995.
- Hall, J. F. en Welch, J. W. (ed.), *Masada and the World of the New Testament*, Provo: BYU Studies 1997.
- Kohlenberger III, Goodrick, E. W., J. R. en Swanson, J. A., *The Exhaustive Concordance to the Greek New Testament*, Grand Rapids: ZondervanPublishingHouse 1995.
- Lindars, B., ‘Enoch and Christology’, *ET* vol. 92/ nr. 10 (1981), p. 295-299.
- Metzger, B. M., *A Textual Commentary on the Greek New Testament*, Stuttgart 2001².
- Nave, G. D. Jr., *The role and function of repentance in Luke-Acts*, (AcBi nr. 4), Atlanta: Society of Biblical Literature 2002.
- Ostmeyer, K.H., *Taufe und Typos. Elemente und Theologie der Tauftypologien in 1. Korinther 10 und 1. Petrus 3*, (WUNT 2/ 118), Tübingen: Mohr Siebeck 2000.

Pfann, S., 'The Essene yearly renewal ceremony and the baptism of repentance', in: Parry, D. W., Ulrich, E., *The Provo International Conference on the Dead Sea Scrolls: technological innovations, new texts, and reformulated issues*, (StTDJ vol. XXX), Leiden: Brill 1999, p. 337-352.

Pusey, K., 'Jewish proselyte baptism', *ET* vol. 95/ no. 5 (1984), p. 141-145.

Ramsey, J. M., *1 Peter*, (WBC vol. 49), Waco: Word Books 1988.

Richter, K., 'Die Versöhnung mit Gott und untereinander feiern', *LiJ* vol. 59/ nr. 2 (2009), p. 96-112.

Schoch, R., *Griechischer Lehrgang zum Neuen Testament*, Tübingen: Mohr Siebeck 2000.

Senior, D. P., *1 Peter, Jude and 2 Peter*, (SP vol. 15), Minnesota: The Liturgical Press 2003.

Schlösser, J., 'Les jours de Noé et de Lot : a propos de Luc 17:26-30', *RB* vol. 80/ no. 1 (1973), p. 13-36.

3.5 2 Petrus 2:4-10:

Bauckham, R. J., *Jude, 2 Peter*, (WBC vol. 50), Waco: Word Books 1983.

Bautch, K. C., 'Heavenly Beings Brought Low: A Study of Angels and the Netherworld', in: Nicklas, T., Reiterer, F. V. en Schöpflin, K., *Angels, the Concept of Celestial Beings –Origins, Development and Reception*, (DCLY 2007), Berlin: Walter de Gruyter 2007, p. 459-476.

Billings, B. S., 'The Angels who Sinned...He Cast into Tartarus' (2 Peter 2:4): It's Ancient Meaning and Present Relevance', *ET* vol. 119/ no. 11 (2008), p. 532-537.

Charles, J. D., 'The Angels under Reserve in 2 Peter and Jude', *BBR* vol. 15/ no. 1 (2005).

Collins, J. J. en Nickelsburg, G. W. E., *Ideal Figures in Ancient Judaism, Profiles and Paradigms*, Chico: Scholars Press 1980.

Dimant, D., 'Noah in Early Jewish Literature', in: Bergren, Th. A. en Stone, M. E. (ed.), *Biblical Figures outside the Bible*, Harrisburg: Trinity Press International 1998, p. 123-150.

Fornberg, T., *An Early Church in a Pluralistic Society: a Study of 2 Peter*, (ConBNT vol. 9), Lund: CWK Gleerup 1977.

Hiebert, D. E., 'Selected Studies from 2 Peter, pt. 4: Directives for living in Dangerous Days: an Exposition of 2 Peter 3:14-18a', *BSac* vol. 141/ no. 564 (1984), p. 330-340.

Neyrey, J. H., *2 Peter, Jude*, (AncB vol. 37C), New York: Doubleday 1993.

Vögtle, A., *Der Judasbrief, der Zweite Petrusbrief*, (EKKNT bd. XXII), Düsseldorf: Benziger Verlag en Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag 1994.